

Václav Ryněš

PALADIUM ZEMĚ ČESKÉ

KAPITOLA Z ČESKÝCH DĚJIN NÁBOŽENSKÝCH

1 9 4 8

NAKLADATELSTVÍ UNIVERSUM V PRAZE

ÚVODEM

Ač se již od let zabývám českými náboženskými dějinami, zvláště ve vztahu k památné Staré Boleslavi, neby bych přistoupil k soustavnějšímu vypsání kultu tamního mariánského reliefu a jeho počátků, kdyby nebylo nahodilé okolnosti. Vyzvalať mne v červnu 1945, při jeho posledním přenesení do Prahy, redakce jednoho oficielního obrázkového časopisu, abych vyličil kult paladia a jeho dějiny. Učinil jsem tak v nemožně krátké lhůtě, avšak článek nevyšel! Zájem o věc však zůstal a když se mně později podařilo najíti nepoužité neb neúplně použité dějepisné prameny, vznikla tato studie. Je to prvý kritický pokus o celkovou revisi jedné z nejzajímavějších kapitol českých dějin náboženských, o revisi počátků staroboleslavské mariánské úcty tak, jak je téměř před třemi věky načrtl ve své památné „Epitome“ P. Bohuslav Balbín T. J. Je přirozené, že věnuji úvodní kapitoly práce nejstarším dějinám Staré Boleslavě, místa to, jež od XIV. věku bývalo považováno za střed země České a jehož jméno náleží k nejstarším ve vlasti. Bez znalosti těchto dějin nelze také dobře porozuměti okolnostem, jež v barokní Čechii tomuto místu dodaly jeho významu a způsobily, že drobný reliéf na velkém oltáři tamnějšího mariánského kostela vystavený, počal býti uctíván jako ochranný obraz celé země, jako její paladium.

Trvá-li poutní tradice staroboleslavská nepochybně již déle než tisíc let (připutoval tam sv. Václav r. 929 — než došel koru-

ny mučednické — jako poutník ke sv. Kosmovi a Damiánovi a od té doby chodili tam zbožní věřící jak k jeho původnímu hrobu, tak i později k ostatkům sv. pěti bratří mučedníků, tam uloženým), přec bylo to pravděpodobně až ve vrcholném středověku, v požehnaném údobí Otce vlasti, krále Karla I. (IV.), kdy vystavěl tam staroboleslavský kapitulní děkan se svou starobylou, v XI. století založenou kolegiátní kapitulou, na předhradí farní kostel Panny Marie; podle svědectví metropolitního kanovníka Kašpara Arsenia z Radbuzy z roku 1613 započala ve Staré Boleslavi od dob krále Vladislava II. Jagielovce úcta půvabného kovového reliefu Bohorodičky s Ježíškem, zhotoveného pravděpodobně podle vzoru svatovítské Madony, jedné z krásných Madon české gotiky. Dějiny staroboleslavského mariánského kostela, jenž byl r. 1613 nahrazen novou velkolepou stavbou, jakož i počátky dějin mariánského kultu v tomto památném městečku, toť předmět této studie!

Vyrostli-li za neklidných událostí počátku XVII. věku a přímo z nich z místní úcty kult významný pro celou zemi, je přirozeno, že jsem věnoval náležitou pozornost ne nezajímavým náboženskopolitickým příběhům této doby. A jestliže jest již stanovisku strany „pod obojí“ věnována bohatá literatura (vzpomínám zvláště Hrejsovy „České konfese“), nebude laskavý čtenář považovati za jednostrannost, sledují-li rušné události let 1608—32 s hlediska jejich vztahů ke kultu staroboleslavskému. A věřím, že jeho pozornost zvláště přivábí vyprávění o počátcích a růstu pověsti o nalezení reliefu. Pověsti, jejíž ne náhodné vlastenecké skloubení s kultem sv. Václava, Ludmily a slovanských apoštolů Cyrila a Methoděje je tak typické pro české baroko, pro tuto dobu úsilovné obrany českého živlu, opuštěného ode všech, proti záplavě cizáctví těsnějším přilnutím k prastarým českým katolickým národním tradicím.

Vděčně vzpomínaje všech, kdož mně při práci jakkoli pomohli, považoval bych za nevděčnost nevzpomenouti též památky svých zvěčnělých universitních profesorů : Dr Josefa Pekaře, Dr Bedřicha Mendla a Dr Jaroslava Bidla.

VÁCLAV RYNEŠ

V Praze dne 8. července 1947.

KNÍŽECÍ POUTNÍK KE SV. KOSMOVI A DAMIÁNOVI

Město Stará Boleslav, oddělené jen řekou Labem od nedalekého Brandýsa nad Labem, s nímž mělo v nedávných dobách splynouti v jediné „Město n. Labem“, patří mezi ta česká místa (a není jich mnoho!), jichž jméno v dějinách země zaznívá déle tisíce let. V první třetině desátého století po Kristu byl tu při někdejším stoku Jizery s jedním ramenem Labe založen blatný hrad, chráněný močály a hliněnými valy. Ty byly později nahrazeny kamennou hradbou; její vybudování připisal kronikář Kosmas již mladému knížeti Boleslavovi. Blatný hrad byl pravděpodobně určen k ochraně výbojů českého kmene na východní hranici a k případnému dalšímu rozšiřování území.¹⁾

Jeho zakladatel, mladší energický bratr českého knížete sv. Václava, syn mocného knížete Vratislava I. Boleslav vystavěl snad někde uprostřed nového hradu kostel (pravděpodobně dřevěný) a dal jej zasvětit památce východních světců Kosmy a Damiána.²⁾ V době, kdy křesťanství musilo o duši lidu zápasit s pohanskými čaroději a kouzelníky, nebyli jistě náhodně vybráni za patrony nového kostela tito dva divotvorci, rovní bratři, původem z Arabie, lékaři povoláním, umučení za diokleciánského pronásledování v III. století v kili-

kijské Aegei. I když nelze určit, zda jejich kult k nám přišel s cyrilomethodějskou misí z východu nebo německým prostřednictvím z Říma, víme bezpečně, že v první polovině X. století byla na českém knížecím dvoře památka těchto divotvorců (podobně jako sv. archanděla Michala) slavena po způsobu *západním* (27. září)³). Ostatně i staroslovanská bohoslužba se konala podle západního obřadu (liturgie sv. Petra).

O svatém Václavu knížeti, jenž rád budoval na svých hradech kostely a k nim uváděl kněze z mnohých národů, vypráví nejstarší staroslovanská legenda, sepsaná v Čechách někdy kolem roku 940, že jezdíval do všech hradů, kdykoliv se tam slavila výroční památka světce, jemuž byl ten který chrám zasvěcen. Tento zbožný knížecí zvyk přivedl českého knížete (pravděpodobně na pozvání bratrovo) roku 929 i do Boleslavova hradu v neděli 27. září na svátek sv. Kosmy a Damiána.⁴)

Avšak když chtěl kníže po bohoslužbách i se svou družinou vrátit se do Prahy, zadržel jej bratr pozváním na hostinu. Kníže neodřekl, avšak ještě před hostinou vsedl na koně a započal na Boleslavově hradě se svou družinou jezdeckou hru. I při hostině, obklopen svými věrnými, byl kníže bezpečen. Varován však před zradou, učinil prý přípitek na počest archanděla Michala, průvodce duší do ráje, jehož svátek připadal na pozítří. Po hostině se sešla Boleslavova družina, která již dříve poštvála svého pána proti staršímu bratru, na Hněvsově dvorci. Tam bylo za přítomnosti přivolaného Boleslava rozhodnuto, udeřiti na pražského knížete příštího dne, a to za ranních hodin, kdy jak bylo známo bez doprovodu družiny chodíval podle svého zvyku na jitřní mši sv. To se také stalo: Avšak když silnější Václav srazil k zemi zaútočivšího mladšího bratra, řal

ho do ruky jakýsi Tuža a na útěku do chrámu dobili ho Tira a Česta. Hněvsa pak mu mečem probodl bok. Po zavraždění knížete byli pobíjeni nic zlého netušící Václavovi lidé; jeho matka Drahomíra, cítíc se rovněž ohrožena, prchla do Charvat.⁵⁾

Václavovo tělo bylo pohřbeno po modlitbě kněze Pavla v rakvi v staroboleslavském kostele v obyčejném hrobě. Po nějakém čase po nočním vidění našla prý jeho sestra Přibyslava vedle boleslavského kostela svět-covo ucho, jež vrahové byli uťali a přiložila je do rakve k Václavovu tělu. To odpočívalo v Boleslavi jen tři léta. Boleslav, jenž mezitím zlého činu upřímně litoval, dal je 4. března 932, nepochybně z podnětu Václavových staroslovanských kněží, přenést na pražský hrad a tam uložil poutníka ke sv. Kosmovi a Damiánovi v rotundě sv. Víta, již byl Václav sám založil, a to po pravé straně oltáře sv. dvanácti apoštolů.⁶⁾

JMÉNA SPRAVEDLIVÉHO NEBYLO ZAPOMENUTO

Zatím co u nového hradčanského Václavova hrobu hledali a nalézali choří a nemocní zblízka i zdáli uzdravení a jako poutník tam přišel i saský mnich Dětmar, pozdější prvý pražský biskup, nemáme v X. století současných dokladů o Staré Boleslavi. Jestliže však ještě na sklonku X. století podle tvrzení životopisce druhého pražského biskupa sv. Vojtěcha, příslušníci českého vojska knížete Boleslava II., znesvěcující 28. září krvavým útokem na slavníkovskou Libici n. Cidl. — sídlo biskupových bratrů — volali: „Vaším-li svatým je Václav, naším jest Boleslav!“, stal se v 1.

polovině XI. století Václav nepopíratelným národním světce Čechů.⁷⁾

Tomu, že po dlouhém utrpení země Kristus shlédł na Čechy a sv. Václav přispěl svým ku pomoci, děkují Češi podle Kosmova svědectví za to, že jejich stát, který na přelomu prvního a druhého tisíciletí prožil těžkou krizí, nestihl osud Velké Moravy. I za to, že se do země — na čas okupované od Poláků — navrátili a moci opět se ujali členové Přemyslova rodu. Vděčný kníže Jaromír dal na svou minci jméno sv. Václava, jeho bratr a nástupce Oldřich kromě jména i světceův obraz. Obojí zdobí i minci Oldřichova nástupce, knížete Břetislava I., jenž nad to dal na minci světce zobraziti s trojdílným praporcem v rukou.⁸⁾

Za vlády tohoto českého knížete — obnovitele českého státu — dopadá paprsek jasného světla do tmy po století halící hrad Boleslav při řece Labi, v němž někdy podle Kosmových slov sv. Václav blaženě podstoupil mučednictví. Dne 19. května 1046 — bylo to pondělí svatodušní — byl na boleslavském hradě posvěcen od pražského biskupa Šebíře kostel ku cti sv. Václava. Při nové basilice (do níž byl nepochybně pojat i starší kostel sv. Kosmy a Damiána) byla, jak tvrdí v 1. čtvrtině XII. století pražský kapitulní děkan Kosmas, zřízena kolegiátní kapitula. V této kapitule, kterou Kosmas podle tehdy obvyklého pospolitého způsobu života kanovníků nazývá klášterem, sloužilo Bohu v jeho době množství bratří v čele s proboštem.⁹⁾

Kritického pohledu zasluhuje to, co k r. 1039 Kosmas vykládá o důvodech zřízení staroboleslavského „kláštera“. Byl to prý římský papež, jenž ke stížnosti polského poselstva uložil knížeti Břetislavovi a biskupu Šebířovi, aby na vhodném místě vystavěli klášter

a vším potřebným jej zaopatřili. Mělo to prý býti jejich pokání za těžké přestupky, kterých se Češi v letech 1038 a 1039 dopustili při vojenské výpravě do Polska jímáním lidí jako otroků a přenesením těla sv. Vojtěcha a těl sv. pěti bratří mučedníků do Prahy bez papežského povolení. I když Kosmovo vyprávění, na něž jsme při nedostatku jiných pramenů odkázáni, příliš prozrazuje touhu po zajímavosti co největší — třeba i na úkor pravdy a případně i zásluh knížete Vratislava II., kterého měl Kosmas v malé oblibě, i když snad vyprávění o zřízení nového církevního ústavu, s nímž se Kosmova kapitula musila dělit o knížecí přízeň, jako důsledku pokání, uloženého papežem předákům země, je více méně vědomým zkreslením počátků boleslavské kapituly, je přece v Kosmově líčení obsaženo pravdivé jádro: K založení nového boleslavského kostela sv. Václava došlo asi vskutku *v souvislosti s úspěšnou výpravou* do Polska, která české zemi navrátila tělo druhého pražského biskupa, v celém tehdejší křesťanském světě uctívaného sv. Vojtěcha a obohatila ji i o další svaté ostatky. *Svou stavbou chtěla*, jak mám za to, *česká knížecí rodina poděkovati Bohu a sv. Václavu za úspěch* výpravy, jíž, třebaže nepřinesla trvalý územní zisk, byla odčiněna ne příliš dávná potupa okupace české země.

Kdo dal podnět k založení kostela právě ve Staré Boleslavi, nevíme. Snad to byla vdova po Oldřichovi, matka Břetislavova Božena. Jisto je alespoň tolik, že ještě na počátku XIV. století byla za kněžnu Boženu v kapitulním kostele staroboleslavském sloužena *výroční mše sv.* (anniversarium) a že v tomto století uvádí výslovně kronikář Pulkava, že Božena byla pohřbena v Boleslavi. Ještě jiná památka připomínala Čechům

ve Staré Boleslavi na počátku XIV. století zápasy, které před třemi věky sváděl „český Achilles“. Ukazovalť se tam podle vyprávění Dalimilovy rýmované kroniky české trůn (stolec), jež tam prý kázal postavit římský císař, aby tam k sobě předvolal knížete Břetislava.¹⁰⁾

NÁHRADA ZA TĚLO SVĚTCOVO

Zakladatelem boleslavského „kláštera“ zve knížete Břetislava i t. zv. zakládací listina kapituly staroboleslavské. Avšak tato listina, již kdysi kladli k r. 1052, není leč pozdní kompilace, asi z počátku XIV. století. Rozebíraje její text a vycházejí při tom z faktu, že r. 1298 staroboleslavská kapitula předložila ve sporu s olomouckým biskupem listinu knížete Vratislava II. (pozdějšího krále), dospěl profesor Dr Václav Hrubý k tomu, že původní zakládací listinu vydal pro kapitolu někdy *v letech 1061–1067* kníže Vratislav II. Hrubý se též pokusil o rekonstrukci této *původní* listiny Vratislavovy, které bylo podle jeho mínění použito někdy kol r. 1305 ke kompilaci dnešního textu.¹¹⁾

Jak má za to profesor Václav Hrubý, byla i v původní Vratislavově listině zmínka o tom, že se „v hradě Boleslavi, kde kdysi tělo ochránce našeho sv. Václava mučedníka Kristova, od nevěrných ubité, po tři léta odpočívalo, nyní se svolením Božím uchovávají těla svatých pěti bratří“. Kdo byli tito sv. bratři, dozvídáme se ze závěru listiny, pořadající majetkové poměry kapituly, kde pražský biskup Šebíř (†1067) slavnostně prohlašuje, že každý člověk, který knížecí nařízení poruší, nyní i budoucně kromě sv. Václava a jiných světců za nepřátele míti bude *mučedníky Benedikta, Jana,*

Matouše, Izáka a Křištana. Toť jména pěti bratří mučedníků, dvou Italů rodem, ostatních Poláků, kteří ve šlépějích Vojtěchových na počátku XI. století působili v Polsku a došli mučednické smrti u Kaziměře nedaleko Poznaně. Byliť tam ve své poustevně povražděni, když nedočkavě, avšak marně očekávali příchodu Brunona Querfurtského. Mělť tento jejich druh pro všechny opatřiti apoštolskou plnou moc k misijnářské činnosti na východě.

Těla sv. pěti bratří dal kníže Břetislav vyzdvihnouti z jednoho z hnězdenských kostelů a zároveň s ostatky Vojtěchovými a jeho bratra Radima-Gaudencia převézt do Čech. Z Kosmovy kroniky víme, že sv. Vojtěch byl pochován na pražském hradě uprostřed kostelíčka, vystavěného v těsné blízkosti sv. Víta a Radim-Gaudencius odpočíval v obyčejném hrobě v kryptě téhož kostela, zasvěcené sv. Kosmovi a Damiánovi. O uložení těl sv. pěti bratří mučedníků Kosmas mlčí, snad proto, že byla asi z větší části uchována *mimo* milovaný kostel sv. Víta, Václava a Vojtěcha. . . S touto domněnkou se shoduje zrekonstruovaná původní zakládací listina staroboleslavské kapituly, podle níž se ve Staré Boleslavi uchovávají ostatky uvedených bratří mučedníků. A tomuto údaji můžeme tím spíše věřit, že odjinud víme, že ostatky ty byly v Staré Boleslavi později skutečně uctívány a památku jejich tam dodnes připomíná zlatá ostatková deska a titul jedné z kaplí!¹²⁾

BOLESLAV ZA DOBY POZDNĚ ROMÁNSKÉ A RANĚ GOTICKÉ

Kdo byl prvním proboštem kapituly staroboleslavské, nevíme. Avšak ze zmínky zakládací listiny o přítomnosti jakéhosi Meinharda (neb Reinharda) a některých řeholních kaplanů usuzoval Bohuslav Balbín, jehož na zakládací listinu upozornil svatovítský kapitulní děkan Tomáš Pešina z Čechorodu, že tu jde o probošta a kanovníky.¹³⁾ Jako staroboleslavského probošta nám Kosmas představuje kaplana knížete Břetislava II. a předtím krále Vratislava, Heřmana. Tohoto cizince, původem z Lotrinska a svěcením jáhna, dal kníže Břetislav II. zvoliti po úmrtí biskupa Kosmy (†10. prosince 1098) na staroboleslavském hradě od světských a církevních předáků zemských dne 28. února 1099 za pražského biskupa.¹⁴⁾

Jména dalších proboštů známe až z druhé poloviny dvanáctého století. Petr (1159), Konrád (Cuno — 1175-8), Přibyslav (1184), Kryštof (Cristoforus — 1195) a tato řada pokračuje až do našich dnů.

Ani po zřízení kapituly, v čele s proboštem, nepřestal býti staroboleslavský hrad občasným knížecím sídlem. Vyplývá to jak z uvedené zmínky Kosmovy o volbě biskupa Heřmana na boleslavském hradě, kamž byli svoláni světští a církevní předáci země, tak i z jeho vyprávění o knížeti Konrádu. Přijalť tento kníže dne 23. března 1092 na boleslavském hradě pražského biskupa Kosmu a olomouckého Ondřeje po jejich návratu od císaře.¹⁵⁾

Z XII. století chybějí nám sice zprávy o pobytu českých vládařů na hradě někdy Boleslavově, avšak není důvodů k domněnce, že již tehdy přestala býti Stará Boleslav

sídlem panovníků. Tím méně má místo tato domněnka, že se ve XII. století na boleslavském hradě hojně stavělo. Tehdy pravděpodobně byla *pro soukromou pobožnost českých panovníků* vybudována *kaple sv. Klementa*, neboť její celková dispozice podle názoru Dr Karla Gutha ukazuje na druhou polovinu XII. století. Románské pak malby, jimiž kapli ozdobil vynikající umělec, stojící pod vlivem jihoněmeckého malířství, snad řezenského, pocházejí z doby kol r. 1175 a vznikly pravděpodobně hned po vystavění kostela. Kapitula, podle mínění Guthova, stavebníkem tohoto typicky panského kostela *nebyla*, nýbrž zámožný jednotlivec, jehož jednopatrové obydlí západně od kaple bylo s ní pravděpodobně spojeno visutým mostem. Kdo byl ten jednotlivec, Guth neříká; nemáme-li však dokladů pro to, že Stará Boleslav přešla z držby panovníků do soukromé již v XII. století a panoval-li právě v rozhodné Guthelem naznačené době v Čechách kníže a později král Vladislav Přemyslovec (1140-1173), nelze vylučovati, že byl stavebníkem kaple sv. Klimenta tento vladař, který české jméno proslavil po Evropě.¹⁶⁾

Kromě kaple sv. Klimenta byl asi v této době na staroboleslavském hradě na místě někdejšího Boleslavova kostela postaven (až na kapli vrábskou, která je pozdějšího původu) dnešní kapitulní kostel sv. Václava. Dr Karel Guth klade na základě zevrubného rozboru stavbu zadní části dnešní krypty — a tudíž i kostela — do 1. poloviny XII. století (po r. 1125), kdežto přístavbu krypty do 2. poloviny nebo spíše do konce tohoto století. Žel Bohu, i o této stavbě písemné zprávy mlčí.¹⁷⁾

- I o náboženských dějinách Staré Boleslavě *ve XIII. století* víme toho velmi málo. Přece však lze ze zacho-

valých dokladů postřehnouti, že došlo tehdy v kolegiální kapitule k důležité změně, podobné té, již pražská kapitula prošla již v první čtvrtině XII. století. Uvádí se totiž od druhé poloviny XIII. věku vedle probošta a po něm v čele staroboleslavské kapituly *kapitulní děkan*. Podle statut z r. 1354 náležela děkanovi správa bohoslužby a dozor nad kněžskou kázní, kdežto proboštova pravomoc se soustřeďovala na majetkové věci. *Prvá* zmínka o kapitulním děkanu (bez uvedení jména) se děje v listině pražského biskupa Jana ze dne 14. června 1269; o šest let později dne 21. ledna 1275 se mezi svědky jedné listiny uvádí boleslavský děkan Všeslav (Wsezlaus decanus).¹⁸⁾ V pozdější době se objevují vedle děkana i další kapitulní dignitáři: kanovník — scholastik (správce kněžské školy) a kanovník — kustos (strážce chrámu a sakristie). O Staré Boleslavi ve století XIV. víme již více než z doby předchozí. Na počátku tohoto století, které dalo zemi a národu Otce vlasti, krále Karla I. (IV.), našel tam autor české rýmované kroniky, t. zv. Dalimilovy, u starého kněze kroniku nad jiné lepší, neboť prý obsahovala mnoho odjinud neznámého.¹⁹⁾

Z ÚDOBÍ OTCE VLASTI

Právě tak jako jiná místa, která měla vztah k Přemyslovu rodu a k minulosti země (Hradčany, Vyšehrad, Stadice), těšila se i Stará Boleslav, podle kroniky Příbíkova Pulkavy — střed země České (sr. poz. 10), zájmu a přízni krále českého a římského císaře Karla I. (IV.) a jeho věrného spolupracovníka Arnošta z Pardubic. Z vlastního Karlova životopisu víme, že tento horlivý

ctitel českých zemských patronů navštívil Starou Boleslav jako dvaadvacetiletý králevic na svátek sv. Ludmily v září 1338 a odtud na noc jel do královského hrádku Toušeně. Ovlivněn dojmy z této pouti, sepsal Karel první svůj literární pokus: výklad evangelia, připadajícího na tento svátek. — O 13 let později, roku 1351, jak vypráví kronikář Beneš z Weitmile, „pan Karel“, římský a český král opevnil velmi silnými hradbami Starou Boleslav na Labi, a protože v tomto místě byl slavný mučedník, sv. Václav, od bratra svého Boleslava Ukrutného korunován mučednictvím, na památku tohoto mučednictví řečený pan král učinil nadání a ustanovil, aby u hrobky světcovy byla na věčné časy denně *pod kryptou* zpívána mše. Toto ustanovení a opatření královo potvrdil pan Arnošt, první pražský arcibiskup svými veřejnými listy a propůjčil mu ze své moci platnost.²⁰⁾

Následujícího roku dne 22. dubna 1352, v předvečer svátku sv. Vojtěcha, uložil u přítomnosti Karlovy, který se právě vracel z Bělé pod Bezdězem, arcibiskup Arnošt v Staré Boleslavi ostatky sv. Kristina a Matouše ze starých nádob do nových olověných (sr. poz. 12). A není jistě náhodné, že se téhož roku z listu papeže Klementa VI. dozvídáme, že Stará Boleslav je jedním z míst, v nichž Karel IV. zamýšlí po litomyšlském zřízení nové biskupství v Čechách; další česká biskupství měla býti zřízena v Mělníku a v Sadské, kde byly rovněž kolegiátní kapituly, a ve Slaném. K uskutečnění tohoto plánu nikdy nedošlo (Jan K. Vyskočil: Arnošt z Pardubic a jeho doba, Praha 1947, str. 129). Znovu pobýval v Boleslavi zbožný vladař dne 14. září 1363, jak víme z listiny, kterou odměnil vysokomýtského rychtáře Rudlina za jeho horlivost v úřadě. O Karlově

zájmu o sídlo nejstarší české kapituly svědčí i ta skutečnost, že r. 1355 novou kanovnickou prebendu, zřízenou při kostele sv. Víta, trvale spojil s nepřiliš dotovaným probošstvím staroboleslavským.²¹⁾ O starších vztazích boleslavské kapituly k pražské svědčí skutečnost, že arcibiskup Arnošt potvrdil staroboleslavským kanovníkům právo, aby o dvou svátcích sedali v choru pražské kapituly za arcidiakony a pobírali jako pražští kanovníci porce (J. K. Vyskočil: Arnošt z Pardubic, str. 207, 320).

Karel I. (IV.) nepečoval však jen o povznesení úcty někdejšího člena a ochránce rodu Přemyslova, z něhož pocházel po matce, sv. Václava a ostatních českých patronů, nýbrž byl ovlivněn i žhavým mariánským kultem vrcholícího středověku.

Za svého dětství na královském dvoře francouzském naučil se Karel modlití mariánské hodinky. V sedmnácti letech za pobytu v Itálii měl ve vsi Tarenzo *na svátek Nanebevzetí Panny Marie*, jak sám vypravuje, za spánku vidění, jak jeden z jeho příbuzných byl potrestán smrtí od anděla za nemravný život. Na Karla, již již podléhajícího vlivu mravně uvolněné společnosti, která se kupila kol jeho otce krále Jana, mělo toto vidění na mariánský svátek rozhodující vliv, neboť změnilo jeho životní názory a praksi. Vzpomínka na ně vzbudila v něm později (1340) myšlenku zařídit, aby v pražském svatovítském kostele byly každodenně ke cti Panny Marie zpívány mariánské hodinky a předčítáno o jejím životě příslušné čtení. Úmysl ten uskutečnil roku 1343, zřídil u sv. Víta bohatě nadaný sbor 24 tak zvaných mariánských mansionářů.²²⁾

Vřelost mariánského kultu vrcholné české gotiky se jeví i v rozhodnutí Karlova přítele, arcibiskupa Arnoš

ta, z příštího roku, zasvětití nový arcibiskupský kostel Panně Marii a teprve vedle ní i starým chrámovým patronům Vítu, Václavu a Vojtěchu. Mariánského titulu se dostává jednomu z předních oltářů nového dómu a kůru.²³⁾ Panně Marii dal zbožný král zasvětití i kapli na svém Karlštejně, při níž zřídil kolegiátní kapitolu a tři z kostelů, jež kázal vystavěti na svém Novém městě pražském: Panny Marii Sněžné, emauzský a na Karlově. Tehdy přichází do Prahy řád služebníků Panny Marie (servitů) a buduje známý novoměstský kostel Zvěstování Panny Marie na Trávníčku.

Ve vroucí lásce k Matce Boží — tak typické pro rytířské údobí — není však Karel osamocen. Již o Karlově dědovi, králi Václavu II., jenž zasvětil Bohorodičce nový zbraslavský klášter, se vyprávělo, že při pohledu na krásnou krajinu, Zbraslav obklopující, prohlásil, že by toto půvabné místo, jež věnoval Panně Marii, nedaroval žádnému jinému ze světců, ba snad ani Kristu Pánu. Královo zanícení překračující již předpisy víry, uvedl na pravou míru vhodným výrokem sv. Bernarda opat Konrád. Také Karlův spolupracovník Arnošt z Pardubic spojoval rozhodující obrat ve svém životě s úctou mariánskou; na jeho smýšlení mělo prý rozhodný vliv vidění u sochy Panny Marie Kladské, jejíž tvář se prý od něj odvrátila, když se před ní za mládí modlil.²⁴⁾

I když máme hojné doklady pro mariánskou úctu od samých počátků českých náboženských dějin,²⁵⁾ přec až v době karolinské a následující prolíná tento kult život celé společnosti, všech jejích vrstev bez rozdílu. Z druhé poloviny XIV. století pocházejí četné mariánské sochy a obrazy, t. zv. „krásné Madony“; v této

době byl z podnětu pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna zaveden nový mariánský svátek, Navštívení Panny Marie (2. července). O rozšíření mariánské úcty mezi obecným lidem svědčí doklady o putování do některých kostelů: Mnoho věřících prý chodilo do augustiniánského kláštera v Brně k vzácnému obrazu Bohorodičky, který klášter obdržel při založení. Celé zástupy lidí navštěvovaly mši sv., která se o některých dnech před svítáním sloužila u oltáře Panny Marie v kostele sv. Martina v Drnholci na Moravě (1390). Podobně byly zrána slouženy *ke cti Panny Marie* mše sv. za hojně účasti lidu v kapli opatovického kláštera (1397), v olomouckém kostele a v kapitulním kostele sv. Mořice v Kroměříži (1394). Zmínky zasluhuje i obraz Panny Marie na Zbraslavi, před nímž cisterciáci denně po kompletáři zpívali antifonu (1392).²⁶⁾

FARNÍ KOSTEL PANNY MARIE VE STARÉ BOLESLAVI

V posledních měsících vlády krále Karla I. (IV.) (†29. XI. 1378) se objevuje v pramenech první zmínka o *dalším* staroboleslavském kostele vedle dosavadního kostela kapitulního, zasvěceného sv. Václavu a kaple sv. Klementa, více méně již opuštěné (sr. poz. 16).

Je to *kostel Panny Marie*, k němuž byl listinou ze dne 12. července 1378 kněz Beneš ze Záhořan ustanoven za plebána, a to k presentaci pana děkana a kapituly boleslavského kostela po smrti dosavadního plebána Pavla. Pro tento kostel nebylo ovšem již místa na hradě, víc než saturovaném dvěma dosavadními svatyněmi. Vznikl, jak patrně z mladší, avšak zcela spolehlivé zprávy, na

východ od hradu na staroboleslavském předhradí, kde nepochybně již od zřízení kapituly žili její poddaní a kromě nich se později připomínají i poddaní panští. Ze zprávy z r. 1378 je i zřejmo, že nešlo tu o nějakou malou mariánskou kapli, nýbrž o *kostel*, a to *farní*, neboť byl u něho ustanoven plebán (farář).²⁷⁾

Mělať ve XIV. století staroboleslavská kapitula pro duchovní správu svého plebána. Podobně tomu bylo ve XIV. a na počátku XV. století i u svatovítské kapituly, kde jako plebán pečoval o duchovní správu pražského hradu oltářník hrobu sv. Vojtěcha (tumbarius), jakož i u někdejších kapitul mělnické a sv. Jiljí na Starém městě pražském.²⁸⁾

Nejstarší známý staroboleslavský plebán Pavel platil podle rejstříků o papežských desátcích v letech 1352 a 1369 pololetní desátek částkou 6 grošů a v roce 1367 celý desátek 12 grošů. Jeho nástupce Beneš platil r. 1384 rovněž 6 grošů pololetně a táž částka se uvádí v roce 1385 u nejmenovaného „plebána boleslavského, totiž *svaté Marie*“. Činil tudíž příjem roční boleslavského plebána přibližně 2 kopy grošů. Nebyl to příjem veliký, avšak ani kanovníci a dignitáři boleslavští neměli — v porovnání s jinými — příliš značné příjmy.²⁹⁾

Staroboleslavský plebán — a podobně tomu bylo i u svatovítského plebána, u plebána mělnického a u sv. Jiljí — byl vyňat z normální sítě duchovní správy. Nepodléhal ani děkanu brandýskému ani nadřízenému arcidiákonu pražskému, nýbrž toliko své kapitule a arcibiskupu.³⁰⁾

Děkanu kapituly a kapitule příslušelo při uprázdnění právo presentovati za plebána kněze, jehož si k tomu úkolu vybrali, a to pražskému arcibiskupu; mělo-li dojít k výměně míst mezi duchovními, musili k tomu dáti

svůj souhlas děkan a kapitula *jako patronové* kostela Panny Marie.³¹⁾

Z práv, jež měli ke kostelu Panny Marie kapitulní *děkan* a kapitula, možno celkem spolehlivě usuzovat, že kostel ten byl *od nich* založen a vybudován. Jako horní hranici pro dobu vzniku kostela můžeme určit polovinu XIII. století, neboť se kapitulní *děkan* ve Staré Boleslavi, jak shora uvedeno, připomíná teprve od roku 1269. Nemohlť býti podle našeho názoru kostel založen před vznikem kapitulního děkanství. Kdyby jej byl vystavěl na př. některý z proboštů (sr. poznámku 14.), byli by si jistě i jeho nástupci podrželi patronát, resp. právo podací.

Dolní hranice pro dobu vzniku kostela byla již uvedena. Jsou to léta 1378 a 1385, kdy se poprvé dozvídáme o existenci kostela Panny Marie. Byl tedy kostel založen někdy mezi polovinou 13. století a poslední čtvrtinou století následujícího. Avšak snad je možná i bližší datace. Svědčí pro domněnku, že k jeho stavbě došlo až někdy za vlády Karla IV., *ke konci* zmíněného stoletého údobí okolnost, že se ve shora citovaných desátkových rejstřících při staroboleslavském plebánu v letech 1352, 1367, 1369 (avšak ani ne u roku 1384!) neuvádí, že tu jde o *plebána kostela Panny Marie* a že se tato okolnost tam vůbec poprvé připomíná až u záznamu roku 1385 a dalších. Věc by bylo možno podle mého názoru nejsnáze vysvětliti tak, že kapitulní plebán původně působil u kolegiátního kostela sv. Václava (podobně tomu bylo na Mělníku a u sv. Jiljí!) a teprve po vybudování mariánského kostela (snad někdy mezi léty 1370-78) k němu přesídlil.^{31a)} Důvodem pro vybudování nového farního kostela Panny Marie byla asi péče o prohloubení duchovní správy na ka-

pitulním majetku, péče svěřená kapitulnímu děkanu podle statut z r. 1354 a snad i snaha uvolnit kostel sv. Václava pro potřeby kapitulárů. Druhá boleslavská svatyně, opuštěná „panská“ kaple sv. Klementa se za sídlo farářovo nehodila, protože byla též na hradě. Z toho důvodu asi vznikl nový kostel na předhradí.

Zajímavé je, že se mariánský kult soustřeďoval do kostela sv. Václava i v době, kdy máme doloženu existenci farního kostela Panny Marie. Roku 1404 založil v kostele sv. Václava Jaroslav z Rýzmburka na Opočně nadaci pro oltářníka u oltáře Nejsvětější Trojice a Panny Marie. O dva roky později byla tamtéž od kanovníka Jana Matrovce zřízena nadace oltářníka u oltáře Panny Marie nad kryptou. Bezprostředně před vypuknutím husitských válek, roku 1419 byla založena od kanovníka Mistra Matěje Pašia nadace pro sedm mansionářů, kteří měli v kapitulním kostele sv. Václava zpívat hodinky ke cti Panny Marie — podobně jako tomu bylo u sv. Víta. Tři z mansionářů byli vikaristé, čtyři klerici.³²⁾

STAROBOLESLAVŠTÍ PLEBÁNOVÉ

O osudech kostela a jeho plebánů v 2. polovině XIV. století a v 1. polovině XV. století nevíme toho mnoho, avšak úplně bez zpráv nejsme. Známý nám již plebán Pavel uváděl roku 1357 v úřad žímského plebána Mořice (děkanát ústecký) a o devět let později kněze Ondřeje k oltářnictví u staroboleslavského hrobu sv. Václava. Po něm nastoupil r. 1378 Beneš ze Záhořan; snad jemu, snad jeho nástupci Šimonovi platí zmínka o „plebánu kostela sv. Marie v Boleslavi“, kterou nalézáme

v konsistorních soudních aktech při sporu o kostel v Zapech v roce 1392.³³⁾

Poprvé se jeho jméno vyskytuje v dohodě mezi preláty, vikáři a služebníky boleslavského kostela z 8. ledna 1398. V tomto roce si vyměnil se souhlasem Karlova syna, krále Václava IV., boleslavský probošt Vilím z Hazmburku své místo s proboštem litoměřickým Vlachníkem z Weitmile. Plebánu kostela sv. Marie v Boleslavi, případně jeho zástupci uložil pražský generální vikář listinou ze dne 16. listopadu 1398, aby to osobně ohlásil následující neděli aneb jiný den sváteční při bohoslužbách v kostele boleslavském (t. j. sv. Václava). Kdo by měl námitky proti výměně míst nebo proti osobám, měl se do tří dnů dostavit ke generálnímu vikáři pražského arcibiskupa a vše mu povědět. Nebude-li námitek neb kanonických překážek, mělo se postupovati podle práva. Příštího roku 1399 platil Šimon celoroční desátek 12 grošů a na něj se nepochybně vztahuje i záznam desátkového rejstříku z doby kol r. 1405, „že kostel sv. Marie ve Staré Boleslavi dal 6 grošů“ na papežském desátku.³⁴⁾

Výměna míst mezi Šimonem a plebánem v Pecce Mikulášem, jemuž byla v červnu 1407 vydána příslušná listina pro kostel Panny Marie v Staré Boleslavi, se neobešla bez překážek. Ač proti ní vznesl nějaké námitky patron kostela v Pecce, stal se přece Mikuláš staroboleslavským plebánem. Pobyl tam však jen osm let, neboť osudného roku 1415 — kdy byl v Kostnici upálen Mistr Jan Hus — odešel do Třeboradic. Jeho nástupce, dosavadního třeboradického plebána Hinčíka uvedl ke kostelu Panny Marie brandýský plebán. Nevíme, zda je tento plebán Hinčík totožný s boleslavským plebánem Janem, který roku 1416 resignoval na své místo u Pan-

ny Marie v Boleslavi a odešel do Vepřku nebo zda tu jde o osoby dvě. I Václava, nástupce plebána Jana a dosavadního plebána z Vepřku, uvedl v úřad brandýský plebán. Nespokojenost nového faráře neb snad již neklidné poměry prozrazuje zpráva, že v březnu následujícího roku 1417 opustil plebán Václav své místo u Panny Marie a odešel do Vlněvse. Jeho nástupce Havla, dosavadního vlněveského plebána, uvedl v úřad plebán kozelský.³⁵⁾

Na rozdíl od svých předchůdců, kteří se u Panny Marie v Staré Boleslavi střídali, setrval plebán Havel ve své funkci velmi dlouho, ač právě jeho období — spadající do bouřlivého času husitských válek — bylo velmi neklidné. O boleslavském plebánu kostela Panny Marie víme, že uvedl v květnu 1417 k oltáři sv. Mikuláše u sv. Václava Jana, řečeného Hostka, dosavadního oltářníka u sv. Barbory a o dva roky později v úřad brandýského plebána Jana. Podobného úkolu se mu dostalo i roku 1418, když jej pověřil pražský arcibiskup Konrád z Vechty uvedením v úřad nově zvoleného děkana kapituly sv. Kosmy a Damiána, boleslavského kanovníka Jana z Liblic. Kdo by byl chtěl proti volbě nebo zvolené osobě po jejích prohlášeních při bohoslužbách činit námitky, měl se dostavit na určité místo ve Staré Boleslavi a tamní plebán měl jej poslati k arcibiskupu nebo ke generálním vikářům. Jinak měl plebán od zvoleného děkana přijmouti přísahu, volbu schváliti a zvoleného potvrditi v úřadě.³⁶⁾

V ZEMI DVOJÍHO LIDU

Plebán kostela Panny Marie, Havel, se připomíná v konsistorních soudních aktech též v roce 1420.³⁷⁾ Avšak toho roku se naplno nad zemí rozpoutala vichřice náboženské války, vichřice, která se připravovala od Husovy smrti v Kostnici a která, třebaže nedosáhla svých cílů a nesjednotila všechno obyvatelstvo království a přilehlých zemí koruny České ve znamení kalicha Páně, přece zanechala v naší vlasti stopu hlubokou. Ne nepřípadně byla od té doby nazývána naše vlast *zemí dvojího lidu*, neboť po dva věky vedle sebe zde žili — tu v bojích, tu v dohodě — Husovi stoupenci, kališníci (utrakvisté) a vedle nich (třebaže v Čechách v menšině) katolíci, kteří nadále přijímali Tělo Páně pod jedinou způsobou a zůstávali ve všem věrni staré církvi.

Staré Boleslavi se husitské války dotkly již roku 1420. Ve své „Husitské kronice“ vypravuje Vavřinec z Březové o synu Karla IV. a bratru r. 1419 zemřelého krále Václava IV., králi českém (třebaže většinou země neuznávaném) a uherském Zikmundovi, že za prvé křižácké výpravy do Čech ke konci května 1420 (ještě před bitvou na Vítkově) sebral na Novém Hradě u Kunratic poklady shromážděné tam jeho předchůdcem. Poté se snad pokoušel dobýt Prahy. Když však jí přitáhli na pomoc Žatečtí, Lounští a Slánští a Zikmund se obával přepadení od radikálních Táboritů, „ihned nazejtří ráno opustiv všecky i stravu a spíži, z pole utekl jest a s Uhry k *Starému Boleslavi* se obrátil“. Avšak nepobyl tam dlouho, neboť se připomíná ke dni 27. května 1420, že král Zikmund přijel z Boleslavě s chotí Barborou a s královnou vdovou Žofií na Mělník a odtud do Slaného.

V druhé polovině prosince 1420 poslali Pražané svůj lid na pomoc bratřím Orebským do hradeckého kraje. Avšak vojsko to se vrátilo již 23. prosince pro velkou zimu od Brandýsa do Prahy. Dříve se jim však poddal Brandýs i s *některými tvrzemi*. Tehdy se pravděpodobně do moci kališnických Pražanů dostala i Stará Boleslav, dosud věrná církvi a legitimnímu králi, jejíž kanovníci se dne 6. května 1421 deklarací, poslanou z Bělé pod Bězdězem do Žitavy — sídla to uprchlých metropolitních pražských kanovníků — postavili proti Konrádovi z Vechty, od staré církve odpadnuvšímu arcibiskupu a jeho synodě.

O znovudobytí Staré Boleslavě se pokusil někdy v druhé polovině roku 1421 někdejší pán na Brandýse, věrný Zikmundův přívrženec Jan z Michalovic, též pán, který se roku 1417 připomínal jako patron staroboleslavského hradního kostela sv. Klementa. Přitřhl tam se čtyřmi sty jízdními. Obležená posádka byla však osvobozena od žoldněřů, které jí poslali na pomoc Pražané. Tato událost spadá do prvních dnů měsíce října 1421 a byla v Praze oslavována zároveň s vítězstvím nad křižáky u Žatce slavným „Te Deum“ a vyzváněním.³⁸⁾ V té době našla již i staroboleslavská kapitula útočiště v Žitavě, středisku to církvi věrného českého kleru. Bouřlivé události postihly také Starou Boleslav. V únoru 1425 se při potvrzení volby v exilu od kapituly zvoleného nového děkana Jana Chyby připomíná, že budova i zařízení kapitulního kostela ve Staré Boleslavi byly od „heretiků“ těžce poškozeny, ba i částečně zničeny.³⁹⁾ I když nemáme zpráv, nemůžeme pochybovati, že podobný osud stihl i kostel Panny Marie na předhradí, vně hradby, zbudované kdysi za krále Karla. Rovněž pravděpodobno jest, že s ka-

pitulou sdílel osud emigranta i její plebán Havel.

Opět a naposled se s jeho jménem setkáváme v roce 1434, v osudném roce lipanské porážky radikální strany Táborů. Uvádíť se při tomto roce v potvrzovacích knihách pražské arcidiecése, že byl *k farnímu* kostelu Panny Marie na místo plebána, uprázdněné smrtí kněze Havla, nově ustanoven kněz Jiří z Liblic. Jej zastupoval podle veřejné listiny, sepsané notářem Matějem Haleřem, Mikuláš, plebán kostela sv. Klementa na Poříčí.⁴⁰⁾ Jiří z Liblic je posledním staroboleslavským plebánem, jehož jméno známe. Nevíme ani, zda u Panny Marie působil také ještě za klidnější éry krále Ladislava Pohrobka. V této době byl *roku 1454* pro mariánský kostel pořízen nový zvon, který se na věži dnešního kostela uchoval až do našich dnů. Zvon ten měří v průměru 87 cm a je vysoký 78 cm. Je opatřen dvojí čárou ohrazeným nápisem „Anno Domini M^o CCCC^o L^o IIII° in honorem YHESV CHRISTI et sancte Marie virginis gloriose. Amen“ (Léta Páně 1454 ke cti Ježíše Krista a slavné Panny sv. Marie. Amen).⁴¹⁾

Zvonovým nápisem hlásajícím slávu chrámové patronky Panny Marie se končí nejstarší údobí staroboleslavského mariánského kostela, údobí dosti bohaté na zprávy, třebaže povahy jednostranné a zároveň i začíná údobí nové, pro něž je znakem téměř typickým — mlčení pramenů.

Jen málo paprsků světla proniká tmou mlčení, halící druhé období mariánského kostela, třebaže to byla doba značně rušná, počínajíc vítěznými boji husitského krále Jiřího z Poděbrad o udržení utrakvismu a končíc úporným bojem protestantských stavů o náboženské svobody a stavovské výsady. V tomto údobí zastihuje svým významem Starou Boleslav, jejíž hrad se již ni-

kdy nevzpamatoval z pohromy let 1420 a 1421, sousední Brandýs. Brandýs, podle něhož je často v té době nazývána i Stará Boleslav, se stal sídlem nekatolických držitelů někdejšího michalovického panství, jež kdysi (snad někdy v XIII. století) zahrnulo i někdejší državu královskou v kraji. Pod ochranou Johanky Krajířovny z Krajku (poprvé provdané za Jaroše z Cimburku, podruhé za nejv. komořího Jana ze Šelnberku), jejího bratra Konráda a synovce Arnošta zakotvují v druhé polovině XV. století a i v 1. polovině XVI. století v Brandýse nad Labem Čeští bratři, kteří tu v těsném téměř sousedství Prahy — stavějí i svou modlitebnu.⁴²⁾

V době krále Vladislava II. Jagielovce i v následující se snaží brandýská vrchnost rozšířiti svůj vliv a moc i na staroboleslavskou kapitolu. Roku 1506 dosáhl dokonce od tohoto krále nejvyšší komoří Jan ze Šelnberka majestátu, jímž je mu a jeho rodu přiznáno „právo podací“ k boleslavskému kostelu sv. Kosmy a Damiána a právo, aby u sv. Václava byli členové rodu pohřbíváni. A mocný pán, jak zřejmo ze sporu, jenž později vzešel, si nad to ještě osvojoval *patronátní právo i ke všem farám, jež náležely staroboleslavské kapitule.*⁴³⁾

S pokusy o omezení práv kapituly, proti nimž se tato od počátku bránila, nepochybně souvisí i text listiny, kterou musil českobratrský šlechtic Arnošt Krajíř z Krajku v pátek po Nanebevzetí Panny Marie dne 19. srpna 1547 jako jeden z předáků odbojných českých stavů po prohrané šmalkaldské válce vítěznému králi Ferdinandu I. a jeho dědicům odstoupiti své brandýské zboží. Mezi postoupeným majetkem uvádí se v této listině *kromě domů, krčem a dvorů kmetcích v Staré Boleslavi též „podací kostelní u Matky Boží“.*⁴⁴⁾

Nemáme dokladů, jež by nám dovolily posouditi,

zda vskutku přešel patronát (či „podací kostelní“, jak byl v listině zván) ke kostelu Panny Marie na někdejším předhradí z děkana a kapituly na brandýskou vrchnost, která tam vedle kapituly vlastnila domy, krčmy a kmetčí dvory, nebo zda tu jde spíše jen o právní výraz *nároků*, které si vrchnost činila. Avšak tato otázka nemá významu, pokud jde o nejdůležitější obsah patronátního práva, t. j. o výběr nového faráře. Po Janu z Liblic neznámež žádného dalšího staroboleslavského plebána. O duchovní potřeby věrných pečoval v Staré Boleslavi i okolí děkan ochuzené, avšak ke straně „pod jednou“ se stále hlásící kapituly.⁴⁵⁾

Tomu, že vskutku do péče kapitulního děkana náležel mariánský kostel, nasvědčuje dopis někdejšího staroboleslavského děkana (od 23. března 1566) Urbana Manětínského, který se později stal na Moravě „farářem Eyvanickým“. Uvádí Urban ve své obraně, zasláné arcibiskupu Brusovi kromě jiného i to, že dal „... druhý kostel Panny Marie tu při Starém Boleslavi svou snažností zdmi vyvejšiti a krchov též okolo zdmi ohraditi“. K opravě té došlo asi někdy kol r. 1567.⁴⁶⁾

Od 2. poloviny XVI. století máme zprávy o pomocnících kapitulních děkanů, o staroboleslavských kaplanech. Z let 1567—8 známe kaplana Samuela, který prý vzal z Kostelního Hlavna po rozkazu děkana Urbana úroku 3 kopy a o něco později se uvádí kaplan Václav Frankeš. 30. prosince 1598 poslal arcibiskup děkanu jako kaplana (sacellanus) Štěpána Vhlavského. Nevíme, zda skutečně ve Staré Boleslavi působil Matěj Novatius, ježž v březnu 1606 vysvětil světící biskup Jan Lohelius na titul staroboleslavského kaplanství. Roku 1613 působil tam jako kaplan kněz Mikuláš Schaffrat. Vztah kaplanů ke kostelu Panny Marie byl zvláště úz-

ký, neboť bydlili v malém chatrném domku se zahrádkou v blízkosti kostela (t. zv. kaplanka). Jejich úkolem bylo kostel střežiti a protože bydlili na samotě, bývali nazýváni také poustevníky.⁴⁷⁾

Zatím co ještě v XVI. století český místodržící, arcikníže Ferdinand, po té, co se jeho otec král Ferdinand I. ujal brandýského panství, v staroboleslavském kostele sv. Václava *kapli knížecí* (Vrábskou) „na svojo vlastní náklad k milostivému poručení svaté a slavné paměti J. M. pana otce svého císaře Ferdinanda zase *vyzdvihnouti* a spraviti ráčil pro památku svatého milého krále Václava, kterýž to místo svatou krví skropil a posvětil“,⁴⁸⁾ jsou v druhém desetiletí 17. věku oči věřících obráceny více ke kostelu Panny Marie.

Roku 1613 využil proslulosti mariánského kostela kaplan Mikuláš Schaffrat k tomu, aby dal v pražských městech mezi katolíky pro sebe sbíratí „patentem“ almužnu. Téhož roku vydal na Starém městě u Kašpara Kargezia oficiál pražského arcibiskupa, arcidiákon metropolitní kapituly a vyšehradský probošt Kašpar Arsenius z Radbuzy „k žádosti mnohých věrných křesťanův v nově sepsanou knihu, jež se zvala: „*O blahoslavené Panně Marii, přečisté rodičce Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem v Staré Boleslavi.*“ Knížka nábožným poutníkům a jiným křesťanům velmi užitečná.“⁴⁹⁾ Již dvě léta před tím, dne 12. září 1611 psal z Prahy do Říma kardinálu Borghesovi papežský nuncius, biskup sarzánský Jan Salvaggio, že v Brandýse n. Labem (pod tím městem se v 16. a 17. století velmi často rozumí i Stará Boleslav!), třebaže se tam ke katolictví hlásí jen kněží a dva jiní obyvatelé, je v kostele blahoslavené Panny domovem znamenitý mariánský kult, a to největší vůbec v království Českém...⁵⁰⁾

MARIÁNSKÝ RELIEF

Není nesnadno pověděti, co bylo vedle odedávna uctívaného „mučednictví sv. Václava“ důvodem proslulosti Staré Boleslavě v katolických kruzích počínajícího baroka.

Byl to drobný (19 cm vysoký, 13.5 cm široký) relief, vytepaný z měděného plechu, obsahujícího prý jakousi přísadu, která jej činila podobným bronzu. Relief představuje dvě třetiny postavy Bohorodičky, chovající Ježíška. Madona je obrácena k pravé straně a na dlani její levé ruky sedí Ježíšek, hořejší částí těla zpět nakloněn. Bohorodička podpírá jej pravicí pod jeho levým raménkem. Tvář Madony je pravidelná a plná. Řasnaté spodní roucho kol hlavy rozložené splývá po stranách v hojných kolmých záhybech; zpod roucha toho splývá po levé tváři Madony pramen zkadeřených vlasů až na prsa. Nad tím spodním rouchem položeno roucho svrchní, ploše na temeni hlavy spočívající a zpředu po obou stranách volně dolů padající, hluboko pod krkem v širokých záhybech spojené, takže krk a část plecí zůstávají obnaženy. Po stranách splývá roucho to na obě ramena, odkud v bohatých záhybech zahaluje ruce, prsa i život Bohorodičky, jsouc pod levou rukou její opět spojeno.

Ježíšek jest úplně nahý, baculatá jeho tvář orámovaná je kučeravými vlasy. Levou ruku má božské dítě pozdviženu, pravou volně šikmo položenu přes pravici Mariinu na šat s pravého ramene jí splývající. Některé partie reliefů jsou ohrouble modelovány, tak zejména Madoniny ruce.⁵¹⁾ Na otázku, z které doby pochází relief, práce to v českém prostředí ne podřadná, odpovídají dějepisci umění dosti odlišně: *K. B. Mádl* byl

prvý, jenž si v pojednání o „*Madoně Staroboleslavské*“ povšiml toho, že oproti starším plastickým pracím nahradil na reliefu poměr matky k dítěti, motiv to rázu světského, lidštějšího, starší motiv posvátný (srovnej mariánský relief v hradčanském kostele sv. Jiří z počátku XIII. století!). Mádl měl za to, že zlatník zhotovil relief podle obrazu typu Madony zlatokorunské. Se zřetelem k tomu usuzoval, že *relief není starší století patnáctého* a že tu jde „o nanejvýš pozoruhodné dílo plastiky a zlatnictví z počátku XV. věku.“⁵²⁾

V odpovědi na Mádlův článek vyslovili *E. Šittler* a *Dr A. Podlaha* názor, že staroboleslavský relief, u něhož si povšimli méně umělé modelace některých partií, na př. rukou, byl předlohou malířům, kteří vymalovali Madonu Zlatokorunskou, *metropolitního kostela*, Týnskou, Píseckou a Lnářskou. Podle úhrnného úsudku autorů nelze však relief klásti do doby starší nežli je století XIV. V později vydaném „*Soupisu památek*“, shora jmenovaní autoři uvádějí, že relief „jeví nápadné shody se skupinou staročeských obrazů Madon, do níž náleží Madona *metropolitního chrámu* v Praze, Madona Zlatokorunská a j. Celým rázem svým hlásí se relief Staroboleslavský do druhé polovice století XV.“⁵³⁾ Církevní historik profesor *Dr Frant. Stejskal* měl původně v díle „Sv. Jan Nepomucký“ za to, že relief jest klásti *do začátku století šestnáctého*, třebaže jest odvislý od staročeské předlohy, „ale prohnutá osa hlavní osoby (Panny Marie) se mění v nelomenou, hlava se vzpřimuje, obličej je plnější a téměř renaisanční; záhyby šatu jsou souměrné dle svislé osy.“ Později však v dílu o Sv. Václavu“ Stejskal tvrdí, že relief náleží *do druhé polovice století patnáctého*.⁵⁴⁾

Profesor *Dr Josef Cibulka* prohlašuje relief za pří-

buzný s některými gotickými obrazy Panny Marie v Čechách, především s Madonou Zlatokorunskou, jež vznikla kol r. 1400, avšak usuzuje, že relief „podle slohových známek třebaže málo vyhraněných je určitě původu pozdějšího. Typ obličeje a způsob řasení šatu nutí klásti relief aspoň *k polovině patnáctého století*, kdy byl zhotoven nejspíše pro potřebu soukromé zbožnosti, jak naznačují jeho malé rozměry, ale není vyloučeno, že pochází jako napodobení gotické předlohy teprve z poloviny XVI. století.“⁵⁵⁾

V připravované publikaci „Krásné Madony v Čechách a na Moravě“ prokazuje, jak mně laskavě sdělil, přednosta Státního fotoměřického ústavu, docent *Dr Ant. Friedl*, že staroboleslavský relief má všechny slohové a tvarové znaky počátku XV. století a že tu nejde leč o reliefovou repliku Madony typu zlatokorunského.

Podle laskavého posudku ředitele Umělecko-průmyslového musea *Dr Emanuela Pocheho* pochází relief z doby kol roku 1500. Přidrží se typu zlatokorunského, prostředkovaného nejspíše obrazem Madony pokladu svatovítského dómu. Pro tento dóm na sklonku XV. století byly vytvořeny stříbrné relikviářové busty sv. Vojtěcha, Václava a Víta.^{55a)} *Dr Poche* má za pravděpodobné, že autor bust poznal obraz svatovítské Madony a použil ho jako předlohy pro relief. Ten však upravil v duchu formálního názoru své doby. Na to ukazují některé tvarové souvislosti mezi reliefem a obrazem *svatovítské Madony*, především přímé držení těla, úprava tváře Madoniny, jakož i způsob traktování jejího vlasu a vlasu Ježíškova, odpovídající cítění pozdně gotické doby kol roku 1500.

Je-li mariánský kult pro katolickou zbožnost typickým a nelze-li si zvláště ve vrcholném středověku před-

staviti mariánský kostel bez obrazu neb sochy Matky Boží, nelze ani pochybovati, že v staroboleslavském kostele Panny Marie byla Bohorodička jako patronka chrámu od samých počátků nějakým způsobem vyobrazena a uctívána. Avšak tato okolnost není ještě rozhodná pro úsudek o stáří *dnešního* reliefu.

Původní mínění Ed. Šittlera a Dr A. Podlahy, že relief byl předlohou tvůrcům Madon typu zlatokorunského a že jest tudíž starší než tyto, zůstalo *osamoceno*. Všichni ostatní badatelé nepovažují relief leč za jednu z replik Madony typu zlatokorunského a shodují se v úsudku, že relief *není starší počátku XV. století*.⁵⁶⁾ Pokud však jde o dobu jeho vzniku, kolísají jejich názory přibližně v údobí 150 let (1400—1550). Proti mínění Mádlovu a Friedlovu, podle něhož relief jako dílo čistě gotické pochází z počátku XV. století, stojí názor Cibulkův, který nevylučuje, že tu jde o renesanční *napodobeninu* gotické předlohy, *napodobeninu* *pocházející* až z poloviny XVI. století. Uprostřed těchto krajních mínění stojí názor vyslovený v „Soupise památek“ a posléze hájený i Dr Františkem Stejskalem, že relief náleží do 2. poloviny XV. věku, jakož i posudek Dr Em. Poche, podle něhož relief vznikl kol roku 1500.

Není soudobých písemných dokladů ani pro určení jeho vzniku ani pro určení doby, kdy relief byl umístěn v mariánském kotele na někdejšími boleslavským předhradí, i když nepochybně bylo v tomto kostele nějaké vyobrazení Bohorodičky od samých počátků.⁵⁷⁾ *Avšak přece oproti názoru Cibulkovu mám za to, že mínění, které klade vznik reliefu až k polovině XVI. věku, jde příliš daleko...* Neboť podle údaje obsaženého v XI. kapitole svrchu uvedené „Knížky“ metropolitního kanovníka Kašpara Arsenia z Radbuzy z r. 1613 se začalo puto-

vání k obrazu Matky Boží v Staré Boleslavi již za panování krále Vladislava okolo léta tisícího a pětistého.⁵⁸⁾

Nelze míti podstatných námitek proti Arseniovu údaji o stáří kultu, v podstatě shodnému s Pocheovou datací vzniku reliefu, neboť tento údaj se nepochybně opíral o starší lidovou tradici. To ovšem nijak neznamená, že možno nekriticky přijmouti *ostatní* Arseniovo vyprávění (o němž se ještě zevrubněji zmíníme), zvláště pak tvrzení, že na tom místě, kde byl v polích vyorán relief, byla vystavěna kaplička, která byla později rozšířena v kostel. Jeť toto tvrzení v jasném rozporu s faktem existence mariánského *kostela* ve Staré Boleslavi již v druhé polovině XIV. století (1378—1385!), faktem, prokázaným soudobými úředními doklady.

Dokladem pro to, že na počátku XVI. století, v době poměrného klidu v zemi, kdy panoval král Vladislav II. Jagielovec (1471—1516), zvaný král „Dobře“, sloužil mariánský kostel v Staré Boleslavi bohoslužbám a že tudíž v této době mohlo být jeho vnitřní zařízení obohaceno i o umělecky provedený relief, je druhý z jeho zvonů, který pochází z r. 1509 nebo 1510 a je umístěn na věži dnešního kostela Panny Marie. Zvon tento je ozdoben reliefem jednoho z apoštolů a podle latinského nápisu ulil jej v Praze známý zvonař mistr Bartoloměj.⁵⁹⁾

Nechtěl bych vylučovat, že péčí o povznesení mariánské úcty ve svém sídle reagovala kapitula, povždy se věrně přiznávající k straně „pod jednou“, na česko-bratrství, jemuž se právě v této době dostávalo mocné podpory od sousední brandýské vrchnosti. Utrakvistickému obyvatelstvu kraje nebyla pak v době před Lutherovým vystoupením mariánská úcta něčím cizím a nepřijatelným, neboť v této věci nebylo rozporů mezi ka-

tolíky „pod jednou“ a tradičními utrakvisty. A o tom, že se ve Vladislavově době konaly vedle poutí jednotlivců v okamžicích tísně i poutě větších zástupů do určitých kostelů, výslovně označovaných jako „poutnické“, svědčí vyprávění soudobých kutnohorských „Pamětí“ Bartoše a Mikuláše z Práchňan z let 1470 až 1508 o procesích Kutnohorských k poutnickému kostelíku sv. Maří Magdaleny v roce 1492:

Toho léta „v pondělí po památce sv. Bonifacia uložili na Horách Kutných puost, učinivše slavnou procesí k kostelíku poutnickému sv. Maří Magdaleny blízko Kaňku nad klášterem Sedleckým, prosíce Pána Boha, aby ráčil pomoc dáti králi Vladislavovi pánu jich, proti Turku, kterýž ležel v Uhřích na Kosově poli s vojskem velikým.“⁶⁰⁾

VOTIVNÍ DAR

S jistou proslulostí, které boleslavský kostel Matky Boží nabyl asi již v čtyřicátých letech XVI. století, zvláště v některých kruzích katolické strany „pod jednou“, pravděpodobně souvisí i to, co uvádí polský emigrant a český historik Bartoloměj Paprocký roku 1602 ve svém „Diadochu“, v díle, pojednávajícím „O stavu rytířském“ (str. 67.), o rytířském roku Kapounů ze Svojkova, ač se výslovně o mariánském reliefu nezmiňuje.

Po úvodních slovech o radovi J. M. Císařské rytíři Jindřichu Kapounovi ze Svojkova, který byl jedním ze zemských soudců, Paprocký uvádí, že se „o tom rodu starodávném kterésekoliv paměti vyhledati mohly, tuto krátce doloží: V Staré Boleslavi v kostele Matky Boží na předměstí

spatřují se čtyři štítové pana Jana Kapouna ze Svojkova namalovaní.

V témž kostele paměť pozůstavená jest panu Píramovi Kapounovi, při létu 1541, kdež se i spatřují 2 erbové, totiž paní Kateřiny z Čestic a paní Kateřiny z Trojanova vymalovaní.“

Aby byla plně osvětlena nedostí jasná zpráva Pa-prockého, nutno uvést některé údaje o rytířském rodu Kapounů ze Svojkova. Prvé zprávy o těchto šlechticích, kteří užívali jako erbu štítu shora polovičního, vpravo bílého, vlevo černého a přikryvadel týchž barev s dvěma rohy, černým a bílým, se objevují až za husitských válek v XV. století.⁶¹⁾ Roku 1420 zapsal král Zikmund Petru a Ctiboru Kapounovi za věrné služby 156 kop. Ctibor, který byl r. 1462 pohřben v kostele v Budyni, měl s manželkou Kateřinou ze Smiřic a na Litni syna Jana. Dne 14. února 1499 zakoupil Jan s manželkou Kateřinou, dcerou Hendrycha Bohnického z Čechtic a Elišky z Poříčí, některé platy. Zemřel téhož roku, v pátek po památce sv. Martina (15. listopadu) v Kutné Hoře, kdež byl i pochován v kapli při kostele Matky Boží v Náměti.⁶²⁾ Roku 1518 byla tamtéž pochována vdova po něm Kateřina, roz. z Čechtic.

V Kutné Hoře žil i Janův a Kateřinin syn Píram (nar. 24. ledna 1481). Listinou z 8. května 1514 zavázal se mu král Vladislav II., že ani sám ani jeho syn Ludvík neodejmou mu bez náležité příčiny úřad v kutnohorské královské mincovně, který držel po Samsonovi z Fulštejna. Ze stížností bratří Píramových Jindřicha a Jaroslava z r. 1522 víme, že s nimi žil Píram v nedělu⁶³⁾ Šest let před tím roku 1516 věnovali všichni tři nedělní bratři společně do katolického klášterního kostela Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory oltářní archu. Víme o ní ze svědectví Mikuláše Dačického z Heslova ze

14. srpna 1612, který tvrdí, že „viděl a spatřil v klášteře *Matky Boží* v Sedlci uprostřed kostela oltář, nad nímž jest archa postavena malovaná a na té arše ze spod jsou malováni čtyři štitové, erbové, nad nimiž textové a jména jsou tato: nad prvním: *Catharina de Smirzitz*, nad druhým *Johannes Kapaun de Swojkow*, nad třetím *Catharina de Czechicz* a nad čtvrtým *Elisabeth de Porzicz* a pod tím doleji latinskými literami ještě text tento: *Hic nobilis Piramus, Henricus et Jaroslaus Capones fratres de Swojkow cum suis quatuor clipeis naturalibus huius altaris fundatores anno 1516*“.(Tento oltář r. 1516 založili urození bratři Píram, Jindřich a Jaroslav Kapounové ze Svojkova, jejichž předků jsou tu čtyři štíty vymalovány.)⁶⁴⁾

Roku 1524 povolil král Ludvík Píramovi, aby v závěti naložil se svými statky podle své vůle. Stejně věrně jako Jagielovcům sloužil katolický šlechtic i králi Ferdinandovi I. Habsburskému. V roce 1528 zařizoval Píram vybírání cla a mýta podle usnesení stavů v kraji chrudimském, o čtyři léta později účastnil se výpravy proti Turkům. Téhož roku 1532 v únoru prokázal službu královně Anně ve věnných městech, o pět let později byl jedním z nejvyšších berníků království Českého. Ještě roku 1547 dne 31. května dostal Píram od krále Ferdinanda příkaz, aby se dostavil do Litoměřic... To se však asi již nestalo, neboť zemřel dne 12. června 1547 a byl pochován na Starém městě v katolickém klášterním kostele sv. Jakuba vedle bratra Jindřicha.

Pokud jde o majetkové poměry Píramovy, víme, že r. 1507 prodal právo na Krupce Albrechtovi z Kolovrat. Roku 1520 koupil Lhotku, o devět let později zdědil zboží Peckovské, jež však r. 1544 postoupil jiným.

R. 1542 učinil manskou přísahu ze své dědiny k Hrádku služebné, totiž Lhotky a Konnaru. Roku 1541 získal Běruničky, o pět let později koupil za 750 kop dvůr v Praze a již dříve dům u Slovanů v Praze u kostela sv. Jakuba.

Piram byl, pokud víme, dvakrát ženat. Po smrti Magdaleny z Valdštejna, oženil se po druhé (asi v Kutné Hoře) s *Kateřinou z Trojanovic*, a to někdy před rokem 1523. Narodil se mu z tohoto manželství dne 2. srpna 1523 syn Albrecht, pozdější královéhradecký purkrabí; po něm následoval Jindřich (1526), Jan (1527), Krištof Václav (1533) a další synové. Kateřina z Trojanovic byla dcerou královského úředníka v pražském ungeltě Petra Pašinky z Trojanovic, jenž r. 1520 zakoupil statek *Lorec u Kutné Hory*.⁶⁵⁾ Její matkou byla Apolena Strašická z Teplé. Manželka Piramova předešla manžela na věčnost o šest let, neboť zemřela 27. května 1541 a jako později její manžel byla pochována u sv. Jakuba na Starém městě pražském.

Třebaže z uvedených údajů o rodových a majetkových poměrech významného východočeského šlechtice, jakým byl Piram Kapoun, nelze zjistiti nic bližšího o vztazích k naší Staré Boleslavi, nejsou přece bez významu pro objasnění příliš kusého záznamu Paprockého. Je to jmenovitě *svědectví* o oltářní arše, kterou katolickému mariánskému kostelu v Sedlci r. 1516 věnovali nedílní bratři Piram, Jindřich a Jaroslav Kapounové a na jejíž spodní části byly *vymalovány čtyři erby* předků jejich (báby s otcovy strany Kateřiny ze Smiřic, jejich otce Jana Kapouna ze Svojkova, matky Kateřiny z Čechtice a báby s matčiny strany Elišky z Poříčí), které u nás vyvolává domněnku, zda snad *v roce 1541* (kdy zemřela druhá Piramova manželka Kateřina

z Trojanovic a na kterýžto rok se výslovně vztahuje i ona u Paprockého uvedená, avšak blíže neurčená v staroboleslavském kostele Matky Boží „*paměť pozůstavená panu Píramovi Kapounovi*“) tento rytíř neučinil podobný dar oltářní archy neb obrazu mariánskému kostelu ve Staré Boleslavi, který právě tak jako Sedlec patřil straně „pod jednou“. S touto domněnkou je dobře v souladu údaj o „namalovaných čtyřech štítech pana Jana Kapouna ze Svojkova“, které prý Paprocký spatřil v kostele Matky Boží (avšak *na čem* byly namalovány, neuvádí!) v Staré Boleslavi, neboť si lze snadno představit, že tu historik podle nejvýznačnější osoby nazývá právě ony čtyři štíty Píramových nejbližších předků, jaké jsme poznali na Kapounské oltářní arše v sedleckém klášterním kostele z roku 1516. Podobně jako v Sedleci byl na arše nápis na paměť dárců i s datem věnování (1516), byla jak uvádí Paprocký u Panny Marie v Staré Boleslavi „při létu 1541 paměť pozůstavená panu Píramovi Kapounovi“. Navíc však byly u staroboleslavského pamětního nápisu, jak lze z údajů Paprockého usuzovati, vymalovány ještě zvláště erby dvou osob, na něž asi donátor při svém daru nejvíce myslel, a to jeho manželky Kateřiny z Trojanovic a matky Kateřiny z Česttic (Paprocký mylně uvádí „z Trojanova“ a „z Čestic“).

Nepřispívají-li údaje o poměrech Kapounů ze Svojkovic téměř ničím k osvětlení vztahů tohoto rodu k Staré Boleslavi, je nasnadě domněnka, že pozornost katolického šlechtice k předměstskému staroboleslavskému mariánskému kostelu strany „pod jednou“, opomíjenému ve XIV. a v XV. století se strany štědrých dárců šlechtických a kněžských, upoutala pravděpodobně pověst o tamní mariánské účtě a přiměla *k daru* ať již

oltářní archy nebo votivního obrazu, *jež ozdobil* po zvyku doby na svou paměť podobným způsobem jako před 25 lety spolu s bratřími oltářní archu v Sedlci. Ostatně, i v Bohosudově na severu Čech je nejstarším *dokladem* kultu Panny Marie Bolestné oltářní archa, dar to rytíře Václava Zimy z Novosedel z roku 1443 (pozn. 75).

O tom, že štíty byly vymalovány *na stěnách* boleslavského kostela a že tudíž Píra Kapoun neb snad dokonce již roku 1499 jeho otec Jan mariánský kostel opravovali, případně znovu vystavěli, Paprocký vůbec nic neříká. Není to leč pouhá pozdější domněnka P. Bohuslava Balbína, která sice putuje z knihy do knihy, nemá však opory ani ve statí Paprockého ani jinde.⁶⁶⁾

JESUITŠTÍ MISIONÁŘI

V druhé polovině XVI. století se množí doklady proslulosti kostela Matky Boží ve Staré Boleslavi. Soudobá „Kniha pamětná“ sousedního města Brandýsa n. L. (1582) připomíná výslovně při r. 1574, že v postě na den Zvěstování Panny Marie . . . „*v Starém Boleslavi pout bejvá*“.⁶⁷⁾ Z ospravedlnění, jež 6. června 1579 zaslal arcibiskupovi probošt Mistr Václav Franta je patrné, že první jarní mariánský svátek, svátek Zvěstování býval v Boleslavi zvláště oslavován.⁶⁸⁾ Třebaže s počátky staroboleslavského mariánského kultu nesouvisí, přece však jeho pozdější dějiny podstatně ovlivnila v šedesátých letech XVI. století událost nad jiné památná. Počali totiž od r. 1567 do Staré Boleslavi docházeti pražští jesuité ze staroměstské koleje sv. Klementa.

Využívající známostí s katolíky a konvertity z řad šlechticů, rozšířili v této době duchovní synové sv. Ig-

náce z Loyoly, kteří v Praze působili od r. 1556, oblast svého misionářského působení z hlavního města i na jeho sousedství. Docházeli pak zejména na buštěhradské panství Kolovratů a na mělnické Berků z Dubé. Do Staré Boleslavi, jejíž kostely — třebaže v těsné blízkosti českobratrstvím někdy ovládaného Brandýsa n. L. — byly od skončení husitských válek, v rukou katolíků „pod jednou“, jesuity pozval známý nám již někdejší svatovítský kanovník Urban Manětínský, kterého v březnu 1566 arcibiskup ustanovil staroboleslavským kapitulním děkanem.⁶⁹⁾

Dne 24. května 1567 — bylo to v sobotu, v předvečer svátku Nejsvětější Trojice — přišel do Staré Boleslavi na děkanovo pozvání spolu s bratrem — laikem Jiřím Hungarem P. Wolfgang Maria T. J., aby tu příštího dne kázal *na primici* jakéhosi novokněze. Na svátek Nejsv. Trojice kázal jesuita dvakrát a v pondělí ještě jednou. Do Prahy se vrátil i se svým druhem v úterý 27. května.⁷⁰⁾

I o dva roky později dne 29. dubna 1569 byla pražská kolej u sv. Klementa požádána o vyslání P. Volfanga, aby kázal ve Staré Boleslavi *na primici*. Zda žádosti bylo vyhověno, nevíme. Za to dne 26. listopadu 1570 byli tam posláni dva jesuité, z nichž opět jeden kázal *na primici*.⁷¹⁾

Nelze pochybovati, že i jindy navštěvovali Otcové Starou Boleslav, která se roku 1570 nazývá „starou misií“ Tovaryšstva; víme na př., že 7. dubna 1568 vyřizoval tam jakési záležitosti P. Wolfgang s bratrem laikem Jakubem Grenim a onemocněv na cestě, zůstal tam po čtyři dni. Roku 1575 působil tam jako misionář P. Alexandr Vojt, T. J.⁷²⁾

Misionářské působení P. Volfanga se dotklo i sta-

roboleslavského kostela Panny Marie. Můžeme tak bezpečně souditi ze stručného údaje „Diáře“ koleje sv. Klementa, podle něhož tento jesuita, doprovázený do Staré Boleslavě bratrem — laikem Jakubem Grenim, kázal tam roku 1568 na den 25. března, t. j. na svátek Zvěstování Panny Marie.⁷³⁾

BAROKO PŘICHÁZÍ

Po roce 1575 umlkají na *čtrnáct let* jak v svatoklementinském Diáři tak i v kolejní Historii zprávy o kazatelském a misionářském působení jesuitů ve Staré Boleslavi, ač se nám v obou památkách zachovaly tu obšírnější tu stručnější zprávy o působení synů sv. Ignáce v hlavním městě království a v jeho okolí z většiny let, o něž jde.⁷⁴⁾

Na konci tohoto údobí nebyla však již kolej sv. Klementa v Čechách osamocena, neboť se stala matkou dvou nových domů: roku 1584 založil mocný katolický magnát Vilém z Rožmberka kolej v Českém Krumlově a o pět let později Jiří st. z Lobkovic kolej v Chomutově. Kromě toho byli r. 1588 jesuité uvedeni do opuštěného kláštera františkánského v Krupce na hranicích Čech a Mišně.

V těsné blízkosti Krupky oživilo jesuité starší, v náporu luteránské reformace již již zanikající mariánské poutní místo, dnešní *Bohosudov*, kázající tam *česky* i *německy* a zpovídající věrné katolíky, kteří již posledními silami odolávali náporu protestantismu. Do oživeného poutního místa přicházeli lidé zblízka i zdáli, a to — jak se výslovně uvádí — s korouhvemi. Připomíná se zbožná pout předních šlechticů království a dokonce

i papežského nuncia, jehož pěkně přijali i měšťané v Krupce, třebaže lutheráni.⁷⁵⁾

Zvroucnělý *mariánský kult* se vedle *úcty světců* stává typickým znakem potridentinského údobí, kdy se *katholicism*, dosud zatlačovaný počátečním elánem reformace do ústupu, vzchopuje k opětnému dobytí zemí ztracených *a vědomě klade důraz právě na ty stránky věrouky a kultu, jež odpůrci nejhouževnatěji popírají a napadají*... Římským vzorem ovlivněn, založil v Praze r. 1575 anglický emigrant bl. Edmund Campián k obraně víry ze studentů jesuitského konviktu, prvou *mariánskou družinu*. Brzy vznikají v Praze další, a to za význačné účasti Italů tam usedlých.⁷⁶⁾

Duch nábožensky zanícené doby, ba možno říci, duch počínajícího baroka, dýše ze zprávy „Diáře“ k 2. červenci 1582. — Vypráví se tam, že několik jesuitů, kteří se za moru v Praze uchýlili do Plzně, jelo z tohoto věrně katolického města i se žáky na pouť až na česko-bavorskou hranici, k Boží Krví, kde bylo mariánské poutní místo (Neukirchen).⁷⁷⁾ A třebaže se i ve starých dobách z Čech chodilo na pouť až do Říma, k hrobu sv. Jakuba do Compostelly a do Svaté země, přece ze zpráv o poutích do *Lorety*, přeslavného tehdy italského mariánského poutního místa, mluví duch nové zbožnosti, zbožnosti, v zásadě sice shodné se zbožností doby románské a gotické, přece však svou vnitřní vzrušeností od ní odlišné, duch zbožnosti barokní. Již r. 1584 staví katolický pán Kryštof ml. z Lobkovic na svém panství v *Horšovském Týně* mariánskou kapli na památku své pouti do italské Lorety a o 6 let později (1590) se tam vypravili na pouť dva pražští jesuité.⁷⁸⁾

Zvroucnělá zbožnost doby si všímá i starších domácích míst lidové zbožnosti, které během doby zač-

ly upadat. Tak na př. nařídil r. 1589 arcibiskup Martin Medek Tachovským, aby bez meškání dali opravit kostelík čtrnácti sv. pomocníků u svého města, kamž každoročně přicházelo nemalé množství lidu.⁷⁹⁾ Následujícího roku dokončil Jiří Popel st. z Lobkovic opravu kostela a kláštera 14 sv. pomocníků v Kadani nad Ohří (P. Bonav. Bouše: O 14 sv. pomocnících a jejich klášteře v Kadani n. O., Kadaň 1948, str. 30/1).

Nemalou oporou a posilou nově se rodícím formám katolické barokní zbožnosti v našich zemích byla skutečnost, že se v Praze na trvalo usídlil český král a římský císař Rudolf II. (1576—1612). Dvůr tohoto ve Španělsku vychovaného panovníka, zůstával nejen ve spojení se starší rodovou větví, vládnoucí na pyrenejském poloostrově — vlasti to sv. Ignáce — a ve velké zámořské říši, nýbrž i byl magnetem pro příchozí z katolických zemí. Přirozeného svého vůdce nalézají v rudolfinské Praze katolická menšina v papežském nunciu u císařského dvora. Již r. 1584 vypracoval nuncius plán na rekatolisaci země, neboť mu nebyl skryt její význam pro sousední země, a proto se také snažil, „aby odtud, kde zlo vzalo svůj počátek, začalo vycházeti také dobro“.⁸⁰⁾

Avšak nejen papežský nuncius, španělský vyslanec a vyslanci drobných italských států byli v rudolfinské Praze na sklonku XVI. a na počátku XVII. věku nositeli kuturního ovzduší katolické jižní Evropy, kterou nezdolal nápor severské reformace a jež se právě chystala k protiútoku . . . Nemenší význam v tomto směru měli i vlašští umělci, obchodníci, řemeslníci, které přivábil do Prahy, zvláště na Malou stranu, lesk císařského dvora, poskytující jim mnohdy i obživu. Jejich horlivá účast v mariánské kongregaci, o níž jsem se již

zmínil, ukazuje, že se v městě z většiny husitském se svým náboženským přesvědčením nijak neskrývali.⁸¹⁾

Vlašského původu byl nepochybně i *Karel Compagnion*, zaměstnaný v službách císařského dvora jako „rospraiter“. Tento císařský štolba si roku 1588, pravděpodobně při službě, zlomil nohu, a ač vynaložil mnoho peněz na „barvíře“ a léky, přece nemohl dosíci úplného uzdravení a musil se opírat o berlu. Uslyšev, že v kostele bl. Panny Marie ve Staré Boleslavi mnozí nemocní dostávají zpět zdraví, zavázal se prý slibem, že tam bude putovati. „To když učinil, veliká moc k spomožení Bl. Panny při něm se ukázala: Neb hned jak tam přišel, a před obrazem Bl. Rodičky Boží modlitby své vykonal, uslyšán jest, a beze všech mastí a flastrův tak zdráv učiněn, že žádné více bolesti na zlámané své noze necítiv, rovně a stále bez pomoci berly chodil.“ Na památku uzdravení zanechal císařský štolba v kostele berlu a malovanou tabulku. Z ní se, tuším, Arsenius z Radbuzy o tomto prvním bezpečně známém uzdravení dověděl.⁸²⁾

Otázka jest, jak se vlašský dvořan dozvěděl o záračném staroboleslavském obrazu Madony.⁸³⁾ Souvisí to asi s častým pobytem Rudolfa II. na nádherném brandýském zámku, který si panovník tak oblíbil, že si jej podržel i po nedobrovolné resignaci na českou korunu v r. 1611. Oblibě jeho se jmenovitě těšily sousední lesy, které poskytovaly císařskému dvoru hojnou příležitost k myslivosti. Tak se na př. r. 1584 připomíná, že císař „mnoho jelenů tučných a dobrých ráčil zaraziti a velmi štědře k předním a také nižším pánům ouředníkům, vícekancléřům i také písařům se chovati ráčil, že jsou i páni prelátové té myslivosti účastni byli“.⁸⁴⁾ Je nasnadě, že k štolbově nehodě došlo asi při

honbě v brandýských lesích, když doprovázel pána a víc než pravděpodobné, že jej na blízký staroboleslavský kostel se zázračnou Madonou upozornili lidé domácí.⁸⁵⁾

NOVOUTRAKVISTIČTÍ PROFESOŘI A JESUITŠTÍ NOVICI

Jak pověst o rychlém uzdravení císařského štolby, tak asi i — řekl bych, větší měrou — stará česká tradice poutí k původnímu hrobu sv. Václava ve Staré Boleslavi (její ozvěnou je i vyprávění kronikáře Hájka z Libočan r. 1541, třebaže tu jde o pouti v dávné minulosti — sr. poznámku 7), přiměly novoutrakvistické, lutheránsky smýšlející profesory pražské Karlovy koleje, aby se (bylo to asi někdy v letních měsících 1589) vypravili do Staré Boleslavi.⁸⁶⁾ Výpravu vedl — a snad i k ní dal podnět — probošt této koleje Adam Zalužanský ze Zalužan, který byl do nedávna na studiích ve Wittenberku a v Halmstedtu a v cizině získal doktorát lékařství.⁸⁷⁾

Účastník výpravy, někdejší profesor Adam Rosacius z Karlšperka, který se stal na podzim 1589 po Zalužanském proboštem Karlovy koleje a od r. 1594 trvale působil v pošumavské Sušici, jeden čas i jako primátor, tvrdil v slavnostní řeči, přednesené r. 1615 na Karlově universitě, že profesori nešli do Staré Boleslavi na nějakou pověrečnou pout, nýbrž aby se tam zamyslili nad slavnými památkami minulosti.⁸⁸⁾

Jak láska k vlasti, jejíž minulost a památky máme spíše znáti než památky a minulost cizí, tak i láska k sv. Václavu, „našemu rodáku a vévodovi, který zbož-

ně a věrně rozšířil křesťanské náboženství, který ve vlasti statečně povznesl rodící se církve a zasloužil si i koruny mučednické“ velmi pěkně hovoří z Rosaciovy vzpomínky na boleslavskou cestu.

Jestliže v Gentě ve Flandřích s úctou ukazují kolébku císaře Karla V. a v Alcale v Kastilii kolébku a plenky jeho bratra Ferdinanda I., nepovažoval Rosacius za pověrčivost, že si pražští profesori ve Staré Boleslavi prohlédli temnou kryptu, dějiště to prý vraždy sv. Václava, jeho náhrobek a posvátné relikvie. Z Rosaciových vývodů je patrné i to, že si *účastníci výpravy prohlédli — i mariánský relief (imagine), ne však prý aby jej uctívali, nýbrž jen jako památku.*⁸⁹⁾

Mistr Rosacius neuvádí, jaké ostatky ve Staré Boleslavi profesori spatřili. Ze známého nám již „Diadochu“ Bartoloměje Paprockého, který r. 1602 aneb krátce před tím také Starou Boleslav navštívil, víme, že se tam tehdy s velkou uctivostí ukazoval *střevíc* sv. Václava, který prý kníže Boleslav mečem přetl, dále *kříšťalová nádoba s vlasy a krví* světcovou a posléze *kalich*, z něhož prý sv. Václav po přijetí nejsvětější svátosti pil neposvěcené víno (t. zv. ablucí).⁹⁰⁾

Při žárlivosti, s níž veškerou svou činnost navzájem sledovala obě pražská učeliště, jezuitské svatoklementinské a Karlova universita, neunikla nepochybně výprava profesorů Karlovy koleje do Staré Boleslavi pozornosti Tovaryšstva Ježíšova. A to tím spíše, že koleji sv. Klementa nebyla nijak cizí úcta k dávnému dědici a ochránci království Českého. Již před 22 lety, 12. října 1567 sehráli jesuitští žáci za velkého návalu lidí hru jesuity Mikuláše Salia o sv. Václavu. Ještě před jejím provedením si jesuité v Diáři dne 9. září zaznamenali, že si lidé říkají, že si nyní již jesuité vskutku zaslouží

chleba, když se Čechům přizpůsobují. Nemenší úspěch měla a náboženské sebevědomí účastníků posílila hra o sv. Václavu aneb křesťanských Čechách, kterou se hráli jesuitští žáci roku 1585, tedy před čtyřmi lety.⁹¹⁾

Není tedy divu, že se v předvečer svátku *sv. Václava* ve středu dne 27. září 1589 vypravil na pouť k *sv. Václavu* do Staré Boleslavi *profesor poetiky* P. Theofil Krystecki T. J., a to se *čtyřmi řádovými novici*, kteří přijeli do svatoklementinské koleje z Brna dva dny před tím. Jeden z nich byl pozdější rektor P. Valentinus Coronijs. A po jedné pouti následují rychle další: 18. října 1589 jeli k sv. Václavu vozem v časných ranních hodinách svatoklementinský rektor P. Alexandr Vojt a P. Emanuel s presidentem nad apelacemi panem Jiřím ml. z Lobkovic a na Duchcově († 1590). Téhož dne se tam před polednem vypravil jesuita P. Urban s M. Petrem. 14. listopadu pak společně putovali k sv. Václavu P. Baltazar s P. Petrem Lintrem.⁹²⁾

PRAŽŠTÍ POUTNÍCI

Označuje-li se v „Diáři“ za důvod uvedených cest členů svatoklementinské koleje do Staré Boleslavi zbožnost (*pietatis ergo, devotionis ergo*), nešlo tu již bez pochyby o misijní cesty, jak jsme je poznali v letech 1567 až 1575, nýbrž o pouti v pravém slova smyslu, o pouti, konané za účelem pobožnosti na místě nábožensky proslaveném. I dříve chodili jistě lidé na pouť o výročních dnech neb ve výjimečných okamžicích života státního neb osobního, avšak pro počínající dobu barokní je typické, že se dočítáme (aniž bychom mohli tušiti

nějaký naléhavější vnější důvod) najednou o čtyřech poutích během tří měsíců...

I v letech, jež následovala, docházeli častěji pražští jesuité do Staré Boleslavi na *pout k sv. Václavu* (jak se *výslovně* v „Diáři“ uvádí), a to buď sami anebo v doprovodu urozených příznivců. I když se však „Diář“ až do srpna roku 1600 výslovně o Panně Marii nezmiňuje, nelze pochybovati, že i mariánskému kostelu — obdobně jako tomu bylo u výpravy profesorů Karlovy koleje — platily tyto zbožné pouti staroboleslavské.

Ze šlechtických poutníků rudolfinské doby k sv. Václavu známe některé i jménem: Jan Václav (1590) a Václav (1593) Popelové z Lobkovic, nejvyšší purkrabí Adam z Hradce (1594), Marie roz. Manriquez s třemi dcerami, t. j. hraběnkou Alžbětou z Fürstenbergu, Polyxenou z Rožmberka, později provdanou za nejvyššího kancléře Vojtěcha Zdeňka z Lobkovic, svobodnou Františkou a neterí Marií (1596), Krištof z Fürstenbergu (1598), Ladislav Berka z Dubé (1598), Bedřich z Donína (1607) a snad i španělský vyslanec Guillén de San Clemente y Centellas (1595).⁹³⁾

Kromě Staré Boleslavi se od roku 1593 připomíná v jezuitském „Diáři“ další poutní místo v blízkosti Prahy, rovněž tři míle od ní vzdálené. Je to *Svatý Jan pod Skalou*, kde r. 1589 našel tamní benediktinský opat Vilém Hifftl ostatky sv. Ivana, „poustevníka z dob prvokřesťanských“, jenž žil podle legend v těchto končinách za knížete Bořivoje I. Tři léta po nálezu ostatků vydal děkan svatovítské kapituly Jiří Berthold Pontanus z Braitenberka tiskem český „Život sv. Ivana, jehožto tělo v kostele sv. Jana v Skále pochované v Pánu odpočívá“ (1592).⁹⁴⁾

Příštího roku, dne 1. července 1593 putovali k sv.

Janu jesuita P. Ondřej Neubauer s křižovníkem Polaixem a P. Urban a P. Melchior s hraběnkou Fürstbergovou. 1. června 1594 modlili se tam za vítězství nad Turky (podobně jako téhož dne ve Staré Boleslavi čtyři jesuité u sv. Václava) P. Petr a M. Jiří. Od té doby putovali pravidelně Otcové jesuité, buď sami neb se svými šlechtickými příznivci k hrobu prvního poustevníka v Čechách, k jehož počtě složil jeden z nich Mikuláš Salius (*1543, †1596 v Českém Krumlově) i divadelní hru.⁹⁵⁾

Návštěvám zbožných poutníků ze vzdálené Prahy se těšilo i severočeské, nám již známé poutní místo mariánské, Bohosudov, kamž pravidelně docházeli jesuité z Chomutova.⁹⁶⁾ Větší však rozruch, než obvyklé poutní cesty jesuitů a jejich příznivců způsobila pouť, kterou podnikla za doprovodu dvou jesuitů, svých tří dcer, neterě a velmi četné družiny ve dnech 25. května až 3. června 1596 do Bohosudova vdova po Vilému z Pernštejna, Marie roz. Manriquez, šlechtična to španělského původu. Kromě Bohosudova měla výprava za cíl i klášter sv. 14 pomocníků u Kadaně. O poutní výpravě, která nesla do obou kostelů dary a skončila slavným „Te Deum“ v Roudnici, vypravuje, ne však příliš přívětivě, i protestantský lounský kronikář Mikšovic: „Abatyše od sv. Jiří stará a její dcera, která měla pana Viléma z Rožmberka, a jiná rota katolická na pout do kláštera za Kadaní k 13 pomocníkům na 130 koních, ráčili jeti...“⁹⁷⁾

Podobně jako do mariánského Bohosudova, doprovázel svatoklementinský rektor P. Melchior Trevinus ještě s jedním jesuitou starou šlechtičnu, její tři dcery a neter a družinu na pouti *k sv. Václavu do Staré Boleslavi dne 22. srpna 1596*. I při této pouti přistoupily ú-

častnice k svátostem; avšak zvlášť pamětihodná je cesta ta tím, že je to *prvá* z dokladů známá *pout'*, která se z Prahy do tohoto starobylého místa konala *v oktávě* slavného mariánského svátku Nanebevzetí (srv. pozn. 93).

Datum v oktávě Nanebevzetí nebylo asi vybráno pro pouť šlechtičen náhodně, neboť se o čtyři roky později uvádí v svatoklementinském „Diáři“, že 22. srpna 1600 (tedy opět v oktávě!) putovali P. Jakub a bratr Sixtus s paní z Roupova a její rodinou k *blahoslavené Panně* do Brandýsa n. L. (všimněme si, že podobně jako r. 1596 jde i nyní o pout' žen k P. Marii!).⁹⁸⁾ A přestože se i po tomto datu jezuitský „Diář“ zmiňuje dále o poutích k sv. Václavu do Staré Boleslavi, nabývají rychle zbožné cesty staroboleslavské převážný charakter poutí *mariánských*. Z poutníků, o nichž se do roku 1610 *výslovně* uvádí, že do Staré Boleslavi putovali k *Panně Marii* bud'tež jmenováni: pan Adolf z Altheimbu, pan Krištof Heřman Roswurm (1600), pan Ladislav Berka z Dubé (1600, 1610), paní z Pernštejna (1607), pan Krocín (1607), císařův zpovědník Adrián z Rochse (1608), Bedřich Donín (1608, 1609, 1610), podkomoří Purkart Točník z Křimic (1609), hradní kazatel Jiří Hirsperger (1609), pan Hannewald (1610), pan Hegenmüller (1610), Jaroslav Bořita z Martinic (1610), Vilém Slavata z Košumberka (1610), arcikníže Leopold (1610) a mohučský kurfiřt Jan Adam Schweikhart z Kronbergu (1610).⁹⁹⁾

Nejen však vyšší vrstvy společenské, které mohly uhraditi náklad s tím spojený, putují v době rudolfínské na posvátná místa v doprovodu řeholníků! I střední vrstvy napodobují tento zbožný zvyk, a tak se v jezuitském „Diáři“ dočítáme, že v oktávě svátku sv. Ja-

na Křtitele dne 1. července 1598 šli k sv. Janu pod Skalou P. Ondřej Neubauer a P. Theodorik s některými pražskými občany a dvořany. K lidu tam kázal P. Neubauer, zpovídalo se a 78 osob přistoupilo k sv. přijímání. Lidová pouť se opakovala i v příštím roce; roku 1600 měla slavnostnější ráz, neboť, jak víme, vyšli poutníci průvodem ze Strahova a v průvodě byly nesený korouhve.

Od té doby putovali pražští katolíci v průvodech — pravidelně, ne však bez přerušení — k sv. Janu pod Skalou k hrobu sv. Ivana, střeženému benediktiny.¹⁰⁰⁾

Těmito pravidelnými lidovými poutěmi do okolí hlavního města vyvrcholuje v předbělohorské době činnost svatoklementinské koleje, neboť pouti ty dokazují, že se jesuitům v městě převážně nekatolickém podařilo shromáždit tolik věrných, že mohli po pražských ulicích s nimi pořádati náboženskou manifestaci, jakou takový průvod je. Znala-li starší doba (až na výjimky za zvlášť těžkých chvil) jen pouti *jednotlivců*, hovoří ze zpráv o hromadných lidových poutích, pravidelně konaných, i nový duch barokní zbožnosti, stejně vřelý jako vzrušený!

K roku 1600 se v ročence koleje u sv. Klementa připomíná, že osoby urozené i *prostředně zámožné*, obojího pohlaví, vykonaly za doprovodu jesuitů *několik poutí* i na to místo, kde byl od vlastního bratra zabit sv. Václav, tedy do Staré Boleslavi. Jde tu ještě zřejmě jen *soukromé pouti k původnímu hrobu sv. Václava*;¹⁰¹⁾ jisto je ovšem — jak bylo již shora uvedeno, že se tohoto roku poprvé výslovně v záznamech uvádí *kostel bl. Panny* jako cíl poutí a od té doby rychle převládá prvek mariánský nad starším svatováclavským.¹⁰²⁾ O vzrůstající proslulosti Madony staroboleslavské svědčí

vyprávění svatoklementinské „Historie“ k roku 1603. Předchozího roku se prý obrátila jakási dívka, která ztratila vládu nad okončetinami pro ochrnutí nervů, k Panně Marii Staroboleslavské s prosbou o pomoc a slíbila, že tam půjde po uzdravení bosa pěšky. Uzdravila prý se a v roce 1603 splnila svůj slib. Pověst o uzdravení se rychle rozšířila a pod jejím vlivem putovali toho roku Pražané průvodem k Panně Marii ve větším množství než dříve; jesuité se pouti účastnili jako kazatelé a zpovědníci.¹⁰³⁾

I roku 1604 šel poutní průvod z Prahy do Staré Boleslavi. Pout si prý vyžádala od jesuitů takové námahy, že si téměř ohrozili zdraví. Avšak ani jinak nebyla tato pout bez nebezpečí života, zvláště když se nekatolické obyvatelstvo na pouti dívalo svrchovaně nepřívětivě. Vypravovalť jakýsi drabant Jan Dörner ve stížnosti k císaři, že při návratu jeho a jeho rodiny z pouti, konané do Staré Boleslavi dne 18. srpna 1604 (v oktavu Nanebevzetí!) bylo na ně nedaleko Maltánských na Malé straně z domu rychtářova dolů házeno, „takže dítě, kteréž jest manželka na rukou nesla, z leknutí velikého v nemoc upadlo a z toho smrtí sešlo“.¹⁰⁴⁾

Z let 1605 až 1608 (včetně) nemáme zpráv o poutích pražského lidu do Staré Boleslavi, třebaže jsme o činnosti pražské koleje v těchto letech poměrně dobře informováni a víme též, že tam jesuité docházeli soukromě na pout buď sami aneb v doprovodu příznivců.¹⁰⁵⁾ Roku 1606 se dokonce pokusili o pevné zakončení v blízkosti Staré Boleslavi. Odkázalať tehdy vdova po Zdeňkovi z Valdštejna, Marie roz. z Martinic, pražské koleji mlýn a hospodářství v Čelakovicích u Staré Boleslavi. Avšak česká komora popřela platnost odkazu, jenž se nestal s císařovým svolením a jesuité

byli vypuzeni z usedlosti, již se byli již ujali.¹⁰⁶⁾ Mar-
ně se snažili o nápravu a teprve až roku 1654 se jim
podařilo zřízením staroboleslavské residence, přinále-
žející ke koleji sv. Klementa, pevně zakotviti v blízkosti
milostné Madony.^{106a)}

Rukopisná výroční zpráva svatoklementinské koleje
z r. 1608 uvádí, že kostel Panny Marie ve Staré Bole-
slavi je proslaven zázraky a cílem častých poutí; do-
cházelíť pak prý často jesuité do Staré Boleslavi na
pozvání kapitulního děkana Zachariáše Crucigera, je-
hož zpráva chválí jako příznivce Tovaryšstva Ježíšo-
va.¹⁰⁷⁾

LÉTA PÁNĚ 1609

Musilo si pak věru Tovaryšstvo Ježíšovo vážiti v Če-
chách svých příznivců, neboť v roce 1609, kdy byla
zpráva o předcházejícím roce sepsána, zažili jesuité
v zemi a zvláště v Praze víc nepřívětivě a odporu, než če-
hokoliv jiného. Vyvrcholilť *tohoto roku* po desítky let, té-
měř od vystoupení Lutherova trvající vývoj, který smě-
řoval k tomu, aby se někdejší čeští husité, kališníci i
formálně proměnili v evangelíky, protestanty, třebaže se
i nadále pro spojené novoutrakvisty, smýšlející převáž-
ně lutheránsky, lutherány a kalvínstvím ovlivněné Čes-
ké bratry užívalo starého názvu strany „*pod obojí*“. Dělo
se tak spíše na přání strany „*pod jednou*“ než z je-
jich vlastní vůle, jak patrně i z toho, že se za českého
povstání (červenec 1619) začli nazývati přívrženci víry
evangelické . . .^{107a)}

Stará kompaktáta z husitské doby přestala sice pla-
titi r. 1567, konsistoř však „*pod obojí*“, sídlící u Týn-

ského kostela na Starém městě, zůstávala i potom nadále v moci konservativních starověrců, třebaže se zužoval okruh těch, kdož byli ochotni jí poslouchati. České konfesi, na níž se již r. 1575 dohodli zástupci novoutrakvistů a Českých bratří, dopomohly k uplatnění teprve rozpory v panovnické rodině, rozpory mezi císařem a králem Rudolfem II. a jeho ctižádostivým bratrem Matyášem, podmíněné neúspěchy tureckých válek a nevyjasněnou otázkou nástupnictví po neženatém panovníkovi.

A tak se po dlouhém vyjednávání podařilo společnému nátlaku novoutrakvistů, lutheránů a hlavně Českých bratří (složky sice početně nejslabší, avšak v zápolení vedoucí a také mající na úspěchu jednání zájem největší; docházeloť do té doby občas k pronásledování Českých bratří jakožto vyznání zemskými zákony neuznávaného!) přiměti stále kolísajícího, nemocného panovníka k podpisu známého majestátu dne 9. července 1609. Rudolfovým majestátem a současně uzavřeným „porovnáním“ mezi nekatolíky a *většinou* katolických stavů, byla i formálně přiznána přívržencům České konfese náboženská svoboda (ve větším rozsahu však v královských městech a na komorních panstvích, než na panstvích šlechtických; katoličtí poddaní si na př. nesměli vystavěti na panství nekatolíků kostel a obráceně také ne; svoboda v tomto směru byla zavedena jen na komorních panstvích a v královských městech!); vymožeností ještě významnější bylo přenechání pražské, králem Karlem IV. založené university, jakož i dosavadní staroutrakvistické konsistoře do ochrany a správy defensorů, které si zvolili nekatoličtí stavové. Svou vůli nespokojení stavové prosadili hlavně tím, že si vzepřevše se panovníkovi, zvolili direktory, prohlá-

sili „defensí“ a počali najímat vlastní vojsko . . . Stavům k úspěchu pomohli nakonec i někteří katoličtí panovníkovi rádcové, jako nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka a Ondřej Hannewald, kteří svému vladaři radili k ústupnosti a získali si v rozhodující chvíli naň hlavní vliv. Nejvíce ovšem jim pomohla povaha krále, který stavům ustoupiti sice nejdříve nechtěl, avšak zároveň si nechtěl také opatřiti potřebné vojsko a nakonec ani — nemohl. Podpis majestátu představoval jedinou cestu, jíž si ještě panovník mohl (alespoň na čas) uchrániti korunu . . .

Ústupnosti většiny katolických stavů děkuje za svou existenci zmíněné „porovnání“, kterým si obě strany navzájem zaručily dosavadní církevní državu (kostely, bohoslužby, nadání a pod.) a poskytly i jakousi ochranu staroutrakvistům, kterým se byli katolíci marně namáhali uchovati dosavadní konsistoř — třeba za cenu současné existence tří konsistoří v Čechách.

Čím více většina českých katolických stavů ustupovala přáním odpůrců, tím více doléhal hněv vítězné protestantské strany na nejvyššího kancléře království Vojtěcha Zdeňka Popela z Lobkovic, manžela známé nám poutnice staroboleslavské Polyxeny, roz. z Pernštejna, jakož i na pány Viléma Slavatu z Košumberka a Jaroslava Bořitu z Martinic. Dlouho zdržovali tito čeští šlechtici, opírající se o arcibiskupa, papežského nuncia a španělského vyslance, vydání majestátu, odmítající protestantské požadavky jako laické zásahy do církevních otázek, avšak nakonec podlehli. Přes to však Lobkovic odepřel jako nejvyšší kancléř majestát podepsati (zastoupil jej Adam ze Šternberka!) a všichni tři šlechtici nedali souhlas ani k „porovnání“ ani k amnestii, kterou měla býti stavovská bouře zakončena.

Na místě ne posledním stíhal však hněv vítězů Tovařystvo Ježíšovo, v němž nekatoličtí stavové spatřovali nejhouževnatější odpůrce své víry a její expanse a nejbojovnější živel strany „pod jednou“. Těžce dolehaly roku 1609 hněv a nepřízeň nekatolíků na kolej sv. Klementa a její obyvatele a nebezpečí, v němž žili, donutilo jesuity, aby své výsady a cennosti odvezli až do Bavor. Vždyť i na Spasitelovu sochu na průčelí chrámu sv. Salvatora bylo 13. května 1609 střeleno. Svou nepřízeň projevovali stavové jesuitům i tím, že jim odpírali právo k nabývání nemovitého majetku v zemi a k přijímání odkazů. Tento útok však ztroskotal, neboť takové omezení přece jen král Rudolf nepřipustil.¹⁰⁸⁾

Již v době, kdy se jednalo o majestát, přistupovali na stranu protestantskou staroutrakvističtí pražští faráři. Tím větší ozvěnu mělo jeho dobytí, jak na př. svědčí zprávy o *vypuzení* katolických farářů z kostelů na Chomutovsku. Pro ovzduší doby, kdy staré husitství nadobro ustoupilo České konfesi, jejíž podkladem byla augšpurská konfese německých lutheránů, zajímavě vyznívají soudobé záznamy, že se *bezprostředně* po uzákonění náboženských svobod v Praze konaly německé bohoslužby s německými kázáními. Umožnilť teprve majestát německým lutheránům, aby si v následujících letech uprostřed Prahy zřídili pro sebe dva kostely i s německými školami (sv. Salvator v Praze I. a kostel Nejsv. Trojice v Praze III., dnešní to kostel Panny Marie Vítězné).¹⁰⁹⁾

Vydáním majestátu neskončil však, nýbrž teprve začal boj o staroutrakvistické dědictví, boj o zbytky starých kališníků, kteří se v některých věcech lišili od katolíků, nebyli však ochotni zaměnití vžitě formy katolické zbožnosti za protestantské... Neboť třebaže

katoličtí staroutrakvisté postrádali vedení, byly v části lidu zvláště v Praze hluboko zakořeněny staleté tradice katolických kultovních zvyků a nevymizely tudíž najednou — na příkaz nových konsistoriánů a na přání vyšších stavů, kteří z valné části již v XVI. století za svou přijali duchovní náplň německé reformace.

Tím si lze na př. vysvětliti, že i tak uvědomělý utrakvista, jako Mikuláš Dačický z Heslova, vytýkal prudce v „Pamětech“ evangelickému děkanu nařízení, aby se v Kutné Hoře na Veliký pátek vyzvánělo, ač to dříve zvykem nebývalo. Když na počátku roku 1610 zakázali nekatoličtí stavové pražským farářům, aby světili sůl a vodu, zúčastnili se prý 5. ledna lidé ve velkém množství tohoto zvykového tříkrálového obřadu v katolických kostelích sv. Jakuba a sv. Salvátora. Rovněž nevyhověli defensoři přání husitského lidu, aby se konalo na Starém městě obvyklé procesí v pondělí po procesbné neděli (17. května 1610); za to se však slavně konal katolický průvod z kostela sv. Jakuba *na Karlov*. V této době třídění duchů nemůže ani překvapiti údaj jesuitské výroční zprávy, že na konci r. 1609 konservativní staroměstští rezníci, třebaže nekatolíci, žádali o kněze minority u sv. Jakuba a nakonec rádi přijali za svého kazatele — jesuitu.¹¹⁰⁾

V dusném ovzduší náboženských a dlužno dodati i politických rozporů, v ovzduší tím dusnějším, že vydání majestátu bylo se stanoviska katolíků porážkou všech pokusů o rekatolisaci země *klidnou cestou*, nabývaly demonstračního přízvuku i obvyklé každoroční slavnosti jesuitské. Dne 31. července 1609, tedy krátce po vydání majestátu, zúčastnili se slavných bohoslužeb u jesuitů na paměť nekanonisovaného tehdy ještě zakladatele řádu sv. Ignáce z Loyoly, jehož obraz byl slav-

nostně ozdoben, papežský nuncius a vyslanci španělský a florencký. Při oslavě chrámového patrocinia — svátku Proměnění Páně, dne 6. srpna 1609 — byli vedle řádového proviciála a četných duchovních přítomni i ochránci jesuitů z řad stavů: Vojtěch Zdeněk Popel z Lobkovic s manželkou a její družinou, Vilém Slavata a Jaroslav Bořita z Martinic!¹¹¹⁾

Spíše politickou demonstrací než jen pouhou žákovskou hrou bylo divadelní představení, které sehráli jesuitští žáci dne 29. října 1609 za přítomnosti vyslanců všech románských panovnických dvorů u císaře v Praze: Byli tu papežský nuncius, *španělský* vyslanec Zuñiga, na jehož náklad byla hra pořádána, vyslanci benátský, florencký, jednatel krále francouzského, dále uherský kancléř a nitranský biskup Valentin Lépes, císařův tajemník Ondřej Hannewald a z domácích šlechticů Slavata, Martinic a politický emigrant z Moravy Ladislav Berka z Dubé. O vzrušené náladě doby, za níž jesuitští žáci za velkého návalu diváků hru sehráli, svědčí nejlépe její námět: Hra líčila slavné mučednictví španělských chlapců Justa a Pastora, rodných to bratří, kteří za diokleciánského pronásledování křesťanů v Alcale za vyučování ve škole zahodili své tabulky a spěchali, aby trpěli za Krista. Když místodržící Dacián nemohl zlomiti jejich věrnost bičováním, dal je popravit . . .¹¹²⁾

VĚC PORAŽENÁ NENÍ ZTRACENÁ

Jestliže podle Skálova svědectví před vydáním Maještátu vybízel jesuita P. Ondřej Neubauer věřící k horlivosti v modlitbách, tvrdě, že je tu doba, kdy „v krá-

lovství Českém se strany náboženství (katolického) čím dále, tím vždycky hůřej dítí se počíná a nákazací škála den po dni vzroste a posilu svou bere“, vyjadřují city poražených slova kardinála — státního sekretáře v dopisu, zaslaném po vydání majestátu arcibiskupovi: „Posílám Vám odpověď plnou slz.“¹¹³⁾

Tím spíše se v těžkých chvílích deprese po porážce vryla jak do myslí jesuitů tak i do dějin země pouť, kterou katoličtí horlivci uspořádali k Panně Marii do Staré Boleslavi v oktávu svátku Nanebevzetí Panny Marie v r. 1609, měsíc a osm dnů po podepsání majestátu. Bylo to, tuším, *po pětileté přestávce* v době, kdy stále ještě byla Praha obsazena revolučním vojskem českých stavů a nijak nepokleslo sebevědomí vítězů. V předchozích letech nebyla prý pouť pořádána pro nepokoj času. Tím významnější bylo její uspořádání v roce 1609 za okolností nejméně příznivých.

V kolejním „Diáři“ se rektor koleje P. Theofil Krystecki zmiňuje o procesí do Staré Boleslavi zcela stručně, uváděje k *17. srpnu 1609*, že se tohoto dne konal průvod do kostela Panny Marie „v Brandýse n. L.“ za účasti čtyř jesuitů. Kusost zápisu si lze snad nejlíp vysvětliti okolností, že 17. a 18. srpna 1609 nebyl P. Krystecki v Praze, prodlévaje od 16. do 28. srpna na cestě na nový kolejní statek v Bernarticích.¹¹⁴⁾

Význam pouti, konané za okolností vskutku ojedinělých, vysvětluje však zřetelně z obšírného líčení výroční zprávy svatoklementinské koleje na rok 1609, která byla sepsána v časovém odstupu roku následujícího. Vypravuje se tam, že po odchodu arciknížete Leopolda z Prahy (jde tu o biskupa pasovského, který za svého pobytu v Praze r. 1609 jesuity několikrát navštívil a dokonce byl v jejich kostele při biřmování kmot-

rem mladým Berkům z Dubé), za událostí již bouřlivějších nic tak neprokázalo vytrvalost a nábožnou oddanost katolického lidu k Bohu a jeho svaté Matce jako prosebný průvod, konaný ve dnech 17. a 18. srpna 1609 z minoritského kostela sv. Jakuba na Starém městě do kostela bl. Panny ve Staré Boleslavi; věřícím prý poskytl velikou útěchu, odpůrci pak jej obdivovali . . .

O vhodnosti jeho nebylo však na počátku mezi katolíky shody, neboť se, jak jsem již uvedl, v uplynulých letech *lidové* pouti nekonaly pro nepřízeň času, v roce 1609 byly pak poměry jistě svízelnější. Nešlo tu jen o všeobecné vzrušení, jež provázelo převratné vydání majestátu, nýbrž i o obavy konkrétnější: v městě bylo mnoho revolučních stavovských vojáků a nasnadě byly obavy, že neozbrojení poutníci budou od nich za městem přepadáni. Před pořádáním průvodu za dob tak nebezpečných varoval prý — jak tvrdí výroční jesuitská zpráva — i kterýsi zbožný kazatel . . . Avšak, jak se praví dále, zvítězila strana radikálnější a průvod se přece v třetí den oktávu Nanebevzetí konal . . . Účastníků bylo mnoho a čtyři jesuité, kteří jej provázeli, měli jako zpovědníci hodně práce.

Z řeči, již účastníky oslovil jeden z jesuitů, když průvod opustil hlavní město, poznáváme jeho účel: Vybízelť kazatel poutníky, aby se k Bohu hodně modlili *za odvrácení ran, jež těžce dolehly na vlast a na katolické náboženství*.

Triumfální byl návrat poutníků dne 18. srpna, neboť mnozí Pražané, kteří nemohli jíti s sebou, jim vyšli vstříc před město a k průvodu se připojili. Jeho spořádanost a zbožnost působila prý na diváky, přilákané podívanou do ulic a do oken. Jesuitům, kteří si

vždy pečlivě všímali smýšlení lidu, neuniklo, že průvod působil zvláště na ctitele starých obřadů, na ty z utrakvistů, kteří těžce nesli, že vítězství „nové“ konfese bude znamenat konec průvodů, obřadů a různých jiných projevů lidové katolické zbožnosti, v nichž si libovala i husitská Čechie. Ještě větší význam měl však průvod za daných okolností *pro samotné katolíky*: ukázalť jejich duchovním vůdcům (abychom užili slov moderního básníka), že věc poražená není ještě ztracená, když tu zůstal věrný lid. Lid, ochotný *veřejně* projevovat své smýšlení i za nejtěžší politické situace, když se nebylo možno již více spoléhati na krále, nýbrž jen a jen na Boha.¹¹⁵⁾

Průvod neznamenal však jen morální posilu pro pražskou katolickou menšinu v osudné chvíli dějinného obratu; jeť i ve svých důsledcích svrchovaně důležitou událostí v dějinách staroboleslavského reliefu, k němuž se věřící *po první r. 1609* obrátili *ve veřejných potřebách země*. Tehdy se stal z úcty dosahu stále ještě více méně místní kult významu celozemského. O tom, jak se šířila od r. 1609 úcta k Panně Marii Staroboleslavské, nejlépe pak svědčí množství divů, jí od té doby přičítaných.

Ve výroční zprávě z r. 1609 připisují jesuité této Madoně jak obrácení na víru, tak i uzdravení manželky nejmenovaného císařova dvořana.¹¹⁶⁾ Svému slibu, že s manželkou a dítětem půjde na pout do Staré Boleslavi, přičítal prý šťastný výsledek velmi obtížného porodu druhé své manželky Alžběty roz. ze Žerotína moravský velmož Ladislav Berka z Dubé. Bylo to roku 1609, jak oznamovala malovaná tabule, již zavěsil v mariánském kostele. Boleslavské Bohorodičce za uzdravení děkovala i manželka císařského kuchaře Anna Felt-

kircherová, náhodně rapírem píchnutá do nohy (1609). Mezi divy Panny Marie Boleslavské se uvádí i uzdravení prvorozeného synka Jaroslava Bořity z Martinic, Jiřího Adama z těžké zimnice ke konci r. 1609, uzdravení, k němuž prý došlo mimo veškerou lidskou naději. Na slib pouti k Panně Marii byl prý r. 1609 nebezpečí smrti zproštěn metropolitní kanovník Šimon Brosius Horštejnský z Horštejna.¹¹⁷⁾

I v letech, jež po roce 1609 následovala, byla Madoně Staroboleslavské přičítána mnohá uzdravení. I tu jde většinou o příslušníky urozené společnosti. Mezi uzdravenými nutno zvláště vzpomenouti manželky známého již nám Viléma Slavaty, paní Lucie Otylie, rozené z Hradce.¹¹⁸⁾

O KALIŠNICKÉ DĚDICTVÍ

Když dne 30. června 1609 při vyjednávání mezi katolíky a protestanty o zachování dosavadní konsistoře „pod obojí“ v moci kališníků, staroutrakvistů, katolíci tvrdili, že jsou tito Husovi ctitelé přivyklí na církevní ceremonie a že by je novoutrakvističtí duchovní nechtěli vykonávat, odpověděli evangelíci: „My sice zprosta ty ceremonie netupíme, ale že bez nich býti může, to pravíme; nebud'těž hned zavrženy, než lid budiž *pomalu* v tom vyučován, že na nich nic nezáleží.“ Tohoto svého prohlášení se však po vydání majestátu stavové nedrželi, neboť když v srpnu 1609 vydávali instrukci pro duchovní, podléhající zreformované konsistoři, *zakázali* jim nejen mši sv., kněžské hodinky a jiné katolické zvyky, nýbrž i *výslovně zrušili všechna procesí*.¹¹⁹⁾

Jak již bylo shora naznačeno, věnovali nyní tím větší

pozornost starým náboženským zvykům, zvláště průvodům katolíci. Chlubí se tím výslovně i jesuitská výroční zpráva z r. 1610, uvádějíc, že *katolíci nikdy nekonali své prosebné průvody s větší zbožností a slávou než právě po vydání majestátu, v době, kdy husité odkládali staré náboženské zvyky, a zvláště přestali konati do té doby obvyklé eucharistické průvody na svátek Božího těla.*¹²⁰⁾

Za to jesuité dne 10. června 1610 oslavili tento svátek se zvláštní péčí. V průvodě nesl monstranci papežský nuncius, nebesa nesli purkrabí Šternberk a nejvyšší hofmistr Donín. Slavnosti se zúčastnili kromě arciknížat Ferdinanda a Maxmiliána kurfiřti mohučský, kolínský a vyslanci španělský a florencký. Avšak i v kostele sv. Jakuba a sv. Tomáše na Malé straně se jesuité zúčastnili eucharistických průvodů.¹²¹⁾

Jako v roce minulém uspořádali jesuité i v oktávu svátku Nanebevzetí Panny Marie *roku 1610* pouť k Panně Marii do Staré Boleslavi, a to prý za účasti víc než dvou tisíc poutníků.¹²²⁾ Na tři tisíce účastníků se uvádí v staroboleslavském poutním průvodě *v roce 1611*. Tuto mimořádnou účast si snadno vysvětlíme stupňovanou horlivostí pražské katolické menšiny, kterou nepochybně ještě zvýšily události, k nimž došlo po vpádu Pasovských do Prahy. Tehdy byli na pravém břehu Vltavy, Pasovskými neobsazeném, vybíjeny kláštery a vražděni katoličtí mniši, zvláště pak u Panny Marie Sněžné a na Karlově. Není divu, že v této rozbouřené náladě prohlašovali pražští Vlaši svou ochotu položit i za víru i život...¹²³⁾

Byl-li podle relace nuncia Jana Salvagga v kostele bl. Panny ve Staré Boleslavi domovem nejznamenitější mariánský kult v Čechách (sr. poz. 50), nelze se diviti

slavnému, ba oficielnímu rázu poutního průvodu v r. 1612. Vypravujeť v tomto roce výroční zpráva, že ze tří průvodů, kterých se jesuité na naléhání věřících zúčastnili, nejslavnější byl ten, který všemi třemi pražskými městy vedl do Staré Boleslavi ze svatovítského kostela nový koadjutor pražského arcibiskupa Jan Lohelius. Kromě zemských předáků a celého téměř pražského kleru se zúčastnilo této náboženské manifestace na šest tisíc věřících. Marně jí kladli odpůrci v cestu překážky...¹²⁴⁾

Staroboleslavská pout mariánská v roce 1613 nebyla bez příděchu politického. Byloť hodně neklidné ovzduší, v němž se konala. Rudolfův nástupce, král a císař Matyáš, svolal tehdy říšský sněm do Řezna, aby si pod záminkou nezbytných válečných příprav proti Turkům vymohl od říšských stavů peněžitou pomoc. Třebaže k ní byli katolíci ochotni, zajímaly jak je na předpořadě ve Frankfurtě n. M. tak i protestanty v Rothenburku hlavně a především otázky církevně politické. Katolíci nechtěli uznati nemalé změny v držbě duchovních statků, k nimž došlo v říši od náboženského míru augšburského v r. 1555. Naproti tomu žádala protestantská unie jejich uznání, zahrnutí přívrženců konfese helvetské do náboženského míru, avšak nad to vše upírala sněmu právo vůbec rozhodovati o věcech víry. Základy všeho života ve státě zasahoval jejich požadavek světský: postaviliť se na stanovisko, že většina *nemůže* platně na sněmu ukládati menšině daně a rozhodovati o věcech blaha, bezpečnosti a míru vlasti... Kromě toho komplikovala ještě situaci otázka — nástupnická. Ani Matyáš neměl dětí a myšlenka, že by se jeho nástupcem na císařském trůně mohl státí evangelík, uváděla katolíky v neklid a nervositu.¹²⁵⁾

Obavy, bolesti a strasti sousedů měly ozvěnu i v Čechách, zvláště když byl panovník společný. Rozechvění těžké doby, rozdvojení ve víře i časové úzkosti se zřetelně ozývají z listu pražského arcibiskupa Jana Lohelia ze dne 15. března 1613. Svolávalť tímto listem nový arcipastýř pražské katolíky na dny 24. a 25. března 1613 k průvodu do staroboleslavského kostela mariánského, proslaveného zbožnými poutěmi a zázraky.

V úvodě arcibiskup vzpomínal nebezpečí a pohan katolíky stíhajících, mocných bouří a válek, zmítajících lodičkou Petrovou a pronásledování pravověrných synů Církve. A ježto pak jsou svolány jak jednotlivé zemské sněmy tak i sněm říšský a z jejich usnesení může vzejíti pro církev a vlast buď posílení anebo těžké poškození, vybízel arcibiskup věřící, aby se zúčastnili na Smrtnou neděli 24. března průvodu do „Brandýsa n. L.“ do chrámu své ochránkyně Panny Marie, aby poprosili Pána Boha a Bohorodičku, aby se sněmovníci sešli ve svornosti a dobrým výsledkem svého jednání přispěli panovníkovi proti všem nepřátelům Božím a jeho domu.

K účasti na průvodě měli býti věřící vyzváni v neděli 17. března; příští pak neděli měli býti v kostelích bohoslužby dříve, aby se mohli účastníci průvodu včas sejíti na Strahově. Odtud pak měl vyjíti průvod do kostela Pomocnice křesťanů, která již tolik bludů a pronásledování přemohla.¹²⁶⁾

A vskutku byla pout, jež se v uvedených dnech konala, velmi slavná. Zúčastnilo se jí velké množství lidu; vedl ji arcibiskup a za ním kráčel nejvyšší purkrabí s jinými nejvyššími úředníky. Ani dešť ani bláto nezmenšily horlivost poutníků a jesuité musili prý zpovídati ve dne i v noci.¹²⁷⁾

Ještě od této pouti neuplynuly ani čtyři měsíce, když předmluvou ze dne 22. července 1613 dedikoval pražský metropolitní kanovník Kašpar Arsenius z Radbuzy katolickým šlechticům Slavatovi a Martinicovi svou novou knížku, věnovanou povznesení mariánské úcty vůbec a zvláště pak kultu Madony Staroboleslavské. Práce ta, o níž jsem se již shora zmínil (sr. poz. 49), pojednávající „O blahoslavené Panně Marii, přečisté Rodičce syna Božího a o divech, kteříž se dějí před jejím obrazem v Staré Boleslavi,“ byla uvedeným mužům věnována z toho důvodu, že je autor poznal jako věrné a stálé katolické pány, kteří ctí bl. Pannu Marii Rodičku Boží s zvláštní jakousi uctivostí a pobožností, zvolili si ji za svou pomocnici v činech života svého, ano i častokrát patrnou její pomoc poznávali ve všelijakých potřebách buďto vlastních aneb milých paní manželek a dítek: nad to pak prý statečně zastávali čest a slávu její před všemi protivníky až i tak k tomu kostelu jejímu měli velikou lásku a náchylnost...

Desátá kapitola „knížky“, věnovaná prospěšnosti mariánské úcty, umožňuje nám seznati mariánská poutní místa v předbělohorských Čechách. Uvádíť tam autor: „Máme právě uprostřed země *k východu* slunce kostel Matky Boží v Staré Boleslavi, máme proti *poledni* kostel též Matky Boží u Čes. Krumlova v Kájově, máme i *k půlnoci* pod Krupkou kostel podobný: máme i *k západu* pobožný kostel její, do kteréhož mnozí lidé putují v Kladrubech“ (sr. poz. 102). Jde tu vesměs o starší poutní místa mariánská, jež většinou děkují za své oživení horlivým synům sv. Ignáce z blízkých kolejí. (St. Boleslav — Praha, Kájov — Český Krumlov, Krupka, resp. Bohosudov — Chomutov; zda snad kult Madony benediktinského klášterního kostela v Kladrubech ně-

jak nesouvisí s pokusy jesuitů o zakotvení v západočeské Plzni, nevím.)

V dvanácté kapitole, pojednávající o tom, co dobrého z poutí pochází, vylíčil Arsenius současný stav mariánské úcty v Staré Boleslavi. Vypravujeť tam, že „není téměř žádný čas roku, žádný měsíc, žádný tejdén, aby od některých pobožných lidí ten kostel nebyl navštěvován: a činí to netoliko Čechové, ale i Němci, Poláci, Vlaši, i Španělové. Nejvíce pak se to děje při těchto dvou slavnostech: Zvěstování a Nanebevzetí bl. Panny Marie. Tehdáž jistě na sta lidu se tam schází, ale v týdni mezi ochtábem Nanebevzetí bl. Panny Marie, když z měst pražských se slavnou procesí poutníci vycházejí, spatřuje se tam veliké množství lidu, do dvou tisíc a někdy i víceji, kteřížto všickni jdou pokorně, jak z města tak i přes celou cestu s velikou pobožností, aneb rozdílne, poctivě a nábožně zpívají, aneb se modlí, aneb o dobrých a svatých věcech vespolek rozmlouvají...“

Zatím, co obsah *většiny* kapitol je obecně nábožensky vzdělávací, pojednává kapitola čtrnáctá o věcech čistě staroboleslavských; vypočítáváť tam autor uzdravení nemocných, jež byla přičítána přímluvě tamní Madony. Kromě jediného případu z roku 1588 (Compagnion) jsou vesměs až z *let 1609 až 1613*. Kromě staroboleslavských sousedů, jejichž jména však autor neuvádí, poznal autor jako svědky divů dva staroboleslavské kněze: Byli to „nábožný kněz Mikuláš Šafrat (Schaffrat), při témž kostele Matky Boží ustavičně na ten čas jako poustevník bydlící,“ kterýž Arseniovi *rejstřík* ukázal, v němž mnozí z divův byli popsáni. „Člověk jest dobrý a poctivý, kterýž zjevně oznamuje, že tyto divy tak v pravdě se staly. Druhý svědek jest ctihodný kněz Zachariáš Cruciger, děkan staroboleslavský, též člověk

poctivý a víry hodný, kterýž to také svědčí.“ Lze-li spolehlivě usuzovati podle doby, z níž Arseniem uváděné divy pocházejí, působil Schaffrat, o němž jsme již výše slyšeli, u Panny Marie asi od r. 1609 a většinu případů pražský kanovník převzal asi z jeho rejstříku . . . (sr. poz. 47, 117, 118).

POVĚST O VYORÁNÍ MADONY

Pro dějiny staroboleslavského mariánského kultu ještě však významnější je jedenáctá kapitola „Knížky“ z r. 1613, věnovaná otázce „*Kdy a kterak se putování k obrazu blahoslavené Panny Marie do Staré Boleslavi začalo*“. Tato kapitola obsahuje *nejstarší* — pokud známo — *versi* mariánské pověsti staroboleslavské. Arsenius na počátku kapitoly vypráví, že se toto putování začalo za panování krále Vladislava *okolo léta tisícího a pětistého*. Tehdy prý měl nějaký pracovitý a *robotný* člověk, velký milovník Matky Boží (jakž prý tu těch časův i jiní všickni byli) pole neb dědinu na tom místě, kde v Arseniově době stál *kostel Matky Boží a velký oltář*. Když rolník přišel jednou při orání pole na toto místo, kde později byl velký oltář, zastavili se prý *koně*, začli couvati a nechtěli dále táhnouti pluh. Když to chvíli trvalo, bylo to oráči divné, a bije koně, aby táhli, „vtekl tuze radlici do země, a hle maličký *mosazný obraz* blahoslavené Panny Marie a obraz Syna jejího Pána Ježíše, an ho chová na svých rukách, jemu se zjevil a ukázal. Kterýž uzřev, podivil se: a nevěda, od koho aneb kdy by tu zakopán byl, vzal jej s uctivostí a do domu svého odnesl.“

Když druhého dne ráno oráč chtěl obraz ohledati,

nenášel prý jej doma. Šel pak zas za prací na pole a spatřil prý tam opět obraz na témže místě, kde jej prve vyoral. Vzal jej domů i po druhé, avšak v noci se prý obraz opět sám navrátil na místo, kde byl vyorán. Když se to i po třetí opakovalo, oráč „divil se tomu velice a rozmýšlejíc se nad tou věcí, a srozuměv tomu, že by tu nějaká moc Boží byla, vidělo se mu, jakž i náleželo, aby takový obraz dal do kostela. Vzal jej tehdy z toho místa, šel s ním *k děkanovi a kanovníkům kostela svatého Václava* v Staré Boleslavi, a vypravujíc jim co se tu přihodilo, dal jim ho do kostela ke schování.“

Avšak i z kostela sv. Václava se prý obraz sám navrátil na místo, kde byl vyorán a to se opakovalo ještě jednou. „Tu ti nábožní v Boha bojíci kněží, věc tu u sebe rozvažující, jedni k druhým pravili: jistě div Boží jest toto, že obraz tento již po tolikráte na to místo sám se navracuje, bezpochyby, že blahoslavená *Panna Maria* to místo sobě oblíbila, a *na něm ctěna býti chce*. Proto snesše se na tom všickni, dali na témž místě k poctivosti jména jejího *kapličku kamennou* postaviti, aby v ní obraz ten poctivě schován a ctěn byl.“

„To když uslyšeli všickni okolní obyvatelé, jaký tu div Pán Bůh ukázati ráčil, počali ten obraz a to místo v veliké vážnosti a poctivosti míti: a mnozí znamenitější, a zvláště ti, jenž byli milovníci blahoslavené Panny Marie, tam přicházejíce, nábožně se modlili, ctíce v tom obraze, tu kterouž vyznamenává bl. Pannu, pravili: Tys Matka Boží, tys naše před Pánem Bohem přímluvice, tebe ctíti a chváliti budeme i naši budoucí na věky.“

Když se pověst o obraze rozšířila i do boleslavského okolí, hledali prý u něho mnozí nemocní pomoci a nebyli ve své naději zklamáni. Pobožnost a svatost místa dávala prý zdravým tělům zdravou mysl a neduživým

uzdravení nemocí. I lidé v úzkostech a těžkostech postavení slibovali putovati do Staré Boleslavi a vyslyšení, plnili svůj slib. „Odtud potom pošlo, že častokráte v houfích lidé do té kapličky putovali, netoliko muži, ale i ženy a panny, i děti, obojího pohlaví, duchovní i světští: a téměř každý z nich přicházeje tam, svou pobožnost nějakým darem prokazoval. Někteří pro milost, kterouž měli k Matce Boží, obětovali vosk, někteří peníze, aneb roucho, aneb jiné divné věci pokorným srdcem přednášeli. Žádný před obličejem Božským, kterýž tu divné věci působil, s prázdnýma rukama se neukázal, ale jeden každý seč býti mohl, ke cti a chvále Matky Boží nějakou oběť učinil.“

„Odkavad vidouce *nábožní správcové* té kapličky, že to vůlí Božskou se začalo, bojíce se vůlí Božské protiviti, z těch ofěr a obětí věrných křesťanův dali tu kapličku rozšířiti, *udělavše z ní kostel* tím způsobem, jak nyní (t. j. r. 1613) se spatřuje.“ O uzdraveních k nimž tam došlo, vypravovali prý místní rodáci, avšak divové ti prý, „pro sprostnost aneb nedbánlivost popsáni nebyli, a lidé, aby je v své paměti snášeli, na to nedbali, protož mnoho, ježto bylo hodné paměti, což se tu dalo, přišlo v zapomenutí: kostel pak toho času vystavěný *z ofěr a obětí dobrých a pobožných křesťanův* jest na svědectví divův učiněných až do dnešního dne“ (t. j. do roku 1613).¹²⁸⁾

V pověsti o vyorání a pozdější úctě *mosazného reliefu mariánského* tak, jak ji Arsenius v „Knížce“ z r. 1613 uvádí, jsou *jedinou* narážkou na jeho původ autorova slova, že robotník, jenž byl relief vyoral, „*nevěděl od koho aneb kdy by tu zakopán byl*“. Ani jediným slůvkem se nepokouší Arsenius odpovědět na tuto otázku a ani *jinak* nenaznačuje stáří reliefu.

Ví toliko, *v které době* byl relief (obraz, jak jej stále nazývá) *vyorán*. Stalo se tak prý před více než sto lety, před sepsáním „Knížky“ *okolo roku 1500* za vlády krále Vladislava II. Jagielovce. Div, jenž se prý několikrát opakoval, že se totiž relief sám vyšší mocí navrátil z místa svého uložení na místo vyorání, přiměl podle pověsti děkana a kanovníky kostela sv. Václava, aby na místě nálezu vystavěli pro relief *kamennou kapličku*. Později pak z darů vděčných poutníků dali „nábožní správcové“ kapličku rozšířiti, udělavše z ní kostel.

Klade tedy Arsenius vznik kostela Matky Boží, v němž byl v jeho době relief uctíván a ježž prý nadto ještě předcházela kamenná kaplička, v I. vydání své „Knížky“, do doby, jež následovala po vyorání reliefu „okolo léta 1500“, *tedy do XVI. století*. Avšak toto tvrzení je, jak bylo již uvedeno, v příkrém rozporu s tím, co, jsme o stáří staroboleslavského *kostela* (o kapličce nikdo před Arseniem nemluví!) Panny Marie v předcházejících kapitolách zjistili: máme-li spolehlivé doklady *o existenci* staroboleslavského farního kostela Panny Marie z let 1378, 1385 a následujících, nemůžeme věřiti údaji Arseniovy pověsti, že byl kostel tento vystaven na někdejší poli až v XVI. století! Avšak ani Arseniovo vyprávění o několikerém zázračném návratu obrazu na místo nálezu, nezní původně. Vypráví se podobná pověst i o několika jiných milostných mariánských obrazech a sochách, nalezených ve volné přírodě.¹²⁹⁾

I bohosudovská soška Panny Marie Bolestné se prý třikrát zázračně vrátila z farního kostela v Krupce, kamž ji lidé po nálezu v lípě přenesli, na staré místo zpět. Teprve pak prý Krupští vedle lípy vystavěli nej-

dříve dřevěnou a pak kamennou kapli.¹³⁰⁾ Sekurskou Madonu ve Španělsku, zakopanou do země za saracénského vpádu, našel prý rolník rovněž na poli. Když ji přinesl do městečka, vrátila se prý Madona zázračně zpět. Pak jí byla na místě nálezu vystavěna svatyňka. — Ve Francii u ardillierského pramene u města Saumuru *vyoral* prý někdy kol poloviny XV. století rolník malou kamennou sochu Panny Marie Bolestné a odnesl ji domů. Soška se prý však sama vrátila na původní místo. To se ještě dvakrát opakovalo. Na místě vyorání byla pak ze sbírek četných poutníků vybudována kaple, kterou později vystřídala basilika.¹³¹⁾

I když se však vyprávění o *vyorání* Madony a jejím opětovném, přirozeným způsobem nevysvětlitelném *návratu* na původní místo a o *následujícím* budování kaple a kostela vyskytuje v různých dobách a na různých místech a má nepochybně ráz pověsti stěhovavé, je přec Arseniovo líčení dobře *umístěno do prostředí staroboleslavského*.

Považujeť podle mého názoru metropolitní kanovník Arsenius *děkana a kanovníky* staroboleslavského kostela sv. Václava právem za *stavebníky* a správce kostela Panny Marie.¹³²⁾ I když se Arsenius mylí, pokud jde o dobu vzniku tohoto kostela, jisto je, jak již vpředu uvedeno, že *děkan a kanovníci* staroboleslavští vystupovali ve XIV. a XV. století jako *patronové* kostela Panny Marie a vykonávali presentační právo při ustanovování plebána, při něm sídlícího. A patronát ten nemohl býti založen leč stavbou, obdařením kostela majetkem, věnováním pozemku (*dos, aedificatio, fundus*)! Za jednoho z kapitulních poddaných, kteří bydlili a měli pole na někdejší staroboleslavském předhradí, Arsenius zřejmě považuje „robotného člověka“, který prý obraz

vyoral, nejdříve doma zadržoval a posléze odevzdal děkanu a kanovníkům jako své vrchnosti.

Nemohl-li dost dobře býti „obraz“ vyorán kol r. 1500 na tom místě, kde r. 1613 stál velký oltář tehdejšího mariánského kostela, když tento kostel byl vystavěn dávno před érou Vladislava II. Jagielovce, není ani dokladů pro jeho vyorání někde v okolí kostela. Naproti tomu však lze podle mého mínění věřiti Arseniovu tvrzení, že lidé počali k mariánskému „obrazu“ do Staré Boleslavě putovati za vlády krále Vladislava II. okolo roku 1500. Jeť, jak jsem již uvedl, nejvýš pravděpodobné, že toto časové určení metropolitní kanovník převzal z místní tradice; na tradici té pak není nic nevěrohodného, neboť se vztahovala na dobu vzdálenou jen něco přes sto let. Kromě toho lze i z posudků odborníků (až snad na jediný) — jak byly shora citovány, bezpečně usuzovati, že relief v době Vladislavově existoval, nevznikl-li právě tehdy (Dr Emanuel Poche). A že českému prostředí nebyly pouti do kostelů před zakotvením Lutherova učení ničím neobvyklým, ukázal jsem již shora.

NOVÝ KOSTEL

V XI. kapitole své „Knížky“ z roku 1613 se Arsenius zmiňuje i o tom, že v jeho době kostel Panny Marie „pro množství poutníků, kteříž tam těchto časův jednou nejmíněji každého roku s slavnou procesí, s velikým náboženstvím, s pokorou srdce a láskou k Pánu Bohu z měst Pražských přicházejí, ještě malý jest“ a vyslovuje naději, že bude v krátkém čase, dá-li Pán Bůh, rozšířen. V XIII. kapitole vybízí čtenáře k dobročinnosti:

„Protož, křesťané nejmilejší, poněvadž nyní na tom jest, aby ten kostel Matky Boží v Staré Boleslavi drobet byl rozšířen a zveleben, přijměte tyto mé řeči a tak svatého skutku oučastnými se učňte.“

O tom, že se již roku 1613 započalo s pracemi na stavbě nového mariánského kostela (třebaže asi starý byl zbourán až poněkud později), svědčí výslovný údaj nekatolického historika Mistra Pavla Stránského, který při zmínce o Staré Boleslavi hovoří ne bez stranickeho zaujetí o svatyni Panny Marie, nedávno nerozumnou prací několika let (1613 a násl.) s velkým nákladem a nádherou zbudované, jež prý začala býti přibližně před 30 lety z nejistého nebo spíše pověřčivého důvodu navštěvována výročními poutěmi...¹³³⁾ Avšak i Dr Justin Prášek zjistil, že již roku 1613 bylo vydáno ze zámeckého důchodu brandýského na stavbu kostela 1235 kop 30 grošů míšenských.¹³⁴⁾ Zmínka o dovážení kamenů dříví fůrami poddaných ke stavbě mariánského kostela ve Staré Boleslavi v letech 1613/4, je i v dopisu děkana Crucigera Václavu Felixovi Pětipeskému (sign. P 11/16 Lobk. archivu v Roudnici n. L.).

O tom, jak se stalo, že místo nepatrného rozšíření a zvelebení starého kostela, jak se o tom zmiňuje Arsenius, došlo k stavbě, jež svou nádherou a nákladem budila nevůli nekatolíků, víme toho velmi málo určitého.¹³⁵⁾

V čtyřicátých letech XVII. století přičítal staroboleslavský děkan Jiří Bílek hlavní zásluhy o vybudování nového mariánského kostela někdejšímu proboštovi Janu Chrysostomu Kiliánovi, děkanu Zachariášovi Crucigerovi a jejich nástupcům. Neméně však jisto jest, že provedení velkolepé stavby v době nepřiliš dlouhé, přerušené nadto několikaletou přestávkou za českého po-

vstání (1618—1620), umožnily nejen dary poutníků, kapitulními hodnostáři nasbírané, nýbrž i štědrost panovnické rodiny, která občas sídlila na blízkém brandýském zámku, zvláště pak Matyášovy manželky Anny a jeho nástupce krále Ferdinanda II.¹³⁶) O posléze uvedené okolnosti svědčí i osoba stavitele nového chrámu: Byl to Giacomo de Vaccani, jeden z Vlachů, kteří stavěli na brandýském zámku. Bohuslav Balbín zachoval budoucnosti jméno českého šlechtice Jáchyma Slavaty, jenž se zasloužil o chrámovou stavbu a její dokončení.¹³⁷) Projektanta kostela však neznáme.

Když r. 1629, po 16 letech od prvního vydání staroboleslavské „Knížky“ vydával metropolitní kapitulní děkan Kašpar Arsenius z Radbuzy v podvečer svého života, za poměrů zcela vyměněných podruhé svou práci pod názvem „Pobožné knihy“, zmizela z její XII. kapitoly (jež převzala obsah XI. kapitoly) zmínka o naději na rozšíření kostela. Namísto toho píše autor, že byl kostel ten, jenž prý byl malý pro množství poutníků, kteří tam nejméně *dvakrát* každoročně z *okolních měst a vesnic* přicházeli, „*nedávních let nemálo rozšířen a zveleben.*“¹³⁸)

Dříve však, než si zevrubněji povšimneme II. vydání Arseniovy práce, vraťme se ještě do doby, která následovala po památném roce 1613, vraťme se do let, kdy se na staletí rozhodovalo o osudu země a lidu.

LÉTA ROZHODNÁ

V roce 1614 při pražské pouti zářil prý po celou noc staroboleslavský kostel Panny Marie světly, zatím co jesuité zpovídali kajícíky. Druhého dne přistoupilo

prý k sv. přijímání na dva tisíce lidí. Výslovně se připomíná, že zbožné šlechtičny, paní a dívky putovaly k Panně Marii z Prahy bosy. Jakási nedávná konvertitka pohostila prý pražské řeholníky ze všech řádů, pokud se pouti zúčastnili. Velký užitek duším poutníků přineslo prý procesí i v roce 1615. Následujícího roku se na pouti připomíná hojná účast kališníků; dokonce prý jakási žena přistoupila k sv. přijímání bez předchozí zpovědi. Stihána výčitkami svědomí došla prý uklidnění až po zpovědi u jesuity.¹³⁹⁾ Obvyklá pražská pout k Panně Marii Staroboleslavské nebyla opominuta ani v roce 1617. Tohoto roku založil děkan svatovítské kapituly Kašpar Arsenius z Radbuzy při kostele Panny Marie prvou vůbec, pokud známo, nadaci na votivní mši sv., a to ke cti Zvěstování Panny Marie; mše sv. měla být čtena každou středu před milostným obrazem.¹⁴⁰⁾ Avšak i pro celé české dějiny je rok 1617 pamětihodný, neboť tehdy byl obratností nejvyššího kancléře Vojtěcha Zdeňka Popela z Lobkovic, a to ještě za Matyášova života, za českého krále *přijat* a korunován horlivý katolík Ferdinand Štýrský (II.), kterážto událost měla pak podstatný vliv na běh dějin země i pro dalekou budoucnost...

V roce 1618 umlkají naše zprávy o staroboleslavských, od roku 1609 rok co rok konaných poutích. Ne náhodně. Podařilo se sice r. 1618 katolickým úředníkům zemským přiměti staroměstského utrakvistického faráře u sv. Mikuláše, aby konal dne 14. dubna na Bílou sobotu po katolickém zvyku, v rozporu však se řády prosazovanými od evangelických defensorů, slavné Vzkříšení,¹⁴¹⁾ avšak již v následujícím *měsíci* byl násilně učiněn konec pokusům o oživení staroutrakvismu. Neboť 23. května svrhli protestantští stavové

s oken pražského hradu své politické a náboženské odpůrce, místodržící ve Vídni prodlévajícího českého krále, Viléma Slavatu a Jaroslava Bořitu z Martinic. Jedním z prvních činů stavovských direktorů, kteří se svémocně namísto místodržících ujali vlády nad zemí, bylo *vypovězení jesuitů z Čech*. A tak v oktávu Nanebevzetí Panny Marie, kdy se konávaly v předchozích letech obvyklé pouti do Staré Boleslavi, byli jesuité dále dvou měsíců mimo hranice království.

Při počátcích povstání se téměř nesetkávali protestantští stavové s odporem. Ba i mnozí katoličtí šlechtici dali přednost stavovským zájmům před věrností víře. Avšak v průběhu doby, zvláště když z bojiště přicházely méně příznivé zprávy, se dostavovala nespokojenost. Ke konsolidaci poměrů v zemi nepřispěla okolnost, že byl po králi Matyášovi (†1619), jenž byl až do smrti formálně uznáván, třebaže se s jeho vojsky válčilo, za českého krále zvolen falcký kurfiřt Bedřich, kalvínského vyznání. Dříve již za krále přijatý Ferdinand byl odmítnut. Bezohledné obrazoborectví, jež se pod záštitou falckraběte projevovalo při zabírání a „očišťování“ katolických kostelů, zvláště sv. Víta, nebylo lhostejné ani lutheránským novoutrakvistům v této věci konservativně smýšlejícím, kteří představovali většinu v zemi. S hlediska budoucnosti bylo činem politicky nejvýš nemoudrým, že vzbouření stavové, kteří proti královské konfiskaci svých statků i pro případ zrady byli chráněni zvláštním majestátem, jež jim byl vydal Rudolf II., počali zabavovati a částečně i prodávati statky svých, ze země prchajících politických odpůrců a kromě toho i statky katolických duchovních korporací.

Třebaže po celou dobu českého povstání zůstával

mariánský relief v Staré Boleslavi bouřemi nedotčen,¹⁴²⁾ zasáhly konfiskace kapitulní děkanství. Bylať náležející mu ves Popovice se dvěma chalupami ve Staré Boleslavi r. 1620 prodána od stavů za 1235 kop míšen-
ských paní Anně Budovcové, avšak se závazkem k pla-
cení ročního deputátu 30 kop kapitulnímu děkanu.¹⁴³⁾

Katoličtí nespokojenci s falckým režimem, pokud zů-
stávali v Praze, se soustřeďovali za českého povstání
kol minoritského kláštera sv. Jakuba na Starém měs-
tě. V září 1620 odepřeli prý mniši tohoto kláštera slo-
žiti slib revolučním režimem předpisovaný. Již před
tím v červenci na den chrámového patrocinia kázal
u sv. Jakuba (kde dříve kázávali jesuité a odkudž vo-
dili průvody do Staré Boleslavi) Jan Ctibor Kotva,
z Hradčan vypuzený metropolitní kanovník, a to na-
slova Písma sv.: „Rci, ať tito dva synové moji sedí,
jeden na pravici a druhý na levici.“ Kázání, jež bylo
předneseno v době, kdy započínalo vojenské tažení
Maxmiliána Bavorského v čele ligistického vojska na
pomoc králi Ferdinandovi a jež odvážně porovnávajíc
oba soupeře o českou korunu, Ferdinanda a Bedřicha,
vyznívalo ve prospěch legitimních práv krále od stavů
zavrženého, přivodilo kanovníku Kotvovi pronásledo-
vání. Byl zatčen, na Staroměstské radnici uvězněn a
jeho vězení trvalo téměř až do převratu, způsobeného
Bělohorskou bitvou z 8. listopadu 1620.¹⁴⁴⁾

Výsledek této bitvy, po níž se Praha bez nejmenšího
pokusu o odpor vzdala do moci spojených vojsk vévody
Maxmiliána a krále Ferdinanda, nebyl oslavován děkov-
nými bohoslužbami jen ve Vídni a v Římě, nýbrž i na
Starém městě pražském německými lutherány v kostele
sv. Salvatora.¹⁴⁵⁾ Avšak naděje německých lutheránů,
že saský kurfiřt, jejich ochránce a Ferdinandův spoje-

nec, je svou mocnou přimluvou ochrání, se brzy ukázaly marnými. Po krvavé exekuci na Staroměstském náměstí 21. června 1621, po vypovězení českobratrských a novoutrakvistických duchovních, po církevním odvolání povolení, aby Tělo a Krev Páně mohly býti podávány pod obojí způsobou (22. prosince 1621) a po uvěznění věrného vyznavače staroutrakvismu Jana Lociky došlo posléze v říjnu 1622 i k vypuzení německých lutheránských duchovních z obou jejich kostelů, vybudovaných před nedávnou dobou na základě majestátu z 9. července 1609.

Avšak mezitím — po slavné obnově katolických bohoslužeb u sv. Víta v únoru 1621 — pokračovala již v Čechách katolická reformace. Kromě obnovené tradiční pouti k sv. Ivanu, zvláště slavného průvodu o Božím těle, za účasti veškeré katolické šlechty, uspořádali 1621 zpět do Prahy se navrátilí jesuité slavný průvod do kaple sv. Václava na pražském hradě, a to ze svého staroměstského kostela na den sv. Václava, který se z všedního dne opět stal svátkem. Nebylo však zapomenuto ani na Starou Boleslav, kamž bylo uspořádáno za velké účasti lidu slavné procesí dne 15. srpna, na svátek Nanebevzetí Panny Marie.¹⁴⁶⁾

Katoličtí Pražané nebyli však jediní, kdož roku 1621 putovali do Staré Boleslavi. Svědčíť roku 1624 roudnický probošt Mistr Jan Petr Svošovský o svých spoluobčanech roudnických, že *po tři léta* po bělohorské bitvě „do Staré Boleslavi v procesí v nemalém počtu na pout . . . se vypraviti dychtivi byli a tu na cestě pobožně Pána Boha písničkami a litaniami oslavovali, pobožnými modlitbami J. Milosti pokoje a rozmnožení požehnání svatého vyhledávali . . .“ Došlo tedy k první pouti Roudnických roku 1621, a to nepochybně z pod-

nětu jejich paní, nám dobře známé horlivé katoličky Polyxeny z Lobkovic, rozené z Pernštejna.¹⁴⁷⁾

V roce 1622 vyprávějí nám sice jezuitské Annály o uzdravení nemocného studenta po slibu, který učinil Panně Marii Staroboleslavské,¹⁴⁸⁾ avšak odjinud se dozvídáme o slavném průvodě, který se tam toho roku z Prahy konal. Šloť podle relace papežského nuncia Karla Caraffy kardinálu Ludvíku Ludovisimu ze dne 17. září 1622, v Praze v neděli v oktávu Nanebevzetí nejblah. Panny Marie (21. srpna) za velké účasti lidu a s velkou pobožností procesí k obrazu Panny Marie „do Brandýsa“. Po kázání kanovníka Kotvy, jenž se chválí jako osoba učená a horlivá, vyšel prý průvod z *kostela Panny Marie před Týnem*, fary to dříve husitské a nyní katolické. Z další nunciovy relace ze dne 8. října 1622 vysvítá, že se tohoto průvodu do místa velmi uctívaného účastnilo mnoho nekatolíků, kteří prý velmi rádi poslouchají Kotvova kázání. Účast lidu na pobožnosti posilovala nunciovu naději, že bude každým dnem skrytě v srdcích nekatolíků přibývati plodů víry... Kdo vedl tento průvod, víme ze strahovských premonstrátských Annálů: byl to tamní opat a pražský arcibiskup Jan Lohelius.¹⁴⁹⁾

Nunciův zájem i osobní arcibiskupovu účast si snadno vysvětlíme, uvědomíme-li si, že krátce před tím, dne 7. srpna 1622 přešel kostel Panny Marie před Týnem, nejvýznamnější to kostel strany „pod obojí“ a sídlo konsistoře, po vypuzení novoutrakvistických konsistoriánů a po krátké episdě staroutrakvisty Jana Locičky do moci katolíků a že se jeho administrátorem stal někdejší předbělohorský politický vězeň, kanovník Jan Ctibor Kotva.^{149a)} V tomto světle jeví se nám pak památný průvod jako oslava návratu významného kos-

tela do rukou katolíků „pod jednou“ — po přerušení trvajícím dvě staletí. Přebírat v Týně byl dovršen na počátku roku 1623, kdy byl z kostelního štítu odstraněn odznak strany „pod obojí“, velký pozlacený *kalich*. Po čase byl kalich nahrazen sochou ochránkyně katolické Čechie, Panny Marie, obklopenou pozlacenou září.¹⁵⁰⁾

Její staroboleslavský kult se pěkně rozvíjel i po roce 1622. Následujícího roku navštívil dvakrát na jaře Starou Boleslav král Ferdinand, pobýváje poprvé od smrti Matyášovy v Čechách. Při této příležitosti přispěl peněžitou podporou na stavbu nového nákladného kostela, avšak i později poskytoval jak materiál tak lidi k rychlejšímu dokončení novostavby.¹⁵¹⁾ O proslulosti Madony Staroboleslavské, již r. 1623 pražští jesuité děkovali za svou záchranu před morem, svědčí i vyprávění, že se jakýsi šlechtic, který ze říše přišel do Čech, nikde jinde nechtěl „kacířství“ odřici než ve Staré Boleslavi.¹⁵²⁾

Po jezuitských bohoslovcích r. 1623 putovali tam v příštím roce filosofové z téhož učiliště. I v roce 1626 se připomíná pout jezuitských chovanců. Boleslav není v této době jen cílem zbožných poutí; kromě vyprávění o nich se vyskytují zmínky i o misionářském působení pražských jezuitů mezi nekatolíky boleslavskými a brandýskými. V letech 1625 a 1626 děkuje pražská kolej Madoně Staroboleslavské opět za ochranu před morem a jako dar přináší jí do její svatyně antipendium.¹⁵³⁾

Obvyklý průvod z Prahy do Staré Boleslavi se konal i roku 1629, tedy téhož roku, kdy vyšlo v Praze u Pavla Sessya na Starém městě *druhé*, obecně známé vydání poutní publikace metropolitního děkana Kašpara

Arsenia z Radbuzy pod názvem „*Pobožná knížka o bl. Panně Marii a přečisté rodičce Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem v Staré Boleslavi: nábožným poutníkům i jiným křesťanům velmi užitečná*“ (sr. pozn. 49).

Duch nové doby hovoří v této knížce, rozhojnné oproti vydání z r. 1613 o kapitulu o tom, že „obrazy blahoslavené Panny Marie mají chovány a držány býti a jim příslušná čest a poctivost díti se má“, nejen ze značně rozšířených titulů nových hrabat Slavaty a Martinice, jimž i toto II. vydání bylo dedikováno, nýbrž i ze zmínky o jejich záchraně při pražské defenestraci dne 23. května 1618, jejímiž oba byli oběťmi.¹⁵⁴⁾

Kromě mariánských poutních míst, uvedených v I. vydání, zná roku 1629 Arsenius i další, a to dva kostely blíž Prahy nedávno vystavěné, z nichž jeden je u Červeného Újezda (t. j. loreta v Hájků u Prahy) a druhý v Jílovém; kromě toho se metropolitní děkan zmiňuje o stavbě kostela na Bílé Hoře.

I zmínky o Staré Boleslavi se mění. Podle I. vydání z r. 1613 přicházel tam průvod z *Prahy jednou* ročně; v době, kdy vyšlo II. vydání, chodilo se tam již, jak Arsenius výslovně uvádí v XII. kapitole, dvakrát za rok. A to nejen z Prahy, nýbrž i z okolních měst a vesnic... Počet Madoně přičítaných uzdravení vzrostl o další z let 1626 až 1629. Jako jejich svědka Arsenius uvádí v XV. kapitole (jež jinak převzala obsah XIV.) „velebného mistra a kněze Jiřího Bílka, nynějšího děkana staroboleslavského, muže jak učeného tak i dobrého svědomí a víry hodného.“¹⁵⁵⁾

POVĚST SE ŠÍŘÍ A ROSTE

Podobně jako v ostatních kapitolách „Pobožné knížky“, upravil a doplnil Arsenius původní text z roku 1613 i v kapitole XII., jež převzala obsah kapitoly XI. prvního vydání a také pojednávala o počátcích *putování* k staroboleslavskému obrazu Panny Marie. Úpravy nejsou veliké, avšak rázu podstatného:

*V úvodní větě, která v prvním vydání zněla: „Za panování krále Vladislava okolo léta tisícího a pětistého putování k obrazu Matky Boží v Staré Boleslavi, tímto způsobem se začalo,“ nahradil autor v druhém vydání, t. j. v „Pobožné knížce“ slova „tisícího a pětistého“ slovy „tisícího stýho šedesátého“. Tímto jednoduchým způsobem přesunul Arsenius vyorání milostného obrazu a počátky jeho úcty z počátku XVI. století, z údobí krále Vladislava II. Jagielovce (1471—1516), z Polska povolání, do odlehlé minulosti, do doby, která následovala krátce po korunovaci druhého z českých králů, Vladislava I. Přemyslovce (1140—1173)... Nevíme, co jej přimělo k této závažné změně data, jež podstatně změnila i smysl pověsti. Snad byla pohnutkou k časovému přesunu událostí touha, přispěti k ještě většímu povznesení úcty tvrzením jejího většího stáří. Mám však za to, že pravděpodobně ke změně datace přispělo i správné tušení, že sídlo Madonino, *starý* mariánský kostel, jenž podle pověsti měl býti vystavěn *po vyorání obrazu*, byl vybudován už dávno před panováním Vladislava II. Jagielovce, už dávno *před* rokem 1500.*

I když nic jiného, tak mohl na toto vyšší stáří nedávno zbořeného kostela metropolitního děkana upozorniti *zvon* ze starého kostela přenesený do nového a opatřený datem 1454, tedy z doby, kdy v Čechách

vládl král Ladislav! Avšak časovým přesunem vyorání reliefu z doby kol 1500 do XII. století nabylo určité zdánlivé pravděpodobnosti i další vyprávění pověsti, jak bylo uvedeno již v „Knížce“ z 1613, že totiž byla na místě nálezu vystavěna *nejprve* kaple a teprve *později* kostel, nahrazený od r. 1613 prostornějším kostelem *novým*. A snad to bylo i toto nápadné stěsnání několika staveb do poměrně krátkého údobí (1500—1613), jež přimělo autora ke změně data. Byloť pak v pověsti *nově* datované v mnohem větším časovém rozpjetí (1160—1613) na obě stavby dosti času...¹⁵⁶⁾

Změna data není jediná, jíž se liší, *pokud jde o pověst o vyorání reliefu*, II. vydání Arseniovy publikace, od vydání prvního. V „Knížce“ z r. 1613 Arsenius píše o orajícím robotníku: „A bijíc koně, aby táhli, vtekl tůze radlici do země a hle maličký *mosazný* obraz bl. Panny Marie a obraz Syna jejího Pána Ježíše, an ho chová na svých rukách, jemu se zjevil a ukázal.“

Avšak ve vydání z r. 1629 zaměňuje Arsenius v citovaném textu slovo „mosazný“ za slova „*k stříbru aneb mosazu nápodobný*“. Změna v popisu kovu, z něhož byl relief zhotoven, není jen dosahu nepatrného.

Neboť nevěděl-li podle „Knížky“ z r. 1613 rolník, od koho aneb kdy byl obraz zakopán a ani Arsenius se nepokusil o vysvětlení jeho původu, bylo tomu jinak po šestnácti letech...

Kašpar Arsenius, jehož vlastenectví a úcta k sv. českým patronům se pěkně projevily již v „Knížce“ z r. 1613, připojil totiž k starému textu, převzatému z její XI. kapitoly, novou pasáž, zevrubně vysvětlující původ reliefu Panny Marie.¹⁵⁷⁾ Jeho vznik spojil Arsenius se sv. Václavem, který — shodou okolností — právě před sedmi věky skonal ve Staré Boleslavi mučed-

nickou smrtí. *Nová Arseniova pasáž*, připojená bezprostředně k dosavadnímu textu XII. (dříve XI.) kapitoly o počátcích putování k mariánskému obrazu, pak zní:

„Odkud pak neb kterak ten obraz na to pole se dostal, z zprávy starých lidí a z kostelních pamětí se nachází; že ten obraz byl jest svatého milého Václava, jemuž on každodenně náležitou počestnost uděloval a ten také jakožto horlivý milovník bl. Panny Marie často při sobě nosil: Jako i tehdáž když pro víru Krista Pána mučedlnictví v Staré Boleslavi trpěl, ti dva lotříkové Štyrsa a Hněvsa, kteříž jej nemilostivě bíti a mordovati pomáhali, spatřivše při něm takový obraz, jej od něho vzali a na svrchu dotčeném poli (neb blízko jest od téhož místa) potupně, aby snad tudy jejich nešlechtnost vyjevena nebyla, zakopali. Kdež zůstával tak dlouho zakopaný, až od toho oráče, o němž napřed oznámeno, byl nalezen.

Že by pak dotčený obraz svatého Václava byl, toho i toto za důvod jest, že při kostele Staroboleslavském spatřuje se až podnes koflíček svatého Václava, právě z podobného kovu (o němž jaký by byl, žádný z průběřův věděti a poznati nemůže), z jakéhož jest jmenovaný obraz bl. Panny Marie; kteréhožto koflíčku on k nápoji užíval a z něho také ten večír nežli smrt umučení svého trpěl, spolusedícím za stolem služebníkům svým, pro milost svatého Michala Archangela, aby jako duši jeho, tak i jejich duše donesl do příbytku věčného, laskavě připil.

Z čehož snadno souditi se může, že poněvadž ten koflíček spolu s obrazem jednoho a sobě právě po-

dobného kovu jest, že týž obraz bl. Panny měl jest sv. Václav. Jakož pak tomu nábožně věriti se může a má.“

Není nesnadno určit, odkud Arsenius měl informace o Václavově *přípitku* na počest sv. Michala archanděla v předvečer staroboleslavské vraždy a o vrazích svět-cových. Byla to „*Česká kronika*“ někdejšího starobole-slavského probošta *Václava Hájka* z Libočan z r. 1541, nejoblíbenější v té době — byť i ne jediný — zpravo-daj o české minulosti; některé výrazy jsou pak z ní převzaty doslova.¹⁵⁸⁾ — Avšak Arsenius ví toho, jak z textu patrno, *mnohem více než Hájek* jemuž se kdysi dostalo staroboleslavské církevní hodnosti jako od-měny za sepsání kroniky.

Podle Arseniova sdělení se při staroboleslavském kostele v jeho době spatřoval koflíček sv. Václava, z něhož prý světec v předvečer své smrti připíjel pro milost sv. archanděla Michala svým služebníkům, a jenž prý byl zhotoven z neznámého kovu, který prý žádný ze znalců nemohl rozpoznati.

Arsenius, jenž v I. vydání své práce považoval orá-čem nalezený mariánský *relief* za *mosazný*, v II. vydání však o něm tvrdí, že je „*k stříbru aneb mosazu nápodob-ný*“, ví nyní také to, že relief je z podobného kovu jako koflíček. Z podobnosti domnělé svatováclavské památky (koflíčku) a později vyoraného mariánského obrazu usuzuje pak, že oba dva předměty kdysi nále-žely sv. Václavovi.

Avšak i od starých lidí slyšel prý Arsenius vyprávěti a v kostelních pamětech shledal prý zaznamenáno, že světec v Staré Boleslavi zavražděný denně jako ctitel Panny Marie obraz ten uctíval, často při sobě nosil a měl jej u sebe i v okamžiku smrti. Mrtvému knížeti od-

ňali prý jej vrahové, kteří jej pak zakopali na blízkém místě, kde byl později nalezen.

Jsou-li Arseniovy údaje o pramenech (zpráva starých lidí, kostelní paměti) příliš všeobecného rázu, unikají-li jakémukoliv přezkoušení vývody, jimiž doplnil své starší vyprávění a není-li pochyby, že při rozvádění a rozšiřování Hájkových údajů spolupracovala obrazotvornost, nelze přece uváděti v pochybnost Arseniovo tvrzení, že se v XVII. věku v Staré Boleslavi uchovával *kovový koflíček*, jež tradice (jejíž stáří nelze dost dobře určit) spojovala se sv. Václavem. Jde tu nepochybně o tutéž *kovovou nádobku*, kterou Bartoloměj Paprocký r. 1602 při líčení staroboleslavských památek popsal jako „*kalich, z kterého sv. Václav při přijímání velebné svátosti ablutionem bral*“ (sr. poznámku 90). I když přesně nevíme, jaké byly další osudy tohoto staroboleslavského „kalichu“ či „koflíčku“ sv. Václava, který se již v XVII. věku stal nezvěstným,^{158a}) přece možno míti za to, že pověst, která mariánský relief spojila s osobností starého národního světce, pravděpodobně vyrostla z postřehu kteréśi zbožné duše, jež si povšimla podobnosti látky, z níž byl ulit jak domnělý koflíček (kalich) světcův tak i relief...

Arseniem zaznamenaná domněnka, že staroboleslavský kovový relief Panny Marie kdysi náležel dědici a patronu české země sv. Václavu, byl jím uctíván a v okamžicích smrti odňat („...jakož pak tomu nábožně věřiti se může a má“), projevila se ve své době velmi podnětnou a plodnou.

Znamenalať pevné spjetí mariánské úcty, úcty to universální a výrazně typické pro katolictví v barokní době na celém světě, se starou českou domácí tradicí, t. j. se vzpomínkou na světlou postavu knížete — křes-

řana — na postavu tak krásnou, že jí jako horlivému Kristovu svědku vzdávali hold i znamenití mužové z řad českých nekatolíků.

Již katoličtí horlivci rázu Hilaria z Litoměřic se v XV. věku pro své snahy dovolávali starých českých národních světců a předhusitských dějinných postav.¹⁵⁹⁾ Rovněž jesuité v následujícím věku, jak již uvedeno, našli, třebaže byli řádem universálního poslání, kladný poměr k světcům Václavu a Ivanovi. Avšak v době pobělohorské, zvláště pak po třicetileté válce, když po uzavření míru vestfálského plně zklamaly naděje v přispění ciziny, stala se z otázky návratu a příklonu k předhusitským tradicím země životní otázka jejího nemálo trpícího lidu. Jedině těsným přilnutím k nejstarším tradicím země, představovaným význačnými, avšak při tom dobře katolickými osobnostmi české minulosti mohl se těžce postižený národ ochrániti před náporem cizácké záplavy za poměrů a okolností, když češství bylo v některých kruzích pocíťováno téměř jako „dědičný hřích“...

Soustavnou péčí o povznesení kultu starých církevních světců (sv. Cyril a Methoděj, Václav, Vít, Vojtěch, Ludmila, Prokop, 5 bratří mučedníků, Zikmund), propagací úcty ne neznámých, avšak za neklidných časů zapomínaných katolických osobností české minulosti (sv. Ivan, Jan Nepomucký, bl. Anežka, Zdislava, bl. Hroznata, Mlada, Vojslava, Přibyslava), jakož i zaváděním nových kultů (1627: sv. Norbert, 1654: sv. Josef)¹⁶⁰⁾ byl sledován dvojí cíl:

Katolické cizině se tím ukazovalo, že český národ náleží k starým katolickým národům světa a že není správné, pohrdá-li jím někdo jako „kacířským“. Domácímu živlu byla pak touto péčí o minulost a její sta-

ré katolické tradice dodávána nová jistota a nové sebevědomí. Dovolávají se počátků křesťanství v zemi a nejvýznačnějších osob z tohoto údobí a vědomě navazují na staré náboženské zvyky (zatlačované od Luthe-rova příchodu, nejvíc pak v údobí 1609—1620, nikdy však úplně nevymizevší), vystupovalo katolictví v době velkého vnitřního přerodu země jako domácí církev a vtiskovalo údobí 1420—1620 ráz pouhé episydy.

Avšak kult domácích světců měl značný význam i po stránce národně obranné. Stával se v rukou horlivých synů vlasti mocnou zbraní proti choutkám přistěhovalců a některých odrodilců, kteří ve své hrabivé horlivosti byli by nejraději všude viděli jen „kacíře“ a „rebely“. Pohled na světce, které lid z „kacířství“ osočovaný dal nebi a katolickému světu, měl vyvrátiti všechno znevažování a pomlouvání českého národa. Pomlouvání, jímž konec konců chtěli odůvodniti své snahy lidé, kteří by byli nejraději Čechy obrali o vše, co jim ještě po konfiskacích, pobělohorské a valdštejnské, zbývalo . . .¹⁶¹⁾

Rozkvět kultu českých světců snadno vysvětluje, proč Arseniem formulované spojení kultu mariánského se svatováclavským (spojení, jehož určitý náznak lze už postřehnouti v řeči novoutrakvisty Rosacia z r. 1615, jedním dechem hovořící o svatováclavských památkách a o „obrazu“) v pobělohorské Čechii padlo na úrodnou půdu.

Roku 1652 věnovali rhetorové pražské jesuitské akademie do Staré Boleslavi jako obětní dar své zbožnosti obraz představující bohatě rozvětvenou olivu, pod níž sedí královna s korunou a žezlem (symbol to „Čechie“) vedle dvouocasého lva, ozdobeného svatováclavskou korunou. Uprostřed stromu nad oběma postavami je zo-

brazen *mariánský relief*. Kol dokola reliefu jsou ve větších zobrazení čeští patroni: sv. Klement, Vít, Václav, Ivan, Norbert, Cyril, Methoděj, bl. Jan Nepomucký, sv. Prokop, Ludmila, Zikmund, Vojtěch.¹⁶²⁾

Avšak čeští světcové nebyli jen zobrazováni zároveň s Pannou Marií Staroboleslavskou: několik jich vstoupilo přímo do její pověsti!

Roku 1657 bylo otištěno v díle jesuity Viléma Gumpenberga o Madonách celého světa „Atlas Marianus“ pojednání o staroboleslavské Panně Marii, které sepsali provinciál (od r. 1652) Ondřej Schambogen a mladý Bohuslav Balbín. Tu jest vyslovena domněnka, že relief asi původně náležel Václavově babičce sv. Ludmile a po ní že jej zdědil zbožný vnuk. Na tento původ reliefu se prý usuzovalo z okolnosti, že koflík, ulitý z téhož smíšeného kovu jako relief, byl zcela malý, takový, jakého užívají ženy. Oba předměty byly prý ulity z kovu získaného po Ludmilině obrácení na křesťanství roztavením pohanské modly Krosiny.¹⁶³⁾

Avšak tato domněnka obecně neovládla. O několik let později r. 1661 v knize „Život a sláva sv. Václava“ tvrdilť jesuita P. Jan Tanner, že sv. Václav mariánský „obraz (od sv. *Cyrila* aneb *Strachoty* aneb snad od sv. *Lidmily*, své milé báby, sobě darovaný) z neznámého jakéhos kovu udělaný, při sobě nosíval, buď skrz sebe samého aneb skrz svého věrného dvořenína Podivína, a před ním podle příležitosti a času své modlitby vylíval, kterýžto obraz i při své smrti přítomný měl, a mají za to někteří, že jest jemu zabitému s krku stažený a do trní uvržený. Jiní se domnívají, že jest jej Podivín u sebe měl, a jsa do lesa k oběšení veden, že jest jej tu na té cestě byl upustil, což jest k víře po-

dobnější, poněvadž jest na též cestě potom léta 1160 od orajícího sedláka ... nalezen“.¹⁶⁴)

„Tempe Boemica“ z r. 1665 zaznamenává mínění, že sv. Ludmile věnoval relief sv. Methoděj (nazývaný někdy Strachota) a že jej Ludmila odevzdala svému vnu-ku sv. Václavovi.¹⁶⁵)

Nelze přesněji určit, kdy *poprvé* byli slovanští apoštolové (bud' oba neb jeden z nich) uvedeni ve vztah k mariánskému reliefu, avšak je pravděpodobné, že ke vzniku této myšlenky mohla přispěti okolnost, že staroboleslavský kostel sv. Kosmy a Damiána býval za doby renesanční a barokní někdy nazýván kostelem sv. Cyrila a Methoděje (srovnej pozn. 2). K mínění, že obraz do Čech přinesli sv. Cyril a Methoděj, se klonil i jesuitský historik Jiří Crugerius hlavně z toho důvodu, že byl zhotoven z kovu, který se v Čechách nenacházel.¹⁶⁶)

Crugeriův postřeh, že z obyčejného kovu zhotovený relief *nemůže* pocházeti z kovu získaného roztavením *zlaté* Krosininy modly, vyvracel ve své Epitome jeho přítel Bohuslav Balbín. Namítalť, že vedle uvedené zlaté modly byly prý v prvokřesťanských dobách roztaveny i modly z jiných kovů a z této směsi, ne nepodobné prý kovu korintskému, který v proudech tekł z řeckého Korintu, Římány zapáleného, do moře, byl prý ulit jak relief tak i jiné předměty, uchované ve Staré Boleslavi.

Balbín se pokoušel smířiti spory součastníků, zda je relief domácího původu *neb* byl přinesen z východu, tvrzením, že prý jej nechal zhotoviti Bořivoj se sv. Ludmilou, avšak k vybídce a podle rady sv. Cyrila a Methoděje.

Je tedy prý materiál původu domácího, avšak podo-

ba reliefu je řecká. Snad prý umělec pracoval podle nějakého obrazu, přineseného z východu. Námitky těch, kdož si všimli toho, že na ruských obrazech Ježíšek nikdy nebývá vyobrazován nahý (jako tomu je na reliefu), pokoušel se Balbín vyvracet (blíže neodůvodněným) tvrzením, že u některých řeckých obrazů je tomu jinak . . . Dále tvrdí Balbín, že v staroboleslavském kostele sv. Václava je (*avšak nepřiliš starý*) oltář sv. Kosmy a Damiána s obrazem, na němž slovanští apoštolové odevzdávají relief sv. Ludmile.¹⁶⁷)

Avšak nejen sv. Cyrila, Methoděje, Ludmilu, Václava a bl. Podivena připoutala zbožná obrazivost XVII. věku k uctívanému mariánskému obrazu staroboleslavskému.¹⁶⁸)

K bl. Matce Staroboleslavské, kterou prý v srdci svém vždy hluboce miloval, putoval prý v 2. polovině XIV. věku bezprostředně před svou mučednickou smrtí doktor církevního práva a generální vikář pražského arcibiskupa, sv. Jan Nepomucký; jeho kanonisace bylať jedním z cílů českých barokních vlastenců, jehož však bylo dosaženo až roku 1729. Jako *prvý* o této staroboleslavské pouti Janově někdy *kol r. 1670* v rukopisném pojednání vypráví staroboleslavský a metropolitní kanovník Jan Ignác Dlouhoveský, pozdější probošt a světití biskup, dovolává se jakýchsi staroboleslavských akt. Jeho stručný údaj doplnil a rozvedl ve svém „Životě sv. Jana Nep.“ z 20. února 1671 známý nám již historik Bohuslav Balbín.¹⁶⁹)

Mlčením nemůže býti opomenuto, že tento horlivý ctitel mariánský a národních světců tvrdil, že při slavnostních příležitostech nosil před sv. Václavem relief, upevněný na kopí, jeho služebník Podiven; a v čelo VII. dílu „Epitome“ věnovaného mariánskému kultu dokonce

pak Balbín vložil obraz Karla Škréty, představující tuto scénu u příležitosti vítězného návratu sv. Václava a jeho vojska z boje s kouřimským knížetem. Za ctitele Madony staroboleslavské považoval Balbín také Boleslava II., sv. Vojtěcha a sv. Prokopa, přehlédnuv jednoduše, že *podle jeho vlastních vývodů*, resp. podle Arseniovy „Pobožné knížky“ r. 1629, jíž se přidržoval, byl relief v zemi skryt v době, kdy tito mužové žili (929—1160).¹⁷⁰⁾

V nábožensky rozníceném ovzduší barokní doby, kdy bývala různá místa spojována řetězem kapliček (Svatá Hora—Březnice, Praha—Hájek u Prahy), se podařilo jesuitovi Janu Tannerovi ozdobiti pomocí šlechtických a duchovních dobrodinců cestu z Prahy do Staré Boleslavě, kudy se bylo kdysi vracelo do Prahy mrtvé tělo sv. Václava, dlouhou řadou čtyřiceti čtyř kapliček. Každá z nich byla opatřena vyobrazením ze svatováclavské legendy a obrázkem některé z poutních Madon ze zemí České koruny. Vyobrazení kapliček i s příslušnými modlitbami vydal pak roku 1679 ve zvláštní knížce pod názvem „Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě“, která později vyšla i latinsky a německy.¹⁷¹⁾

POHANĚNÍ RELIEFU

Neuvěřitelnému téměř rozvinutí staroboleslavské pověsti, která vypravováním tak rostla, že zahrnula téměř celou českou minulost (jeť Balbínova sedmidílná „Epitome“ z let 1673—1677 českými dějinami v rámci dějin Staré Boleslavi!), *předcházela* událost, která kultu Madony Staroboleslavské nesmírně prospěla, třebaže byla přímo proti němu namířena. Nebylo to ani poprvé ani naposled v lidských dějinách, kdy potupou a

pohaněním bylo docíleno pravého opaku toho, co bylo zamýšleno!

Pravidelný průběh úcty, doprovázený drobnými příběhy vyslyšení proseb¹⁷²), byl přerušen neočekávaným způsobem v zimě 1631—1632. Bezohledný zásah do mariánského kultu, k němuž tehdy došlo, souvisel s během politických událostí:

Po vítězství švédskosaského vojska nad císařskoligistickým u Breitenfeldu dne 17. září 1631 za účasti českých emigrantů vtrhli ke konci října 1631 Sasové do Čech. Když se nepřítel k Praze přibližoval, opouštěli ji kvapem jak královští úředníci tak církevní hodnostáři. V polovině listopadu padla Praha do rukou protestantských Sasů, avšak na základě kapitulační smlouvy. Smlouva chránila před drancováním katolické kostely, kláštery a koleje a bylo v ní zakázáno vyháněti z nich duchovní a činiti jim násilí. Avšak se saským vojskem se do Čech navrátili v čele s Matyášem Thurnem v nemalém množství i protestantští emigranti, kteří je nedávno opustili z důvodů náboženských i politických, hlavně v důsledku úředních opatření k vypuzení nekatolíků ze země. Je pochopitelné, že se pokusili využítí saské okupace k obnově předbělohorských řádů. Protikatolického příděchu nabyl saský režim zvláště po odjezdu kurfiřta v prosinci 1631, když velením nad saskou posádkou byli pověřeni dva saští plukovníci Vavřinec z Hoffkirchu, rakouský emigrant a Jan Jiří ze Solmsu.

Avšak již před tím v listopadu 1631 se ujali emigranti Týnského kostela na Starém městě, aby hned na to pietně pochovali lebky obětí krvavé exekuce z června 1621, dosud zavěšené na mostecké věži. Nekatoličtí emigranti se ustavili jako tři stavové českého králov-

ství; zvolili si direktory, obnovili utrakvistickou konsistoř a zmocnili se i Karlovy koleje.

Až do odchodu Sasů z Prahy v květnu 1632 byli za souhlasu a někdy na příkaz saských plukovníků proti ustanovení kapitulární smlouvy katoličtí duchovní vypuzováni ze svých kostelů a far a nahrazováni novoutrakvistickými. Došlo i k vypovězení jesuitů. Uvádí se také, že „zvonění na slavný hod božího narození pod hrdla ztracením a pobitím duchovních, kdebysekoliv zvonilo, Lorenc z Hoffkirchu... zapověděl.“ I v roce 1632 o velikonocích „Lorenc z Hoffkirchu, nejvyšší, v zelený čtvrtek hroby a jiné svaté památky umučení i z mrtvých vstání Krista Pána skrze dekret zastavil a přísně zapověděl“.¹⁷³⁾

Avšak katolíci se též bránili, pokud bylo možno. Po zabrání Karlovy koleje si narychlo zařídili za vedení generálního vikáře Viléma Ackra katolické gymnasium u dominikánského kláštera sv. Jiljí na Starém městě; jejich sebevědomí udržoval prý zvláště kázáními v kostele sv. Tomáše na Malé straně kapucínský kvardián P. Alexius. Jejich citů se zvláště dotkl a nijak k oslabení plamene náboženských vášní nepřispěl čin luteránského velitele posádky Vavřince z Hoffkirchu, který neváhal loupežnou rukou sáhnouti na chrámový poklad staroboleslavských kostelů. Když po skončení okupace podávali v prosinci 1632 purkmistři a konšelové všech tří pražských měst zprávu o průběhu událostí po dobu obsazení Prahy od Sasů, vyprávěli i toto:¹⁷⁴⁾

„Po některý potom neděli 29. Februarii 1632 Lorenc z Hoffkirchu, Rakušan, nejvyšší nad 1000 koni, jenž... od kurfiřta saského v Starém městě pražském (správu) sobě poručenou měl, když nějaký Voldřich z Říčan hrbovatý¹⁷⁵⁾

s Janem Donnerem, Němcem, rytmistrem kostel bl. Panny Marie ve Staré Boleslavi zloupili, a Imaginem miraculosam B. Mariae Virginis (zázračný obraz bl. Panny Marie), též reliquias (ostatky), krev a vlasy a střevíc sv. Václava, rukavice sv. Vojtěcha, špic z koruny trnové Krista Pána a jiné posvátné kostelní klenoty do Prahy přivezli;¹⁷⁶) tu ten Lorenc z Hoffkirchu na velikou potupu téhož obrazu a posměch devotí (zbožnosti) katolické týž obraz na rynku tohoto Starého města pražského k divadlu a utrhačnému lelu, jak soldatům saským, tak i všemu lidu v městech pražských zůstávajícímu na staré židličce, tváří k domu pana Antonína Binagy, v němž týž nejvyšší svůj kvartýr měl, vystaviti, na druhé židličce spis pod sekrytem (pečetí), v němž příčinu na papíře psanou, proč se to činí, totiž že by mezi lidem obecním ta řeč, že ten obraz zázračný z Prahy do Staré Boleslavě ušel, procházela, pročez aby všickni věděli, že daremní šálení jest, a týž obraz že v Praze zůstává, přiložiti a v šrankách mušketýrů vartovati poručil. Jaké pak posměšné o témž obrazu zázračném od soldatův vartujících mluvení a jaké katolickému náboženství utrhaní bylo, o tom věrní katolíci vyprávěti mohou."

Že Hoffkirchovi nešlo jen o to, aby vyvrátil pověsti mezi lidem prý kolující, že se obraz — podobně jako prý tomu bylo několikrát po vyorání, zázračně navrátil na své místo v Staré Boleslavi, svědčí další vyprávění pražských purkmistrů a konšelů. Poručilť prý Hoffkirch *shora zmíněného dne* z rána vyzdvihnouti na Staroměstském náměstí přímo proti vystavenému obrazu novou šibenici a jiné ohavné smrti nástroje a opatřil je nápisem „pro korespondenci s císařskou stranou“. Dále pak nechal útrpným právem vyslýchat (a snad i popraviti) jakéhosi tesařského tovaryše, jenž byl zatčen, protože prý přinesl do Prahy předním lidem dopisy od císařské strany.¹⁷⁷)

Jestliže evangeličtí stavové brzy po pietním pohřbu hlav vedoucích činitelů povstání dne 30. listopadu 1631 kázali podtíti a poraziti starou šibenici na Staroměstském náměstí, na níž byla v pobělohorské době přibita jejich jména, aby osvědčili neplatnost rozsudků starého režimu,¹⁷⁸⁾ nemůže býti pochybností, že umístění reliefu v těsné blízkosti šibenice nové nejen směřovalo k pokoření katolických odpůrců a jejich přesvědčení, nýbrž i bylo také tak pociťováno . . .

Jistě by byla potupná výstava hojně uctívané Madony rozrušila pražské prostředí i za plného míru; tím spíše bylo tomu tak uprostřed války, která dosud ještě úplně nepozbyla svého počátečního nábožensko-politického charakteru, za okolností, kdy dočasný úspěch protestantů na bojišti v Praze projevoval své účinky ve výměně náboženského vyznání jak u části lidu, tak i u kostelů, které postupně zabírali protestantští konsistoři . . .

Projev škodolibé radosti vyvolal Hoffkirchův čin i u jinak klidného evangelického historika Mistra Pavla Stránského, jenž — libuje si v antických reminiscencích, jako jiní jeho souvěkovci — při této příležitosti obraz Madony Staroboleslavské srovnával s kdysi hojně uctívaným idolem bohyně Kybely (maloasijské obdoby Venušiny), uchovávaným v Pessinuntě nad řekou Sangariem v jeskynní svatyni; ne bez zaujetí Stránský uvádí v II. vydání svého latinského díla „O českém státě“, že „při nedávné výpravě saského kurfiřta do Čech (r. 1631) kterýsi plukovník zvučného jména obraz ten sňal a jako prázdného strašáka odnesl“ . . .¹⁷⁹⁾

Informace Stránského o odnesení reliefu byla správná, neboť vskutku při ústupu z Čech Hoffkirch vzal s sebou v květnu 1632 relief.¹⁸⁰⁾

PALADIUM ZEMĚ ČESKÉ

Avšak jak tomu obyčejně bývá u činů, jimiž se jedna strana bezohledně dotkne citů druhé, stalo se i nyní. Potupná scéna a loupež, které měly kult znevážiti, dosáhly pravého opaku a ještě více stupňovaly oddanost ctitelů, kteří se od let 1609 a 1613 k staroboleslavskému obrazu obraceli nejen v potřebách soukromých, nýbrž i v obecných, v potřebách celé země České. Hoffkirchovým únosem obrazu se končí dějiny počátků staroboleslavského mariánského kultu a začíná se éra nová, éra plně rozvité úcty, jež již přesahuje rámec našeho vyprávění.

Můžeme-li věřit Bohuslavu Balbínovi, započaly pokusy o znovuzískání mariánského reliefu ještě za doby saské okupace Prahy. Usilovalť prý staroboleslavský kapitulní děkan Bílek, (jenž se později přiznal k vině, které se dopustil tím, že obraz včas neuklidil) prostřednictvím Jana Ctibora Kotvy, toho času litoměřického probošta, u Albrechta z Valdštejna o navrácení reliefu. Na prosbu staroboleslavského probošta Felixe de Cancellariis uložil prý dokonce dopisem ze 20. března 1632 král Ferdinand frýdlantskému vévodovi, jenž byl od prosince 1631 opět generalissimem jeho armády, aby se snažil o znovuzískání uctívaného obrazu.¹⁸¹⁾

Vyjednáváním s Hoffkirchem se snažil vskutku Valdštejn dosíci zpět reliefu, avšak marně, jak patrně z jeho dopisu ze dne 4. listopadu 1633, zaslaného císařskému tajnému radovi, hraběti Maxmiliánu z Trauttmansdorfu.¹⁸²⁾

Ani po Valdštejnově smrti a po vítězství císařských u Nördlingen nezmlklo toto úsilí. Syn Jaroslava Bořity z Martinic, Jiří Adam, kladl naději v jednání s Hoff-

kirchem, k němuž došlo v době, kdy Ulm přešel k císařským. Avšak marně a Hoffkirch se uchýlil na hrad Hohenwill, jak patrně z Martinicova dopisu děkanu Bílkovi ze dne 30. srpna 1635.¹⁸³⁾ V prosinci 1635 dostal král Ferdinand zprávu, že Hamburští mu věnují obraz Panny Marie Staroboleslavské, který prý pro něho koupili někde v Holandsku za více než 4000 širokých tolarů. Když se Vilém Slavata, který prodléval na vídeňském dvoře, od panovníka tuto zprávu dozvěděl, radostně blahopřál celé královské rodině a o novince ihned vyrozuměl své přátele. Avšak když Hamburští přinesli truhlici s vykoupným obrazem, zjistilo se, že v ní nebyl, jak napsal Slavata svému příteli Jaroslavovi Bořitovi z Martinic z Vídně dne 22. prosince 1635, „ten obraz k dostání zase velice žádostivej“, nýbrž jiný starodávný obraz, zhotovený ze *stříbra* a asi loket vysoký, který představoval též Bohorodičku s Ježíškem. Ježíšek držel obětinu s ostatky. I když byli všichni ve svém očekávání zklamáni, chválí přec Slavata dobrou vůli Hamburských a nepozbývá naděje, „že ten druhej velice žádostivej obraz též brzy dostanem“. Má však i radost ze zpráv, jež dostal z vlasti, že „u nás v Čechách devocí (zbožnost) k tomu místu se neumenšuje, nýbrž že vždy velikej počet lidí pobožnejch do kostela bl. Panny Marie do Staré Boleslavi za časté putují a devocí své (nábožnost) tam vykonávají a skrze přímlovu bl. Panny Marie od všemohoucího Pána Boha mnohá dobrodiní přijímají. Když bohdá ten zázračnej obraz bude zas dostán a tam dodán, bude ta horlivá devocí (zbožnost) lidí pobožných ještě víceji rozmnožena...“¹⁸⁴⁾

Uplynula ještě téměř tři léta než se splnilo Slavatovo přání a konečně byl „svatý poklad“, jak byl obraz

od svých ctitelů nazýván, získán za veliké výkupné.¹⁸⁵) Dne 12. září 1638 byl pak z Prahy přenesen s velkou slávou a za osobní účasti nového krále a císaře, ctitele svatováclavského Ferdinanda III., a jeho dvora do Staré Boleslavi. To byl onen nesmírně okázalý průvod, jehož popisem Josef Pekař začíná svou „Knihu o Kosti“, onen slavnostní akt vládnoucí strany v Čechách, jímž „měla netoliko Panna Maria dosazena býti na oltář svůj v starém sídle svém, ale i obrazně ujmouti se držení celého království, vyčištěného od „neřesti kacírské a od ducha vzpoury“. Neboť dlouholetá těžká válka, zdálo se, trvale dozuřila, nepřítel švédský byl vržen daleko od hranic země české, a zvláště horliví straníci katolické věci shledávali stav království již od dvou let tak příznivým, že při úmrtí císaře Ferdinanda II. (15. II. 1637) tvrdili, že zanechal království české v takovém pokoji a zdaru náboženském, jako někdy Karel IV., otec vlasti slavné paměti...“

Avšak jak se často stává, měl se tento laciný oficiální optimismus, jenž byl v rozporu s mnohými skutečnostmi těžce stíhané země, velmi brzy ukázati předčasným... Když ani ne rok po slavnostním návratu reliefu odvezli jej v březnu 1639 církevní hodnostáři pryč, „a to daleko do Vídně, jakoby ani pevnost pražská nebyla mu dostatečnou záštitou, padl strach a naděje na celé Čechy: naděje tam, kde od švédských vítězství doufali ještě v osvobození Čech od jha Vídně a od útisku protireformace“ (Josef Pekař: Kniha o Kosti I.). Strach, aby se neopakovala nepříjemná zkušenost z let 1631—1632, byl oprávněný. Neboť se přiblížil nebezpečně proslulý švédský vojevůdce Banér, jehož hlavním sídlem se nakonec i Stará Boleslav na čas také stala. Stejně nepříjemným však pro ni jako pobyt Švédů se

projevilo i nové „působení“ Hoffkirchovo, který mezitím přešel na stranu císařských.

Teprve 19. srpna 1646 se navrátil relief do svého sídla. Stalo se tak až po smrti královny a císařovny Marie Anny, dcery krále Filipa III. Španělského, která pravděpodobně také pořídila pro relief, jehož byla ctitelkou, nádherný renesanční trůnek, opatřený znakem španělského imperia a dosud uchovaný.

Za bouřlivých událostí léta Páně 1648 byl ukryt relief včas v svatovítském dómu na pražském hradě. Avšak když padl levý břeh Vltavy do moci Švédů, zmocnili se též reliefu. Odtud však přešel darem do Vídně. Teprve v době obecného uklidnění myslí a zbraň, v srpnu a září 1650 byl v triumfálním průvodu k velké radosti svých věrných navrácen do svého sídla jako symbol a záštita konečně dosaženého míru.

Protivenství a putování, jež byla jeho údělem za nekonečné třicetileté války, ještě stupňovala úctu a oddanost jeho ctitelů. Pokusy, aby relief, k němuž si lidé navykli se utíkat i v potřebách a strastech *veřejných*, zůstal v moci jednotlivců, třeba i panovnické rodiny, narazily na odpor a ztroskotaly... Relief je považován za *ochranný obraz království*, jeho odchod ze země je spojován s jejím neštěstím a u srovnání s obdobnými ochrannými sochami Atheny Pallady je nazýván pod vlivem antických reminiscencí od svých věrných *paladium země České. Jako Paladium země* je i v srpnu 1650 při jeho slavném návratu z Vídně při zastávce v slavatovském Jindřichově Hradci uvítal znamenitý barokní básník Adam Michna z Otradovic radostnou českou písni, sepsanou pro místní českou mariánskou družinu:188)

*„Radujte se, ó Čechové,
mariánští sodálové,
ať muzika zní vesele,
trouby, bubny ať zní směle:
— Ó, klenote české země,
ó, překrásná Marie!*

*Česká jestiž tato radost,
paladia země slavnost,
Marie z ciziny vzetí,
s námi celé nebe světlí:
Ó, klenote české země,
ó, překrásná Marie!*

.

*Budiž zdráva tisíckráte,
ano i stotisíckráte,
pod ochranou tvou mateřskou,
chovej kongregací českou:
Ó, klenote české země,
ó, překrásná Marie!“*

POZNÁMKY

¹⁾ Karel Guth: Praha, Budeč a Boleslav, Svatováclavský sborník I., Praha 1934, str. 771, 773, 774, 802, 803, 809, 812, kde uvedeny prameny i literatura.

²⁾ Guth: cit. práce, str. 777, 784, 816. Otázka založení prvního kostela ve Staré Boleslavi a jeho titulu souvisí těsně s počátky Staré Boleslavi vůbec. V této souvislosti budiž uvedeno, že v XVI. století Václav Hájek z Libočan (Kronika česká, vyd. Flajšhansovo, II., Praha 1923, str. 15) uváděl *k roku 915*, že otec Václavův kníže Vratislav I. podle nočního vnuknutí »založiti a postaviti kázal kostel ve jméno dvou svatých *Crhnty a Strachoty*, (poznámka autorova: Cyrila a Metoděje), neb jsou oni mnoho Čechův na víru Kristovu obrátili. A tu kdež ten kostel postaven, pro svého syna mladšího dal tomu místu jméno Boleslav, kteréž až do té chvíle slove Starý Boleslav.« U kostela byli podle Hájka ustanoveni prý probošt, děkan (!) a dva kanovníci; vševědoucí kronikář uvádí dokonce i jména obou kapitulních dignitářů. Hájkův údaj o založení kostela převzal, založení však kapituly popírá v následujícím století metropolitní děkan Tomáš *Pešina* z Čechorodu (Phosphorus septicornis, Praha 1673, str. 127 nsl.) Založení kostela sv. Cyrila a Metoděje ve Staré Boleslavi přičítá knížeti Vratislavu I. (bez data však) i pozdější kompilace známá jako *Vokounův rukopis Neplachovy kroniky* (Prameny dějin českých, díl III., 466). - Uvedení kultu sv. Kosmy a Damiána do Čech kladl Hájek až do doby pozdější, spojuje je při *roce 928* s návratem poselstva knížete sv. Václava z Říma. Po římském vzoru založil prý světec na skále mezi Prahou a Vyšehradem (vedle dnešních Emauz) první kostel těchto světců v Čechách. Při líčení smrti svatého Václava (k roku 929) nejmenuje Hájek titul boleslav-

ského kostela, avšak do roku 931 klade opravu boleslavského kostela »sv. Strachoty« (Flajšhansovo vydání II. díl, str. 49). Aniž by podal bližší vysvětlení, uvádí Hájek náhle k r. 1052, že kněžna Božena byla pochována »v kostele sv. Kosmy a Damiána v Staré Boleslavi« (II—316). V XVII. století se zmiňuje Mistr Pavel Stránský (»O státě českém,« III. vydání, přel. B. Ryba, Praha 1946, str. 64) o »staroboleslavském chrámu sv. Kosmy a Damiána neboli jak někteří raději chtějí, Cyrila a Metoděje«. Byl-li Václavův otec Vratislav I. prohlašován za zakladatele kapituly ve Staré Boleslavi, stalo se tak pravděpodobně záměnou s Vratislavem II., o jehož zakládací listině pro kapitolu bude níže zmínka. Jak došlo k tomu, že byl kostel sv. Kosmy a Damiána (rodných bratří) nazýván po rodných bratřích soluňských, jejichž kult v Čechách zakořeňuje až v XIV. století, nelze blíže určit. Bez ohledu na to, v jaké vzájemné závislosti jsou snad údaje Vokounova rukopisu Neplachovy kroniky a Václava Hájka z Libočan, mám za jisté, že toto přejmenování, které nikdy nezobecnělo, není starší druhé poloviny XV. století, resp., že k němu došlo až po husitských válkách. V době Balbínově byli prý v kostele sv. Václava na oltáři Kosmy a Damiána, který však nebyl příliš starý, zobrazení sv. Cyril a Metoděj, jak odevzdávají mariánský reliéf boleslavský sv. Ludmile (Epitome, Praha 1673, kn VII—5, cap II). — Mínění, že Boleslav byla založena již od knížete Vratislava I., houževnatě hájil v polemice s profesorem Dr J. Pekařem (Č. Č. H. r. XIV/1908, str. 343—7) a s J. Branišem (»Založení Staré Boleslavi.« Kritická poznámka, »Časopis společnosti přátel starožitností«, Praha 1908/XVI, str. 30 až 35) profesor Dr Justin V. Prášek (Brandejs n. L. 1908, str. 101 nsl.; díl III., Brandejs n. L. 1913, str. 307 nsl.). Třebaže tu nejde o výmysl teprve XVII. století, jak míní Guth (cit. práce str. 771/2), není pro Práškovu tvrzení dokladů před Vokounovým rukopisem Neplachovy kroniky, resp. Václavem Hájkem z Libočan.

¹⁾ Ve východní církvi byli sv. Kosmas a Damián slaveni 1. července, 17. října a 1. prosince (Dr František Stejskal: »Sv. Václav«, Praha 1925, str. 81., pozn. 1.). Stejskal má za to, že jejich kult zároveň s ostatky uvedli do našich zemí západní kněží. Ježto však pro přímý styk s Římem není

Vítězný návrat sv. Václava z boje s knížetem Radslavem. Bl. Podiven nese před světcem korouhev s obrazem P. Marie Bole-slavské. Mědirytina podle K. Škréty ze VII. knihy „Epitome“ P. Boh. Balbína (1673).

Foto Čáp, Praha XIV

J. Zázračný Obraz Blahoslavené Panny Marie v Staré Boleslavi.

Obraz Panny Marie Staroboleslavské z Knížky Kašpara Arsenia z Radbuzy „O blahoslavené P. Marii“ z r. 1613.

Foto NUK v Praze

potřebách vlastních y obecných našich
Obráncové a Spomocnicy.

Kapitola Bedenáctá.

Kdy a kterať putowanjť O-
brazu Blahoslavené Pan-
ny Marye do Staré
Boleslawi se za-
čalo.

Za panowanj Krále Wladisla-
wa / okolo Léta tisícýho a pětistého
ho / putowanjť k Obrazu Matky
Boží w Staré Boleslawi / tímto spů-
sobem se začalo. Byl w Staré Boles-
lawi něyaktý pracowitý a Robotný
Cilowěť / Matky Boží (yaktž en těch
časůw y gínj wssychni byli) weliký mi-
lowněť : ten na tom místě kdez nynj
jest

Počátek XI. kapitoly Knížky Kašpara Arsenia z Radbuzy
„O blahoslavené Panně Marii“ z r. 1613.

Foto NUK v Praze

Panna Maria Staroboleslavská uprostřed českých patronů
(vyobrazení z I. kaple „Svaté cesty z Prahy do St. Boleslavě“ od
Jana Tannera, 1679).

Foto NUK v Praze

Wesel se Králowno Boleslawská! i
Swtá Marya/ gegižto zážračný obraz
w Staro-Boleslawském poli podiwne
wymoraný od mnohá set let přediwými zdo-
baly se stwji; prosym tebe šrže twé od wěčno-
sti/ abyš Matkau Boží byla / Wymoleni/ rač
i wyprositi mých hějchů odpustčení/ a aučin-
wau milost Boží/ ať nikdy žádného těžkého
řichu se nedopustim / nybrž w swatosti ži-
wota tebe nasledugi. Čehož ti wyžádání/ ať twé
ti řekám: Šdráwas Marya.

S. Wáclawe/ genš sy B. Pannu Maryi w
gegim staro-Boleslawským obrazu/ pů-
odem swatých Črhy a Strachoty a cwičením
3. Lidmily Bábky twé swaté ctí/ a do staré
Boleslawě po té cestě se na Smrt dobrowolně
pro Wjru Křestanstau oddal/ po které potom
3. Wogréch/ S. Prokop/ pět swatých Bra-
tů Mučedníků/ y ginj swatj Čechowé/ galo
Čysarowé / Brálowé/ Bnjžata/ Biskupowé/
ginj nezčislj pobožnj Křestané putowali/
rošim tebe/ wyžádej nám wraucnanu lastu
3. Panně Maryi / ať gi wždycky swaté milu-
geme a nábožně ctíme/ na zemi až do
smrti/ a w Nebi na wěty.

Amen.

2

Modlitba k P. Marii Staroboleslavské a k sv. Václavu (J. Tan-
nera: „Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě“, 1679).

Foto NUK v Praze

Dřevěný relief Panny Marie z Kydlin u Klatov (I. pol. XVI. století).

Foto B. Jelínek, Klatovy

před Mladou Přemyslovnou dokladů a kult těchto svatých lékařů je v německém sousedství doložen až pro pozdější dobu. (J. Braun: Tracht und Attribute der Heiligen in der deutschen Kunst, Stuttgart 1943, str. 439—441), naproti tomu však byl v plném rozkvětu v Cařihradě, kde slovanští apoštolové pobývali v mládí (Jan Kř. Votka: Památky staroboleslavské, Praha 1879, str. 41 až 43), klonil bych se spíše k názoru, že k nám pronikl již s misí cyrilometodějskou. Jejím příklonem k Římu lze si snadno vysvětliti i západní způsob datování. — O oblibě sv. Kosmy a Damiána v Čechách doby románské svědčí jak zasvěcení krypty Spytihněvova svatovítského kostela tak i skutečnost, že se r. 1178 připomíná jim zasvěcený kostel v blízkosti dnešních Emauz.

⁴⁾ »První staroslovanská legenda« (překlad J. Vašici ve V. Chaloupeckého sborníku »Na úsvitě křesťanství«, Praha 1942, odst. 3, 4 na str. 70; »Život sv. Václava« (J. Kolář) v »Pramenech dějin českých«, Praha 1873, díl I., str. 125.

⁵⁾ První staroslovanská legenda, »Na úsvitě«, odst. 4 a 5 na str. 70 a 71. O přípitku se zmiňuje *jako* první latinská legenda »Crescente fide« (Na úsvitě, str. 83, odst. 7); jak se pověst o přípitku rozvíjela, jsem vyložil v článku »O ztracené starobol. číši sv. Václava«, Starobol. věstník, r. XIII/1942, č. 4 a »Památky na sv. Václava« (»Nedělní lid. listy,« r. XXI/1942, č. 234). Přehled pověstí o vrazích sv. Václava je v mém článku »Odčiněný hřích« (»Neděl. lid. listy«, r. XX/1941, č. 229, 235 a 247).

⁶⁾ Guth ve shora citované práci, str. 786. Pokud jde o Přibyslavu, sr. Křišťanův »Život a umučení sv. Václava,« (»Na úsvitě,« odst. 8, str. 126/7) a práci K. Otýpky: »O Přibyslavě, sestře sv. Václava« (»Řád« r. XIII. 1942, č. 3), O hradčanském Václavově hrobu sr. první staroslov. legendu (»Na úsvitě,« odst. 7. na str. 72). Titul oltáře 12 apoštolů, u nějž byl Václav pohřben, se udržel nepochybně až do XIV. století, neboť tehdy dal syn Jana Lucemburského, králevic Karel ozdobiti hrob svého křestního patrona dvanácti stříbrnými soškami sv. apoštolů. Král Jan dal r. 1336 sošky ty roztaviti (F. Palacký: »Dějiny národu českého«, Praha 1921, str. 376).

⁷⁾ Legenda »Crescente fide« (Na úsvitě str. 85) vypráví o slepé a chromé ženě z Prahy, která došla uzdravení u Vác-

lavova hrobu hradčanského. Tamtéž byl uzdraven muž ze země francké, kterého prý přimělo k pouti do Prahy zjevení ve spánku. O Dětmarovi uvádí Kosmas, že »...olim in antea diebus causa orationis venerat Pragam...« (PD Č. II., Praha 1874, str. 37). — Václav Hájek ve své Kronice z r. 1541 ví toho o Staré Boleslavi a poutích tam konaných více než starší dějepisci: ještě *před přenesením* Václavových ostatků do Prahy, když se prý u jeho hrobu děly divy (narážku na ně, namířenou proti Boleslavovi, činí však již Kosmas, PD Č. II — 31 k r. 932), dosáhla prý ve Staré Boleslavi r. 930 uzdravení Boleslavova manželka Břena (jméno odjinud neznámé!) a putoval prý tam následujícího roku řezenský biskup Michal. *I po přenesení* těla do Prahy se putovalo podle Hájka k prvnímu světcovu hrobu v Staré Boleslavi. Hájek to vypráví k roku 970 o knížeti Boleslavovi II. a k r. 978 o sv. Vojtěchu (Flajšhansovo vydání, II. díl, str. 48, 50, 111, 131). Podle Hájka byli pochováni v boleslavském kostele kníže Boleslav I. (k r. 967) a kněžna Božena (k r. 1052). Druhý údaj opírá se asi o Pulkavu (PD Č. V. díl. Praha 1893, str. 45 k r. 1052). — Výrok Čechů v boji o Libici zaznamenal sv. Bruno Querfurtský (PD Č. I, 289).

⁸⁾ Sr. mé články »Sv. Václav a mince v našich zemích« (Ročenka Ústřed. záložny lidové v Praze na r. 1941) a »900 let kostela sv. Václava a kapituly ve St. Boleslavi« (»Hlas ze Staré Boleslavi« z r. 1946).

⁹⁾ PD Č. díl II., str. 79 a 85. Kosmovo vyprávění o důvodech založení staroboleslavské kapituly považuje za »fikci« František Vacek v »Soc. dějinách českých doby starší,« Praha 1905, str. 419.

¹⁰⁾ Sr. můj článek »Byla česká kněžna Božena pohřbena ve Staré Boleslavi?« (»Věstník Staroboleslavský,« r. XII., č. 2. a 3., str. 18—20 a 37—39). O císařském stolci sr. PD Č. III., 84, 86. Svě vyprávění Dalimil zabarvuje romanticky tvrzením, že cílem císařské výpravy, jež skončila postavením stolce ve Staré Boleslavi a obdařením českého knížete erbem orlice v plamenném štítě, bylo potrestání Břetislava za známý únos Jitčín. Avšak díky moudré Jitčíně radě nedošlo k boji v poli. Pozdější Pulkava rozšířil příběh o údaj, že Stará Boleslav je »prostřed všle země« (PD Č. V, 37, 38, 236.)

¹¹⁾ Text Břetislavovy listiny v G. Friedrichově »Codex

diplomaticus« (t. I., Praha 1907, č. 382, str. 358—362). Český překlad otiskl K. Štella v článku »Zakládací listina kapituly Staroboleslavské« (Starobol. věstník, r. IX., č. 5, str. 80—82, r. XI. č. 1, str. 2). Rozbor listiny provedl V. Hrubý — J. Šebánek v knize »Tři studie k české diplomatice,« Brno 1936, str. 73—79, pozn. 72—78.

¹²⁾ Sr. můj článek »900 let kostela sv. Václava a kapituly ve Staré Boleslavi« (»Hlas ze Staré Boleslavi,« 1946), Listinou z 18. března 1339 dosvědčují probošt, děkan, scholastik, kustos a celá boleslavská kapitula, že Janda z Hlavna v staroboleslavském kostele *zřídil oltář* ke cti blahoslavených mučedníků, v tomto kostele odpočívajících a oltáři *po*ukázal jisté důchody (J. Emler: Regesta IV., 256/7, č. 659). R. 1354 se pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic zmiňuje o své osobní návštěvě v tomto kostele, »na jehož prahu podlehl slavný náš patron blahoslavený Václav mečům bezbožníků a v němž odpočívají těla sv. apoštolů Šimona a Judy a blahoslavených mučedníků Benedikta, Matouše, Izáka a Kristina a mnohé jiné ostatky svatých.« (F. Tadra: »Cancellaria Arnesti,« Vídeň 1880, str. 102/3; K. Štella: »Památové jubileum,« »Věstník Starobol.«, roč. X., č. 4., str. 49—51). — Dne 11. března 1608 ukázal rektoru jesuitské koleje u sv. Klementa v Praze P. Bohumilu Krysteckimu T. J. za jeho návštěvy v Staré Boleslavi kapitulní děkan Zachariáš Cruciger tři v klenbě děkanství nalezené olověné skřínky, z nichž jedna byla bez nápisu a druhé dvě byly opatřeny nápisy: Nápisy ty zněly: »Hoc est corpus sancti Cristini coci et Martyris (Matthaei Monachi) de cista veteri in hanc plumbeam translatus per venerandum patrem Dominum Arnestum sanctae Pragensis ecclesiae Archiepiscopum in praesentia incliti principis Domini Karoli Dei gratia Romanorum et Boemiae Regis Excellentissimi ac Reverendissimi patris Domini Preclai Wratislaviensis Episcopi et aliorum fide dignorum A. D. MCCCLII. Die XXII. Mensis Aprilis in vigilia Sancti Adalberti«. Z nápisů je zřejmo, že 22. dubna 1352 arcibiskup Arnošt za přítomnosti krále Karla, vratislavského biskupa Přelava a jiných ze starých nádob do nových olověných uložil ostatky dvou z pěti bratří mučedníků, a to Kristina a Matouše. Podle Krysteckého bylo prý učiněno opatření, aby cisty — dnes nezvěstné — byly uloženy na

posvátném místě (Štrah. knihovna, rukopis sign. D CIII. — 16, fol. 45 b; rovněž Nár. univ. knihovna v Praze, rukopis MS Lobk. 276a/I, folio 2; Balbín: Epitome, III., str. 355/6). Dokladem kultu sv. 5 bratří — mučedníků, jejichž svátek připadá na 12. listopad, je i zlatem obložená ostatková deska v chrámovém pokladu kostela sv. Václava (Dr A. Podlaha — E. Šittler: Soupis památek — polit. okres Karlínský, Praha 1901, str. 53).

¹³⁾ B. Balbín: Epitome, kn. III., sv. 195 a před.

¹⁴⁾ Z líčení Kosmova (PD Č. II. díl, str. 140—142) jasně vysvítá, že *Heřman byl staroboleslavským proboštem až do své volby pražským biskupem, t. j. do dne 28. února 1099*. S jeho údaji je tudíž v rozporu *záznam* jakýchsi regist svatovítského kostela, podle něhož listinou z r. 1098 (!), opatřenou pečeti knížete Břetislava a pražského biskupa *Heřmana* (!) věnoval probošt boleslavského kostela a pražský kanovník Zbutko ze svých rodových statků určitý majetek kostelu sv. Víta. V uvedeném záznamu bylo *prý* podle Tomáše Pešiny, jenž jej otiskl (»Phosphorus septicornis«, Praha 1673, str. 556/7) výslovně (vzhledem však k ostatnímu obsahu majetkového rázu, nadbytečně) podotčeno že *probošt Zbutko v Boleslavi vystavěl kostel Panny Marie a sv. Jiří*. Ve svém úvodě k záznamu vykládá Pešina, zřejmě v rozporu s jeho obsahem, že se Zbutko (jejž bez odůvodnění nazývá »z Kolovrat«) stal proboštem staroboleslavským až po volbě Heřmanově za pražského biskupa a že tento muž, jejž nadmíru chválí, byl prvním zakladatelem staroboleslavského kostela Panny Marie. — Pešinova pasáž o Zbutkovi, domnělém pražském kanovníku a staroboleslavském proboštu, odjinud nedoloženém (Dr A. Podlaha jej vůbec neuvádí v »Series praepositorum«, Praha 1912, mezi pražskými kanovníky!) trpí zmateností a je právem pokládána za nejvýš podezřelou! Mám za to, že sebevědomý Pešina tu použil nějakých nejasných majetkových zápisů pražského kostela sv. Víta, aby stáří staroboleslavského *maríánského* kostela *posunul* již ke konci jedenáctého století a tím se odlišil od ostatních soudobých historiků, kteří (od *druhého* vydání »Probožné knížky« Arsenia z Radbuzy z r. 1629) kladli počátky tohoto kostela až do doby následující po r. 1160!

¹⁵⁾ PD Č. II—132.

¹⁶⁾ Na rozdíl od Práška (Brandejs n. L. I—119, III—321) pochybuje Josef Pekař (referát o I. dílu Prášкова »Brandejsa n. L. v Č.Č.H., 1908/XIV, str. 343/7) o existenci knížecího hradu v XIII. a XIV. věku a je mínění, že se Stará Boleslav tehdy stala zpupným zbožím Michaloviců. Prášek mluví o »zboží zápisném«. O XII. století nebyly v literatuře vysloveny pochybnosti. — Pokud jde o stáří kaple sv. Klimenta, sr. Dr. Ant. Matějčka: »Nástěnné malby v kostele sv. Klimenta ve Staré Boleslavi«, (Časopis spol. přátel starožitností, r. XXX/1923, str. 102 až 107) a Dr. K. Gutha: »Praha, Budeč a Boleslav« (»Svatováclavský sborník«, I. díl, str. 786—791). Poprvé se v dějinách objevuje zmínka o kapli sv. Klementa ve Staré Boleslavi až roku 1417, kdy se jako její patron uvádí Jan z Michalovic. Avšak tehdy již byla kaple opuštěna. Z toho důvodu byla do ní přenesena nadace oltáře sv. Doroty, 11 tisíc sv. panen, 10 tisíc mučedníků a sv. Václava. (B. Balbín: Epitome, kn. IV—429, cap. V., kde cit. Liber XI. Erect. O—3; srovnej též Libri Erectionum, VII. díl, str. 236). — Pro zajímavost budiž uvedeno, že v XVIII. století v příznávce *proboštského obročí* ve Staré Boleslavi z 3. července 1784 a ve výkazu nadání tohoto obročí z 20. září 1782 byl uveden král Vladislav I. jako »Stifter« tohoto obročí a český král jako patron. Třebaže majetkový stav uvedený v těchto dokladech, uložených v kongruovém archivu zem. nár. výboru v Praze, referát Církve a nadace, je hodně pozdního původu a proboštové byli ve Staré Boleslavi již před dobou krále Vladislava I., má záznam význam jako doklad udržující se tradice. *Český král* se uvádí jako patron staroboleslavského proboštsství již ve XIV. a XV. století (na př. v Libri confirmationum«, kn. V., str. 312 k 10. listopadu 1398).

¹⁷⁾ Dr. K. Guth: cit. práce, str. 794, 800. V článku »Zbytky nejstaršího kostela v Staré Boleslavi« (»Zprávy pam. péče«, r. VII/1947, č. 2—3, str. 47—49), hájí Václav Menci názor, že jak kostelík sv. Klimenta tak i celá severovýchodní část dnešního kostela sv. Václava patří ještě prvé době založení Břetislavova.

¹⁸⁾ O kompetenci kapitulních dignitářů, sr. Práška »Brandejs«, I—113/4, III—422/3. Statuta z r. 1354 i jejich opis, jichž použil Prášek, jsou t. č. nezvěstná jak v archivu met-

ropolitní kapituly pražské tak i staroboleslavské kapituly. — Pokud jde o počátky kapitulního *děkanství* v Staré Boleslavi, sr. J. Emlera »Regesta diplomatica«, Praha 1892 IV. str. 727, č. 1823, str. 732, č. 1837.

¹⁹⁾ PD Č. III, str. 4.

²⁰⁾ Sr. PD Č. III, str. 355, 384. Josef Šusta: »Karel IV. Otec a syn«, Praha 1946, str. 298. O činnosti Karlově v r. 1351 sr. Beneše Krabice z Weitmile »Panování císaře Karla« (překlad F. M. Bartoše, Praha 1940, str. 25, resp. PD Č. IV—520). Novými hradbami nahradil Karel někdejší boleslavské opevnění, jehož vybudování přičítal Kosmas Boleslavu I. — K nově zřízenému nadání si podržel Karel po právním zvyku doby patronát. Dne 17. června 1357 byl k jeho presentaci Diviš Vítkův z Čechelic potvrzen »ad officium perpetue misse SS. patronorum nostrorum Viti, Wenceslai, Adalberti et quinque fratrum in ecclesia Boleslaviensi« (Lib. conf. I. 1, str. 18). Dne 23. března 1366 vystřídal Diviše opět k císařově presentaci suchdolský plebán Ondřej, byv potvrzen »ad ministerium misse S. Wenceslai in ecclesia Boleslaviensi« (Lib. conf. I, 2, str. 73).

²¹⁾ F. Tadra: »Summa Cancellariae«, vyd. 1895, str. 196, citováno podle článku K. Štelly: »Karel IV.«, Starobol. věstník, VII/1936, č. 6, str. 96. O nové nadaci sv. J. Emlera: »Pozůstatkové desk zemských«, I. Praha 1870, str. 420.

²²⁾ PD Č. III. díl str. 339, 340, 346, 347, 348, 363; Dr V. Chaloupecký — Dr J. Pavel: Vlastní životopis Karla IV., Praha 1946, 2. vyd. str. 115—117, 182—185, 190. V zakládací listině sboru mansionářů z 5. října 1343 (Emler: Regesta, IV., 532—5) praví Karel, že se tak děje »ad laudis et veneracionis augmentum b. Mariae semper virginis, laude et veneracione dignissimae non solum hominum, quibus edidit salvatorem, verum etiam angelorum sanctorum quorum ex ipsa regina nascitur reparator, ad laudem et gloriam omnipotentis dei, omnium plasmatorum et cunctorum bonorum largitoris, nec non ad honorem sanctorum martirum Viti, Wenceslai atque Adalberti et aliorum patronorum nostrorum omnium sanctorum...«

²³⁾ Dr V. Chaloupecký: Arnošt z Pardubic, Praha 1946, 2. vyd. str. 40—41.

²⁴⁾ PD Č. IV—69/70, I—398/400.

²⁵⁾ Oltář sv. Boží Rodičky se připomíná ve velkém chrámu Moravském, v němž byl pochován sv. Method (PD Č. I—70); kníže Bořivoj po návratu z vyhnanství na Moravě vybudoval prý votivní kostel ke cti Panny Marie na pražském hradě (»Na úsvitě«, str. 100). V tomto kostele došlo pravděpodobně k postřižinám sv. Václava (»Na úsvitě«, str. 69). Panně Marii je v X. století zasvěcen kostel na Budči (Guth: cit. práce, str. 760, 764—9); u mariánského oltáře na slavníkovské Libici byl prý v dětství Bohu obětován pozdější mariánský ctitel sv. Vojtěch (PD Č. I—236, 258). V XI. století si na Sázavě staví chrámec ke cti Bohorodičky a sv. Jana Křtitele sv. Prokop (»Na úsvitě«, str. 173). Kult pokračuje stavbami mariánských kostelů zvláště při nově zřizovaných klášterích v XI. a XII. století a vrcholí v době rytířské kultury ve století XIII. a XIV.

²⁶⁾ P. Aug. Neumann: Z dějin bohoslužeb v době husitské, Hradec Králové 1922, str. 17, 18, 262, jakož i 238, 239 a 254. K. Krofta: Mon. Vaticana Boh., tom. V. pars. 1, Praha 1903, str. 214, 468/9, 481. O tom, že v předhusitské době byly pouti v Čechách oblíbeny, svědčí horlení táborských kněží, zvláště Biskupcovo pro jejich zrušení na basilejském koncilu r. 1433 (sr. citovanou Neumannovu knihu, str. 153, 154, 156, 157).

²⁷⁾ Libri confirmationum, Praha 1879, díl III—IV, str. 94: »Boleslavia: Jenczo etc quod nos ad present. dd. decani et capituli eccl. Boleslawiensis ad eccl. S. Marie ibidem in Boleslavia vacantem per mortem Pauli Benessium de Zahorzan presb. pleb. instit. Pragae a. d. 1378 die XII. Julii.« — Bartoloměj Paprocký v »Diadochu« (Praha 1602. O stavu rytířském, str. 67) se výslovně zmiňuje o kostele Matky Boží v Staré Boleslavi *na předměstí*, avšak kostel ten blíže *nepopisuje*. Teprve Bohuslav Balbín (Epitome V., cap. XIII., str. 599) tvrdí, že tento polský emigrant prý viděl »veterem aedem Divae Virginis angustam, laceram illam et malé stantem«. Pokud jde o předhradí, sr. Fr. Zumana: Staroboleslavské »Předměstí« (Časopis společn. přátel starožitností, r. XXXVII/1929, str. 66).

²⁸⁾ V. V. Tomek: Registra decimarum papalium, Praha 1873, str. 10 (»Dominus Johannes, tumbarius S. Adalberti, plebanus Pragensis solvit 84 gr. per dn. Albertum notarium

s actorum, patrem suum«), str. 25. (»Dominus Hermannus plebanus ecclesiae Melnicensis solvit 30. gr.); str. 22 (Dominus Wenceslaus plebanus S. Egidii solvit 54 gr). Litoměřický plebán u sv. Štěpána tamní kapitule nepodléhal (str. 26/7, 74). Pokud jde o pravomoc svatovítského plebána, sr. Dr A. Podlahy: »Statuta metr. ecclesiae Pragensis, Praha 1905, str. 36.

²⁹⁾ V. V. Tomek: Registra, str. 19 uvádí k r. 1352: Paulus plebanus Boleslaviensis solvit 6 gr. — 1367: Plebanus Boleslaviensis dominus Paulus solvit 12 gr. — 1369: Paulus plebanus Boleslaviensis solvit 6 gr. — 1384: item plebanus Boleslaviensis; dedit dominus Benessius plebanus 6 gr. — 1385: plebanus Boleslaviensis videlicet S. *Mariae* dedit 6. gr. — 1399: Simon plebanus S. *Mariae* in Boleslavia 12. gr. dedit. — c. 1405: S. *Mariae* in antiqua Boleslavia dedit 6 gr.

³⁰⁾ V Tomkových »Registra« se neuvádí staroboleslavský plebán při brandýském děkanátu (str. 48/49), nýbrž při boleslavském kolegiátním kostele (str. 18—21), a to mezi nižším duchovenstvem (sakristán, oltářníci). Na staroboleslavského plebána se nevztahovala visitace, provedená v letech 1379 a 1380 v pražském arcidiakonátu, jež postihla i brandýské děkanství (Codex XIV., fol 79b—85b »Visitatio archidiaconatus Pragensis« v kapit. archivu pražském). Za to jej nepochybně postihla visitace staroboleslavského kostela, již někdy před rokem 1357 pověřil arcibiskup Arnošt litoměřického děkana Mikuláše z Haravic a Viléma z Leskova a jež se vztahovala na preláty, kanovníky, služebníky a jiné osoby tohoto kostela (F. Tadra: »Cancellaria Arnesti«, Vídeň 1880, str. 70/71). Bývalť plebán uváděn mezi služebníky staroboleslavského kostela, jako na př. v dohodě mezi preláty, vikáři a služebníky boleslavského kostela z 8. ledna 1398 (A. Podlaha: Libri erectionum, VI, Praha 1915, str. 22).

³¹⁾ R. 1378 byl plebán Beneš ze Záhořan ustanoven »ad presentacionem dd. *decani et capituli* eccl. Boleslawiensis« (sr. pozn. 27). R. 1407 byl ke kostelu Panny Marie ustanoven bývalý farář v Pecce Mikuláš na místo Šimona »de consensu d. d. Nicolai Czeyslmagister, doctoris decret, *decani et capituli* eccl. Boleslaviensis« (Lib. conf., VI., 215). O osm let později, r. 1415 si vyměnili svá místa farář třebohradický Hinčík a Mikuláš, plebán u kostela Panny Marie ve Staré Bo-

leslavi »de cons. d. d. decani et capituli eccl. Boleslaviensis, dicte eccl. patr.« (Lib. conf. VII. 150). I v roce 1417 se výměna míst mezi plebánem *sv. Marie ve Staré Boleslavi* Václavem a vliněveským farářem Havlem stala »de cons. venerab. d. d. decani et capituli eccl. Boleslaviensis, dicte eccl. patr.« (Lib. conf., VII. 221). Po smrti plebána Havla byl r. 1434 ustanoven ze Žitavy, kde metropolitní kapitula sídlila ve vyhnanství, k *farnímu kostelu sv. Marie ve Staré Boleslavi* za plebána Jiřího z Liblic, kněz pražské diecése, a sice k presentaci děkana Jana Kochánka a kanovníků kostela sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi (Lib. conf., VIII—222). Toliko *v jediném případě* dával k ustanovení plebána vedle kapitulního děkana souhlas též staroboleslavský probošt, a to r. 1416, kdy byla schválena výměna míst mezi plebánem sv. Marie Janem a farářem z Vepřku Václavem »de con. d. d. Francisci prepositi, Ulrici decani eccl. Boleslaviensis« (Lib. conf., VII—205). Jde tu zřejmě o *výjimku* z ustáleného právního zvyku, podle něhož patronát kostela náležel kapitulnímu děkanu a kapitule a jim se výlučně přiznávalo i právo presentační při ustanovování plebána. *Není tudíž správné* tvrzení Dr. Justina Práška (Brandejs n. L., I—110, III—393), že k faře u mariánského kostela staroboleslavského za předhusitských dob vykonávali právo podací *probošt* a kapitula a *odpadají* i důsledky, jež vyvozuje z tohoto svého tvrzení pro posouzení mariánské pověsti staroboleslavské (Brandejs n. L., III—472).

^{31a)} O kostele P. Marie není zmínky v papežské listině ze dne 9. května 1372 (Dr. Karel Stloukal: Monumenta Vaticana Boh., díl IV., str. 277), kterou se poskytují odpustky všem, kdož o určitých svátcích navštíví staroboleslavský kostel sv. Václava (ecclesia, in qua . . . multa corpora sanctorum requiescunt et que per nonnullos reges Boemie, qui fuerint pro tempore, fundata extitit), učiní pokání a almužnou přispějí na opravu kostela. Z listiny jest patrné, že r. 1372 mělo dojít, resp. došlo k stavebním opravám kapitulního kostela. Snad byl po jejich skončení ze zbytku sbírek, i když to nelze nijak prokázat, někdy před rokem 1378 vystavěn na předměstí kostel Panny Marie jako kostel farní.

³²⁾ Boh. Balbín: Epitome VI—35, IV—413, IV—414/8, VI—35/6, VII—36.

³⁸⁾ Libri confirmationum I—1. str. 52/3, II—2, str. 73. F. Tadra: Soudní akta konsistoře pražské, III. díl, Praha 1890, str. 49.

³⁹⁾ Dr A. Podlaha: Libri erectionum, VI. kn., Praha 1915 str. 22. Lib. conf., kn. V., Praha 1865, str. 312, sr. též K. Štelly »Kostel Panny Marie« (»Věstník staroboleslavský«, r. VII/1936, č. 4, str. 59) a poznámku ²⁹⁾.

³⁵⁾ Lib. conf., Praha 1883, str. 215; F. Tadra: Soudní akta kons. pražské, VI., Praha 1900, str. 27/28. — Libri confirmationum, kn. VII., Praha 1886, str. 150, 205, 221.

³⁶⁾ Lib. conf., VII —229, 253/4, 282.

³⁷⁾ F. Tadra: Soudní akta, VII. kn. Praha 1901, str. 124.

³⁸⁾ Vavřinec z Březové: »Kronika husitská«, Praha 1940, str. 32, 33, 105; PD Č. díl V., str. 374, 375, 465, 513, 585, B. Paprocký: »Diadochos. O stavu městském,« str. 215. Prášek: Brandejs n. L., I—130/1. O protestu z Bělé sr. A. Podlahy: »Catalogus codicum ms. in Arch. Cap. Metr. Prag,« Praha 1923, str. 23.

³⁹⁾ Libri conf., kn. VIII., str. 93/4. (»... eccl. Bol... est in suis structuris et aedificiis ex malicia perfidorum haereticorum demolita et destructa«).

⁴⁰⁾ Tingl—Emler: Libri conf., VIII, Praha 1889, str. 222.

⁴¹⁾ Dr A. Podlaha — E. Šittler: »Soupis památek okresu karlínského,« str. 112. P. Vladimír Jeřábek CSSR (»Čtení o Paladiu země České,« Brno 1946, str. 21/22) má za to, že za vlády krále Ladislava Pohrobka »byl snad obraz Panny Marie, zvaný nyní Paladiem, obnoven dle staršího přesného vzoru«. Na str. 18/9 píše, že relief »pochází ve své podobě nejpravděpodobněji z XIII. neb XIV. století. Je možné ovšem že původní obraz byl v husitských válkách zničen, ale hned po nich nahrazen novou věrnou kopií nebo v původním poškozeném originále přepracován. Jeho tradice však rozhodně sahá do doby sv. věrozvěstů slovanských.«

⁴²⁾ Prášek: Brandejs I., 133—143; 236—242; F. Hrejša: Sborové jednoty bratrské, Praha 1935, str. 25/6.

⁴³⁾ Z dopisu ze dne 28. dubna 1576, kterým se kapitula u pražského arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice brání proti nárokům Zikmunda ze Šelnberka na »právo podací« ke kostelu sv. Kosmy a Damiána, kterýžto je prý *druhý* po

pražském kostele sv. Víta, a proti pohřbívání *nekatolických* členů rodu v kapli knížecí (Vrábská), se dozvídáme podrobnosti sporu: Své právo na to, aby »vždycky po všecy časy kapitula svého svobodného volení v dosazování osob způsobilých na všeliká beneficia při témž kostele *i na fary k kolatuře téhož kostela náležející* užívati mohla, obzvláštní toliko moc při podávání na probošství sobě králuom českým pozustavujíc,« opírá kapitula o fundační listinu knížete Břetislava I., o dnes nezvěstná privilegia krále Jana a Václava IV., stvrzení výsad od svaté paměti Jana biskupa pražského, jakož i listinu, jíž král Vladislav II. na den sv. Václava roku 1509 (*po smrti Jana ze Šelnberka!*) potvrdil privilegia staroboleslavského kostela. O pánech Šelnbercích kapitula tvrdí, že »pro obranu pohřbu v tý kapli přivlastníti sobě chtějí podací a ius patronatus na kostel náš sv. Kosmy a Damiána podle majestátu slavné paměti, krále Vladislava, kteréhož je datum na Budíně ten pátek po vstoupení Syna Božího na nebe léta Páně 1506, kteréžto obdarování urozený pan Jan ze Šelnberka, nejvyšší tehdáž komorník království českého sobě a dědicuom svým, davši zatmělú zprávu vyjednati ráčil«. A dokonce si prý dal Šelnberk majestát z r. 1506 vložití do desk. (Archiv arcib. v Praze — Recepta ab a. 1576, citován podle opisu v čes. zem. archivu v Praze; sr. též Prášek: Brandejs I—134/5; III—432). Již 13. října 1570 se tázal děkan Petr Pěšín pražského arcibiskupa, má-li dopustiti, aby u sv. Václava v knížecí kapli byla nad hrobem Petra ze Šelnberka přibita tabule, která stála as 300 kop míš. aneb má tomu odepříti (Archiv. arcib. v Praze — Recepta ab a. 1570. — Opis v čes. zem. archivu).

“) Čes. zemské desky v archivu min. vnitra DZV. 8, F. 17. Zmínka o domech, krčmách a kmetcích dvorech s platem v Staré Boleslavi je také v zápisu, jímž r. 1513 postupovala Johanka Krajšřovna svému bratru Konrádovi brandýské panství, avšak o patronátním právu se tam mluví jen obecně. (»... s podacími kostelními všemi, kteréž k nadepsanému zboží příslušejí...« DZV. 84, B 20). O někdejším hradě není zmínky v žádném z obou zápisů...

“) V roce 1546 presentovali katolické konsistoři Mistra Václava za děkana probošt a kapitula ve Staré Boleslavi jako legitimní patroni děkanství, následujícího roku byl po

jeho resignaci nový děkan Cyprián opět presentován od probošta a kapituly. Avšak důraz, jenž byl při této příležitosti kladen na právo probošta a kapituly k volbě děkana («... cuius electio et provisio aliaque quaevis dispositio ad praepositum totumque Capitulum memoratae ecclesiae Boleslaviensis ab antiquo et statutorum libertate pertinere et spectare dignoscitur...»), naznačuje, že v době, o niž jde, byl o toto právo spor... (Klement Borový: »Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické,« díl II., Praha 1869, str. 34, 55, 56). Později přešlo právo k ustanovování kapitulních děkanů na pražské arcibiskupy, jak patrno z protokolárního zápisu o ustanovení děkana Urbana z 23. března 1566. (Archiv Smečenský Nr. 52, f. 66; opis v čes. zem. archivu). Po odchodu děkana Jiřího Bílka ze Staré Boleslavi bylo toto právo arcibiskupovi upíráno a císař jmenoval děkanem vlašského chráněnce Jaroslava z Martinic, exjesuitu Jana Prokopa de Ciconiis. Avšak děkanem se přece stal arcibiskupem ustanovený Vratislav Lehner. De Ciconiis bránil císařovo právo tvrzením, že arcibiskupové staroboleslavské děkanství nezaložili, nevybudovali ani nedotovali, nýbrž prý králové a těm tedy přísluší právo patronátu. Naproti tomu arcibiskup přiznával králům patronát jen k probošství, nikoliv k děkanství (archiv Smečenský Nr. 52: dopis z 20. III. 1642, f. 69, z 9. VIII. 1642, f. 70, z 19. VIII. 1642, f. 70, dva nedatované listy f. 68; 1640, f. 67 — opisy v čes. zem. archivu v Praze. Dále srovnej koncept z října 1642 v arch. arcib. praž. — Emanata 1642—3, opis v čes. zem. arch.): O majetkovém stavu kapituly svědčí okolnost, že r. 1563 doporučila pražská kapitula místokancléři, aby staroboleslavské kapitule byl poskytnut příspěvek k obnově školy. (Borový: Jednání, II. 357). Na počátku XVII. století bylo prý zamýšleno, aby boleslavský probošt, který neměl obydlí v Staré Boleslavi, zastával místo faráře u sv. Benedikta na Hradčanech (K. Tieftrunk: P. Skály ze Zhoře Historie česká, I. díl, Praha 1865, str. 78/9).

⁴⁶⁾ K. Štella: »Kostel Panny Marie ve Staré Boleslavi,« Starobol. věstník, r. VIII/1937, č. 4, str. 56; Prášek: Brandejs, III—395, 453—6. Když r. 1640 vyšetřoval kardinál Harrach, zda by bylo možno uvést ke kostelu P. Marie řeholi, odpověděl děkan Bílek na dotaz (III. bod), zda kapitula a

její dignitáři mají nějaké právo k tomuto kostelu: »Respon-
 deo, praepositum, decanum et capitulum Vetero Boleslaviense
 habuisse et de facto habere ius in dictam ecclesiam li-
 quidissimum, praetensiones iustissimas. Nam imprimis sunt
 dictae Ecclesiae nostri Collatores et Ecclesia in fundis Ca-
 pituli est aedificata...« V bodu V. svého »Responsum« do-
 vozuje Bílek, že kostel P. Marie je *farním* kostelem chrámu
 kapitulního a že v něm přísluhují svátostmi a jiné farní úko-
 ny vykonávají děkan a kanovníci: »Accessit et hoc, quo li-
 quido probatur Ecclesiam Beatae Virginis fuisse et esse pa-
 rochiale, quia quotiescumque decani Vetero Boleslavienses
 ab Archiepiscopo Pragensi investiuntur, investitur cura
 animarum in praedicta ecclesia«. Ke kostelu P. Marie ná-
 ležel v Bílkově době hřbitov, kde byli pochováváni farníci
 jak ze Staré Boleslavi tak i ze dvou přifařených obcí. De-
 sátky platili farníci děkanovi jako svému faráři: »Vaccas
 Parochiae Parochiani alunt, ac alia quaedam, utpote prata,
 agros ad dictam ecclesiam spectantes possident, ex quibus
 pensum annuum ecclesia accipit.« Bílkův elaborát »Respon-
 sum ad Eminentissimi Cardinalis ab Harrach puncta, a me
 Georgio Bilek requisita,« jehož opis je v staroboleslavském
 kapitulním archivu III—207, vystihuje, tuším, s hlediska
 kapituly právní poměry kostela P. Marie i v době starší.
 Úsilí o uvedení některého řádu k P. Marii došlo svého usku-
 tečnění v r. 1654, kdy tam přišli jesuité. Jejich starobole-
 slavská residence, která příslušela k pražské koleji sv. Kle-
 menta, potrvála až do zrušení Tovaryšstva Ježíšova v roce
 1773. Nebylo tam však nikdy více členů než 2, 3 jesuité.
 Výroční zprávy této residence se zachovaly od r. 1667 v ru-
 kopisu nár. a univ. knihovny v Praze: M. S. Lobk: 276.
 V roce 1948 jsem pořídil opis těchto zpráv pro dnešní re-
 sidenci redemptoristickou ve St. Boleslavi.

41) Prášek: Brandejs, III—399, 400, 448, 454, 473/4; o Vl-
 hlavském sr. arcib. arch. v Praze — Emanata 1564—1599,
 pag. 229—30. XII. 1598 — opis v čes. zem. archivu. O Nova-
 tiovi píše Dr V. Bartůněk: »Matrika svěcenců pražské arcie-
 diecése z let 1604—1612«, »Rodokmen«, r. I/1946, č. 2, str.
 37. »Eremita Veteroboleslaviensis« se zve kněz Mikuláš
 Schaffrat v dopisu pražského arcibiskupa Lohella ze dne
 28. prosince 1613. V tomto dopisu se činí kaplanu výtky

z toho důvodu, že si v pražských městech nechal od cizího člověka »patentem« pro sebe sbíratí almužnu. Arcibiskup uvádí, že Schaffrat dostává týdně z brandýského zámku chléb, maso a ostatní živobytí. Kdyby však měl v tom býti zkrácen, má mu to hlásiti (Arcib. arch. v Praze C 1—1611/4, folio 110). Děkan Bílek tvrdí ve své »Responsum«, (pozn. 46), že kněz Mikuláš opustil Starou Boleslav »ob defectum sustentationis«. Jak deputát kaplanův tak i štědrost, osvědčovaná panovníkem při novostavbě mariánského kostela po r. 1613, zdá se nasvědčovati domněnce, že u českých panovníků, jimž roku 1547 Arnošt Krajíř při postupu brandýsského panství přenechal i své *domnělé* »podací kostelní« k Panně Marii, bylo živé vědomí závazků k tomuto kostelu. Nelze ovšem vylučovati, že jde tu jen o dary ze zbožnosti... O kaplance srovnej též F. Zumana »Staroboleslavské předměstí«, Časopis spol. přát. starož., r. XXXVII/1929, str. 69.

⁴⁸⁾ Dopis kapituly starobol. z 28. dubna 1576 z archivu pražské kap. (Recepta ab. a. 1576) — opis v čes. zem. archivu (též pozn. 43).

⁴⁹⁾ Kašpar Arsenius, nar. v Plzni, studoval v jezuitském konviktu u sv. Bartoloměje v Praze a v římském »Germanicum«. Tam dosáhl doktorátu bohosloví. R. 1601 se stal kanovníkem u sv. Víta, r. 1609 proboštem na Vyšehradě. Byl povýšen do šlechtického stavu s přídomkem »z Radbuzy«. Jako děkan metropolitní kapituly (od r. 1614) uhájil za českého povstání chrám sv. Víta, poklad, knihovnu i kapitulní archiv. V této době se musil několikrát skrývat před pronásledováním. Po bělohorské bitvě kázal při znovuposvěcení chrámu sv. Víta v únoru 1621. Zemřel 13. září 1629. (Ottův nauč. slovník, II. díl, str. 791; Český slovník bohovědný I—671). — *Z prvního vydání* Arseniovy knížky »O bl. P. Marii« z r. 1613 se zachoval — pokud známo — jen *jediný výtisk*, a to v roudnické Lobkovické knihovně (sign. III. Ok. 32), který je t. č. deponován v rukopisném oddělení Nár. a univ. knihovny v Praze. Toto první vydání i ve své době zapadlo a nebylo, pokud vím, dosud nikým použito. I barokní historici se dovolávají *jen druhého vydání* z r. 1629, které Arsenius vydal dva měsíce před svou smrtí pod názvem: »Pobožná knížka o bl. Panně Marii a přečisté rodičce Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem v Staré Bole-

slavi: nábožným poutníkům i jiným křesťanům velmi užitečná« (vyd. I. cituji dále jako „Knížka“ z 1613, vydání II. jako „Pobožná knížka“ z r. 1629). Obě vydání jsou dedikována katolickým šlechticům Vilému Slavatovi a Jaroslavu Bořitovi z Martinic, první předmluvou z 22. července 1613, druhé z 23. července 1629 (v pondělí po sv. Maří Magdaleně). »Knížka« z 1613 je 12° formátu a má 14 kapitol. »Pobožná knížka« z 1629 je 8° a má o jednu kapitolu více. Po stránce obsahové je »Pobožná knížka« z 1629 rozšířeným a upraveným vydáním »Knížky« z 1613.

⁸⁰⁾ Listy Jana Salvagga, nuncia v Praze (VII—IX. 1611). Bibl. Vat. Barber. lat. 6913, folio 92 (cit. podle opisu v čes. zem. archivu). Celé místo zní: »Intesi che si trattava di mettere in Brandais per capitano un heretico Piccardo, et con molto mio dispetto, et subito feci parlare al signor Barnitio perche essendo ivi una devotione grandissima et la maggiore del regno di Boemia, in una chiesa della Bta Vergine, ne essendovi habitatori cattolici se non i preti et dui altri, non si permettesse questo inconveniente, donendo far la nominatione Suo Mta Cesarea, mi promite di far l'offitio, ma Iddio sàche frutto partorirà.« Z textu je patrné, že nuncius kdesi zaslechl, že brandýským *hejtmanem* (*capitano*) má býti od císaře Rudolfa II. jmenován některý heretický picard, což byla nadávka obvyklá pro České bratry. (Brandýské panství zůstalo císaři Rudolfovi II. až do jeho smrti v lednu 1612 — i po jeho nedobrovolné resignaci na české království ve prospěch Matyášův v r. 1611). Aby uchránil místo hejtmana brandýského, místo důležité právě se zřetelem k Staré Boleslavi, pro katolíky, zakročil nuncius u sekretáře Barnitia. Dostal sice slib, že k jmenování jinověrce nedojde, avšak valně mu nevěřil. — V Římě však nunciově zprávě správně neporozuměli a uložili mu, aby zabránil dosazení pikardského *kaplana* (*capellano*) ke kostelu Panny Marie. Římský pokyn z 1. října 1611 zní takto: »Per impedire che non si metta nella chiesa della Beata Vergine in Brandais per *capellano* quel piccardo eretico come si tentave di fare, si commendano le diligenze, he Vostra Signoria ci significa havere usati nelle quali non dubitiamo, che sia per continuare conforme al suo zelo (Arch. Vatic. Nunz. di Germ. 23, folio 405 ver. — opis v čes. zem. archivu; J. B. Novák:

»O důležitosti zpráv nunciů pro Sněmy české« v »Zprávách zem. archivu kr. čes.«, sv. I., 1906, str. 86, nerozpoznal, že jde o kostel P. Marie v *Staré Boleslavi*.) Prášek (Brandejs III. 459, 474) vykládá věci tak, jakoby bylo šlo r. 1611 o pokus, aby byl staroboleslavský mariánský chrám vydán evangeli-kům tím způsobem, že by tam byl brandýský hejtman usta-novil nekatolického kaplana. — S výkladem Práškovým ne-lze však souhlasiti: V korespondenci nunciatury jde o heretic-kého picarda, kteréžto přezdívky se užívalo nejčastěji pro České bratry. O nich není známo, že by kdy byli v Staré Boleslavi měli sbor, v sousedním pak Brandýse byli potla-čení a částečně donuceni k emigraci již v XVI. století (F. Hrejsa: Sborové jednoty bratrské, Praha 1935, str. 25/6). I kdybychom připustili právní možnost vlivu císaře, případ-ně jeho úředníků na ustanovování starobol. kaplanů (pro což nemáme dokladů), nesmíme zapomenouti, že ve Španělsku vychovaný Rudolf II. r. 1581 poručil ke správě a dozoru pražskému arcibiskupu fary na komorních panstvích, tedy i brandýském (Dr Kl. Borový: Martin Medek, Praha 1877, str. 75/6). To se vztahovalo i na fary pod obojí. Starobol. mariánský kostel však náležel straně pod jednou a pokus o jeho převedení do rukou Českých bratří, kteří v té době byli pod značným vlivem kalvínským, by byl v rozporu s »porovnáním mezi stranou pod jednou a pod obojí« z r. 1609. Zůstavilyť se podle tohoto porovnání obě strany navzájem při svých dosavadních kostelích, službách Božích atd., jakž která strana čeho až posavad v držení jest. Podle porovnání měli nekatoličtí poddaní na brandýském panství možnost vy-stavěti si nový kostel, kdyby nebyli spokojeni s dosavadním stavem věcí. (Dr F. X. Kryštůfek: Protestantství v Čechách, Praha 1906, str. 421/2). — V této souvislosti budiž uvedeno, že se r. 1614 staroboleslavský kapitulní děkan Zachariáš Cru-ciger domáhal, aby *královští* poddaní z Kostelního Hlavna navštěvovali bohoslužby v Staré Boleslavi (Arcib. archiv v Praze — Emanata ab A 1611/4, pag 477, opis v čes. zem. archivu; Prášek: Brandejs III—460).

⁵¹⁾ Popis uveden podle Dr A. Podlahy — E. Šittlera: »Soupis památek v polit. okrese Karlínském,« Praha 1901, str. 82.

⁵²⁾ K. B. Mádl: »Varia z dějin umění. Madona Starobo-

leslavská (P.A.M., XVI/1893—5, vyd. r. 1896 v Praze, str. 477/8).

³³⁾ Ed. Šittler — Dr A. Podlaha: »Národopisná výstava československá v Praze« »Vlast«, r. XII/1895/6, Praha, str. 1091/5; Dr A. Podlaha: »Sochy a skulptury mariánské v Čechách«, Praha 1904, str. 5—8; Dr A. Podlaha — E. Šittler: »Soupis památek v pol. okrese Karlínském«, Praha 1901, str. 82.

³⁴⁾ Dr F. Stejskal: »Sv. Ludmila«, Praha 1918, str. 101/2 (zde se Stejskal kloní k dataci Mádlově); »Sv. Jan Nep.« díl II., Praha 1922, str. 63—65; »Sv. Václav«, Praha 1925, str. 139—141.

³⁵⁾ Dr J. Cibulka: »Stará Boleslav«, měsíčník »Československo«, Praha 1938.

^{35a)} Dr A. Podlaha — E. Šittler: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze, Praha 1903, str. 209—210. Renesanční prvky se objevují na pražském Hradě před přelomem století XV. a XVI. (1493), sr. J. Morávek — Zd. Wirth: »Pražský Hrad v renesanci a baroku«, Praha 1947.

³⁶⁾ V publikaci »Česká malba gotická« (Praha 1938, str. 103 až 108), redigované prof. Dr A. Matějčkem, datuje PhC P. Kropáček vznik Madony pokladu svatovítského do doby krátce po r. 1400, lnářské, augsburské a zlatokorunské do počátku XV. století. V pojednání pak o *svatovítské* Madoně (str. 105) uvádí, že »přímý vztah tohoto obrazu k jiným velmi podobným obrazům Madon (lnářské, zlatokorunské i k staroboleslavskému reliefu) nelze bezpečně prokázat, repliky svědčí však o rychlém a hojném rozšíření typu«. Seznam obrazů Madon typu svatovítského na str. 172. O této skupině píše Dr A. Matějček, v úvodě publikace (str. 25): »Všechny znaky krásného stylu objevují se pak v díle rovnocenném současným sochám krásných Madon a jimi zřejmě ovlivněném, v Madoně svatovítské. Je to nové zpracování typu v řadě předpokládaných variací, které sahají zpět až k Madoně strahovské. Hieratický vážný výraz Mariny tváře i Kristova obličej je tu posledním přežitkem starého ikonového typu, avšak zlidštění postav, půvab matčiny tváře a rozkošná dětskost Kristova těla i hlavy pramení z doby, která dovedla zapnouti nové realistické detaily do idealisující tendence krásného slohu. Že tu působila na malíře sou-

věká *skulptura* přímo, ukazuje realistický motiv do tílka Kristova zabořené ruky Mariiny, který se vyskytuje v krásných Madonách a který mohl jedině vzniknouti v práci sochařské. Tento typ Madony, který byl často kopírován (nejstarší kopii je asi Madona lnářská) zobecnil později pod jménem milostné *Madony Zlatokorunské*. Ta se nám dnes jeví jen jako replika Madony svatovítské nebo jiné předlohy stejného typu. Je to dílo podřadného malíře, jenž namnoze formální mluvu předlohy nepochopil a který se spokojil i jako kolorista hrubými efekty barevnými. Že základní podobou tohoto typu mohla býti celá postava Mariina, dokládá drobná deska se sedící *Madonou z Jindřichova Hradce*, malovaná s jemností techniky miniaturní a po stránce umělecké jakosti mistrovské dílo krásného stylu malířského z *počátku XV. století*. Tu již bylo dovršeno výrazové spojení matky s dítětem ve znamení úplného zlidštění obou postav pomocí prostředků realistických, zhodnocených však formálně ve smyslu krásného slohu. *Obrázek ten dokládá, jak malířství stejně jako sochařství české předjímalo v této době výtvarný ideál umění renaissance.*« Sr. i stať Dr A. Matějčka v »Čs. vlastivědě«, díl VIII., »Umění«, Praha 1939, str. 62. (Poslední větu Matějčkovu podtrhl autor této práce.)

⁵⁷⁾ Dr St. Špůrek CSSR: vyslovuje v knížce o »St. Boleslavi« (Praha, 1938, str. 28) mínění: »Ať je původ obrazu jakýkoliv, místo samo je svědkem staleté úcty mariánské. Kdyby byl tento obraz novějšího data, je bezpochyby náhradou za obraz starší.«

⁵⁸⁾ V »Pobožné knížce« z 1629 nahradil Arsenius v úvodu kapitoly XII. »Knižky« z r. 1613, jednající o tom »Kdy a kterak putování k obrazu bl. P. Marie do St. Boleslavi se začalo« ve větě »Za panování krále Vladislava okolo léta tisícího a pětistého, putování k obrazu Matky Boží v Staré Boleslavi tímto způsobem se začalo« slova »tisícího a pětistého« slovy »tisícího stýho šedesátého«, a přesunul tak příběh z doby krále Vladislava II. Jagielovce (1471—1516) do dávné minulosti, do údobí, které následovalo krátce po korunovaci (1158) krále Vladislava I. Přemyslovce (1140—1173). Nové datování převzali všichni, kdož v následující době o Staré Boleslavi psali. — V této souvislosti nutno uvést, že Dr Frant. Stejskal, ač neměl v rukou »Knižku« z 1613, správně

vytušil, že v pověsti došlo k záměně panovníků. Tvrdíť v knize »Sv. Václav« (Praha 1925, str. 141), že »relief vytvořený za krále Vladislava II. byl pošinut po bojích a zápasích s protestanty do dob Vladislava I.«

⁵⁹⁾ Zvon je vysoký 70 cm a široký 71 cm a má při hořejším okraji nápis ohraničený nahoře i dole dvojí linií: »Anno, M. CCCCC decimo. x. i. magister. bartholomeus. me. fecit. in. Civitate. prage. laus.« Pod nápisem je na plášti relief (15 cm vysoký) světce apoštola. Ucha pletencová (Podlaha — Šittler: »Soupis památek pol. okresu Karlínského,« Praha 1901, str. 112/3; K. Procházka: »Zvony u P. Marie ve St. Boleslavi,« Starobol. věstník r. VIII/1937, č. 4., str. 45). Podle lask. upozornění campanologa Dr H. Doskočila ulil *druhý zvon* do kostela P. Marie ve St. Boleslavi proslulý zvonař mistr Bartoloměj roku 1509. (Rybička: »O českém zvonařství,« Praha 1885). Mistr Bartoloměj neb Bartoš provozoval živnost zvonařskou a konvářskou na Novém Městě pražském v letech 1495—1533 a proslul jako jeden z nejlepších zvonařů pražských své doby. V českých kostelích se přes všechny rekvisice dodnes zachovaly některé jeho zvony, hlásající jeho slavné jméno po stránce výtvarné a zejména hudebně hlasové.

⁶⁰⁾ Dr A. Rezek: »Paměti Mikuláše Dačického z Heslo-ve«, sv. I. Praha 1878, str. 47, sv. II., Praha 1880, str. 127.

⁶¹⁾ O Kapounech ze Svojkova sr. A. Sedláček: »Českomo-ravská heraldika«, II., Praha 1925, str. 234; J. Smolík: »Kapounové ze Svojkova« (PAM, IX., Praha 1874, str. 781—802). V. J. Nováček: »K rodopisu Kapounů ze Svojkova« (PAM., XVI., Praha 1896 str. 565—570, 669—674); A. Sedláček: »Kapoun ze Svojkova« (Ottův slovník naučný, XIII., Praha 1898, str. 971—3); D. Adam z Veleslavína — M. J. Vochoč: »Kalendář historický,« Praha 1940, str. 77, 688, 691, 941, 970, 972; P. Boh. Balbín: »Epitome« V., Praha 1677, str. 599 (kde i genealogická tabulka); Epitome, VII., Praha 1673, str. 13; »Miscellanea,« dec. II., kn. II., p. 3cc (kde rovněž genealogická tabulka). Kromě toho jsem použil výpisků zvěčnělého prof. Aug. Sedláčka o tomto rodě, uložených ve Státním ústavě historickém v Praze.

⁶²⁾ Dr A. Rezek: »Paměti M. Dačického«, I., Praha 1878, str. 329. Vydavatel uvedl r. 1599 namísto správného 1499.

⁴⁴⁾ Archiv Český, XXXII., 220 (cit. podle Sedláčkových výpisků).

⁴⁵⁾ PAM., XVI., Praha 1896, str. 568. Podle J. Crugeria (*Sacri pulveres*, leden, Litomyšl 1667, str. 111 ke 23. lednu) šlo v Sedlci o oltář *sv. Jiří a o sv. Mikuláše* (sr. Jos. Fr. Dewotyho: *Popsání řehole Cistercienské . . . na sv. místě vele-slavného údolí Sedleckého*, Praha 1824, str. 116). — Vývod Píramův s erby Kateřiny ze Smiřic, Jana Kapouna, Kateřiny z Čechtic a Elišky z Poříčí byl vymalován též na pravé straně votivního obrazu, nalézajícího se na kruchtě kostela ve *Starém Bydžově* z r. 1599. Na levé polovině byl vývod Píramova syna *Jindřicha* s erby Kateřiny z Čechtic, Píramovým, Kateřiny z Trojanovic a Apoleny z Teplé (PAM. IX—788).

⁴⁶⁾ Pašinkové z Trojanovic užívali jako erbu červeného štítu se zlatým stoupajícím půlměsícem, provázeným nahoře zlatým křížem. Na klenotu bylo totéž na červeném křídle. (V. Král: *Heraldika*, Praha, str. 354). Nazývali se podle vsi Pašíněvsi, kde r. 1462 Petrův otec Jan zakoupil poplužní dvory (Rel. tab. II—331 podle Sedláčkových výpisků). Jan držel též ves Kbely (dnešní kolínský okres), avšak prodal ji spolu se synem Petrem za 300 kop již roku 1491 (tedy dávno před sňatkem Petrovy dcery Kateřiny s Píramem Kapounem) Bartošovi z Práchňan. (J. Vávra: *Kbel statek zemský*, Hist. sborník, IV. 267; Dačický: *Paměti* I—340, 47). Jeden čas patřil Petrovi Pašinkovi dům (do 1517) na Malé Straně v Písecké ulici (V. V. Toměk: *Dějiny města Prahy*, VIII., Praha 1891, str. 39). O Lorci u Kutné Hory sr. Archiv Český VIII—163.

⁴⁷⁾ B. Balbín: »Epitome«, V., str. 599: »Kapauniorum pictos clypeos . . . in *parietibus* sacrae aedis luxisse«, »at cum sacellum Boleslaviense vetustate labescens, restituissent . . .«; v »Epitome« VII. Balbín tvrdí, že *Paprocký* »narrat . . . ante Annum 1499 cum Boleslaviense Divae Virginis templum antiquitate caderet, a strenuis equilibris Joanne et Píramo eius filio Kapauniis reffectum, et velut de novo conditum esset, ob quae merita meminere Senes ante Divam nostram plurimos Kapauniorum clypeos pependisse, in eoque templo tumulari solitos.« Uvedl jsem již shora, že se *Paprocký* o *stě-nách kostela* nezmiňuje. Že v době, o niž jde, byl mariánský

kostel používán pro bohoslužby (a tudíž neležel v ruinách), svědčí pořízení nových zvonů roku 1454 a roku 1510, o čemž jsem se již zmínil. Balbínův údaj o pohřbívání Kapounů ve Staré Boleslavi je *ojedinělý*, ač jinak jsme poměrně dobře zpraveni o místech posledního odpočinku členů tohoto rodu... Je přímo úžasné, jak nekriticky byl v literatuře přebírán Balbínův „výklad“ statí Paprockého, ač nesoulad mezi oběma texty je více než nápadný!

⁶⁷⁾ Liber memorabilium (Kniha pamětná m. Brandýsa), díl I., 231/b (staré stránkování) 213/b (nové stránkování) (uložena toho času v praž. měst. archivu). Srovnej též *Prášekův* Brandejs, III., 478.

⁶⁸⁾ Franta píše: »Musil jsem k této slavnosti do Boleslavě k vykonání své služby odjít, neb nebyl jsem tam od slavnosti *Zvěstování* blahoslavené Panny...« (Prášek: Brandejs III—448; Opis dopisu, uloženého v arcib. archivu — Corresp. Antonii, fasc. V. — v čes. zem. archivu). I v pozdější době byla v mariánském kostele v St. Boleslavi slavnost *Zvěstování* zvláště oslavována: V roce 1609 na tento svátek bylo tam české a německé kázání; pontifikální mši sloužil pražský arcibiskup. Jesuitský rektor od sv. Klimenta P. Theofil Krystecki měl kázání české a během bohoslužeb zpovídal. Rovněž 25. března 1610 zpovídal P. Krystecki na pozvání děkana Zachariáše Crucigera u P. Marie ve Staré Boleslavi (strah. rukopis D C III—16, folio 66b, 86ab) — 15. března 1613 vybídl pražský arcibiskup pražské katolíky k účasti na pouti, konané 24. t. r. do Staré Boleslavě: »... ut proxima die, quae 25. et Martii memoriae Annuntiationis Beatae Virginis Mariae solennis et sacra in praefata Antiquae Boleslaviae ecclesia dedicationis ibidem festum acturi, sacratissimo Eucharistiae sacramento praevia confessione communicent, indulgentias peccatorum suorum cooperantibus Jesu Christi meritis habituri« (Form. Kaňkovský, f. 227 — podle opisu v čes. zem. archivu). V XII. kapitole »Knížky« z 1613 píše Arsenius z Radbuzy při líčení množství poutníků, jež v jeho době po celý rok k Panně Marii přicházelo, že nejvíce to se děje při těchto dvou slavnostech *Zvěstování a Nanebevzetí* bl. P. Marie: »tehďáž jistě na stá lidu tam se schází...« Týž Arsenius založil 12. března 1617 při staroboleslavském mariánském kostele nadaci, podle níž

se měla každou středu před reliefem čísti mše sv. ke cti *Zvěstování* P. Marie. Nadační kapitál 400 tolarů byl zajištěn na magistrátě města Brandýsa (Podlaha: *Catalogus codicum ms. in Archivio Cap. Metr. Prag.*, Praha 1923, str. 11, uvádí *Lib. erect. 1541—1602, Cod. 21—II/13, f. 207 a—212b* u r. 1617; Jan Karel Rohn: *Anquitas ecclesiarum distr. Boleslaviensis*, Praha str. 19.) Na nádherném trůnku se znakem španělského imperia, který byl schránkou reliefu a jejíž pravděpodobně věnovala v XVII. století do St. Boleslavě císařovna Marie, choť Ferdinanda III., je *vpředu* výjev *Zvěstování*, vzadu Nanebevzetí (Podlaha — Šittler: *Soupis památek pol. okresu karlínského*, str. 80—82; Špůrek: *Stará Boleslav*, Praha 1938, str. 42). — *Zvěstování* je znázorněno postavami stojící P. Marie a klečícího anděla i na stříbrném rámcí z r. 1673, v němž bývával v kostele P. Marie přechováván relief. Stříbrná mříž, rámec chránící a ozdobená osmi hvězdami, je darem rodiny Šternberků (Šittler — Podlaha: *Soupis památek* str. 84—88). Sochy P. Marie a *zdravícího ji anděla* zdobily v Balbínově době hlavní oltář mariánského kostela, jejíž dal nákladem 900 zlatých zhotoviti nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic (*»Altare summum cui D EI Patris, Beatae Virginis et Angeli salutantis statuæ elegantes imminent«*, Balbín: *Epitome*, VII., str. 114/5). Nechtěl bych vylučovati, že tato až nápadná oslava svátku *Zvěstování*, prvního to jarního mariánského svátku, asi nějak souvisí s pověstí o vyorání reliefu. Jiří Crugerius v pozdějších *»Martialia Catholica Romanae Fortitudinis Trophæa«* (Litomyšl 1669, str. 455) vzpomíná vyorání reliefu ke dni 13. března a v textu tvrdí, že šlo o jarní orbu (*»...evertens terram rastro pro verna semente rusticus...«*). Ještě však pravděpodobnější je, že staroboleslavský mariánský kostel byl od svých prvopočátků zasvěcen památce *Zvěstování Panny Marie* — obdobně jako souvěký novoměstský kostel řádu servitů z r. 1360!

⁶⁹⁾ Archiv ve Smečně, č. 52, f. 66 (opis v čes. zem. archivu).

⁷⁰⁾ *»Diarium Collegii ad S. Clementem Im ab A. 1560 usque ad A. 1575 (1573 incl.) et ab A. 1580 usque ad A. 1583«* — sign. strahov. knih. D C III—20 (dále jen *Diář I*), folio 92a k 25. květnu 1567 uvádí: *»P. Volfgangus discessit Brun-*

dusium versus cum Georgio Hungaro ad instantiam D. Urbani praepositi illius loci, ut ibi in culusdam sacerdotis primitiis sermonem faceret; concionatus est bis die Dom. ante et post prandium, die Lune ante prandium» a ke dni 27. května 1567 »Eodem die P. Wolfgangus cum socio reversus est.« »Historia coll. Pragensis ad S. Clementem« (rukopis NUK v Praze sign. 1 A 1 — dále *jen Historie*) k r. 1567 (stará str. 129) uvádí »...Alia quoque vicina oppida, et Civitates magno semper pietatis proventu nostri Patres obiere, ac praecipue Brundusii (quae civitas tota Piccardorum erroribus infecta fuit) P. Wolffgangus Maria iunior saepius est auditus.« Boh. Balbín (Epitome VII—15) popletl datum prvé jesuitské návštěvy, datuje ji *omylem* ke dni 24. dubna 1567 a o primici se tu (ani při následujících letech) vůbec *nezmiňuje*... Posléze nutno uvést, že nelze souhlasiti s názorem P. Aloise Kroesse T. J. (Geschichte der böhmisch. Provinz der Ges. Jesu, I. díl, Vídeň 1910, str. 230), že se záznamy z r. 1567 (a též 1568) týkají Brandýsa a ne Staré Boleslavi. Bylať duchovní správa v Brandýse n. L. po vypuzení českých bratří svěřena *utrakvistickému* knězi, jenž podléhal konsistoři pod obojí. Těžko se lze domnívati o faráři Janu Hronovi, jenž roku 1566 do Brandýsa nastoupil a na jehož kuchařku byla u konsistoře podána stížnost, že by byl povolal do svého kostela na primici jesuity, zvláště když »Diář« I. výslovně mluví o tom, že si syny sv. Ignáce pozval představený místní duchovní správy pan Urban a v téže době byl ve Staré Boleslavi děkanem Urban Manětínský (sr. pokud jde o Hrona, Práškv: »Brandejs« I—251).

¹¹⁾ »Diář« k 29. IV. 1569 (fol. 106b): »Praepositus Boleslaviensis petivit mitti P. Wolfgangum Boleslaviam, ut in primitiis concionaret« a k 26. XI. 1570 (fol. 114a): »Duo ex nostris ad Boleslaviam veterem petente hoc domino praeposito Boleslaviensi missi, ut ibi unus eorum in primitiis, quae die sequenti celebratae sunt, concionaretur« »Historie« u r. 1570 (str. 157) tvrdí »Excursum quoque a nostris praecipue ad Nativitatis Christi ferias ad veteres societatis missiones Boleslaviam, Busstiehradum, Melnicumque, illuc rogatu Capituli huc Kolowrataeorum et Berkarum procerum invitatu, ubique sacris concionibus et confessionibus illustrati populi sunt atque in religione veteri confirmati«. Podle

»Diáře« I. (f. 114b) byli o Vánocích 1570 jesuiti vysláni jen na Mělník a do Buštěhradu.

⁷²⁾ »Diář I.« k 7. IV. 1568, f. 100 a. U r. 1570 uvádí »Historie« (str. 190): »Foris iterum P. Alexander Vogt cum Boleslaviis, Kladnam, Mielnikum, Bustiehradum ad evangelicos labores excurisset, praeter alia fortiter et feliciter gesta sex decim capitum accessione ecclesiam catholicam auxit.«

⁷³⁾ »Diář I.« k 25. březnu 1568 (f. 99b): »Fuit P. Wolfgangus Brundusii cum Jacobo Greni concionator«. Historie k r. 1568, str. 134: »Excursus saepius in vicina late oppida, et civitates, praecipue Brundusium et Melnicum...« Pokud jde o zmínku o Brandýse, sr. konec poznámky 70. (O oslavách svátku Zvěstování jsem se obšírněji zmínil v poznámce 68). — Ježto vzdálenost Staré Boleslavě od Prahy bývala udávána třemi mílemi, je možno, že se také jí, resp. jejího mariánského kostela týká záznam »Diáře I.« (f. 94 a k 14. a 16. srpnu 1567) o kázáních P. Wolfganga a P. Blažeje, která měli na den Nanebevzetí P. Marie r. 1567 v městčku, vzdáleném tři míle od Prahy: »P. Wolfgangus cum P. Blasio profecti sunt in oppidum tribus miliaribus distans, ut ubidem concionarentur.« »Redierunt dicti patres.« Tuto domněnku opravňuje snad i údaj »Historie« k r. 1567 (str. 129), že byl toho roku P. Wolfgang *častěji* slyšen v Brandýse n. L. (rozuměj v St. Boleslavi). Zmiňujeť se jinak »Diář I.« k r. 1567 výslovně jen o jediné návštěvě tamtéž, a to k 24. květnu (srovnej též pozn. 70).

⁷⁴⁾ »Diář I.« obsahuje léta 1580 až 1583; »*Diář II*« (t. j. strahovský rukopis *D C III*—21) mimo jiná i léta 1586 až 1589; »*Diář III*« (t. j. strahovský rukopis *D C III*—16) léta 1578/9, 1586 až 1589. V »*Historii*« (univ. ruk. v Praze, sign. 1 A 1) se pojednává o letech 1582 až 1589 na str. 315—333, o letech 1575 až 1581 na str. 190—215. Výroční zpráva pražské koleje z let 1583 až 1588 byla otištěna i v oficiální publikaci T. J. »*Annuae litterae S. J.*«, přinášející rok co rok zprávy o činnosti jesuitů na celém světě. Jednotlivé ročníky byly tištěny v Římě: 1583 v r. 1585, 1584 v r. 1586; 1586/7 v r. 1589; 1588 v r. 1589 a jsou vesměs v univ. knihovně v Praze. — Pro *Balbínovo* *obecné tvrzení o poutích konaných v době po r. 1576 každoročně z Prahy do Staré Boleslavě* (Epitome, VII, 16/7) nenašel jsem v citovaných pramenech

pražádné opory: tyto prameny v době od 1576 do 1588 vesměs o Staré Boleslavi mlčí. Jak pouti od r. 1589 počínaly, bude na svém místě vylíčeno.

⁷³⁾ O Bohosudově sr. tištěné »*Annuae litterae S. J.* z 1588 (Řím 1590, str. 121/2), »*Historii*« (univ. rkp. 1 A 1 str. 331), »*Diář II.*« (strah. rkp. D C III—21, k. r. 1588, f. 44ab, 45a, 48ab) a »*Diář III.*« (strah. rkp. D C III—16, f. 11b, 12a, 13b k r. 1589). Dějiny jeho líčí P. Alois Kröss T. J.: »*Die Residenz der Gesellschaft Jesu und der Wallfahrtsort Maria-schein in Böhmen*,« Varnsdorf. Kröss klade počátky poutního místa Bohosudova *k letům 1421 až 1443*. Posléze uvedeného roku věnoval tam rytíř *Václav Zima* z Novosedel první votivní dar, oltářní archu (str. 24).

⁷⁴⁾ Vlašskou kongregaci Nanebevzetí P. Marie dodnes připomíná u kostela sv. Klementa v Praze I. v letech 1590 až 1600 vystavěná Vlašská kaple; poněkud pozdějšího původu je malostranský vlašský špitál s kaplí P. Marie a sv. Karla Boromejského (F. Ekert: *Posvátná místa hl. města Prahy*, Praha 1883, I. str. 382/3, 196—200).

⁷⁵⁾ Dr Klement Borový: *Martin Medek*, Praha 1877, str. 5, 58; »*Diář I.*«, f. 209a k 2. VII. 1582. Pouti se zúčastnili ministr koleje P. Ondřej, prefekt konviktu P. Aquensis a 12 profesorů, žáků a bratrů. I v pozdější době se z Čech hojně putovalo k Boží Krvi. »*Diář III.*«, (f. 21b, 22a) vypráví k 30. červnu 1606 o pouti Jana z Kolovrat v doprovodu jezuitů, která trvala do 14. července 1606. Albrecht Chanovský, apoštol českého jihozápadu, prý tam putovával nejméně čtyřikráte do roka; jednou tam doprovázel i Martina de Hoef Huertu (J. Tanner—J. Vašica: »*Muž apoštolský aneb život a ctnosti cti. pátera Albrechta Chanovského*,« Praha 1932, str. 45, 119, 143). Děje toho mariánského poutního místa líčí Fortunát Hueber: »*Zeitiger Granatapfel*«, Mnichov, 1671.

⁷⁶⁾ »*Diář II.*«, f. 65b k 29. červnu 1590. Do Lorety putoval, doprovázen jezuitou P. Petrem Velcursiem i český šlechtic Bedřich z Donína (Dr A. Grund: »*Cestopis B. z Donína*,« Praha 1940, str. 77 k r. 1594, str. 119—132 k r. 1607). O cestě z 1607 sr. i »*Diář III.*«, f. 40a k 28. listopadu 1607. O Balbínovi víme, že v jedné době chtěl být dokonce českým zpovědníkem v italské Loretě. Z toho je patrné, že se

tam z Čech v té době hojně putovalo. — Avšak již v době Balbínova dětství byl loretský svatý domek (Sancta Casa), o němž se vyprávělo, že v něm kdysi v Nazaretě bydlila Panna Maria a odtud jej prý andělé přenesli s několika zastávkami na jeho dnešní místo, v našich vlastech napodobován, a to nejdříve na Moravě v *Mikulově* (kardinál Dietrichstein). Loretský poutník Gothard Florián Dětrich ze Žďáru založil r. 1623 »loretu« v *Hájku* u Prahy a o tři léta později Benigna Kateřina z Lobkovic na *Hradčanech*. V následující době vznikají »loretty« další a další... (sr. Dr J. Šámal: *Římov*, Praha 1942; V. Wachsmánová — Jursová: *Loreta na Hradčanech*, 2. vyd. Praha 1941). Podle lask. sdělení Ph Dr V. Davídka založil již r. 1584 Kryštof ml. z Lobkovic (1549—1609) na svém panství v Horšovském Týně mariánskou kapli na památku své pouti do italské Lorety (sv. A. Sedláčka: »Hrady a zámky«, díl IX., Praha 1893, str. 99).

⁷⁹⁾ Dr Klement Borový: »Martin Medek«, Praha 1877, str. 38. Již o předchůdci Medkovu, arcibiskupu Antonínu Brusovi z Mohelnice víme, že roku 1574 nařizoval úředníku na panství Friedlandském, aby nebránil o svatodušních svátcích poutníkům ve vstupu do kaple *Matky Boží na Pařeze*, kamž odedávna zástupy zbožných venkovanů chodily. Dál před tím církvi nepříznivý úředník kapli zavřít, aby se tam nemohly konati bohoslužby (Dr Kl. Borový: »Antonín Brus z Mohelnice,« Praha 1873, str. 116). Jde tu o známé severočeské poutní místo *Hejnicl*. (Julius Košnář: »Poutní místa,« Praha, str. 247).

⁸⁰⁾ Dr Karel Stloukal: »Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku,« Praha 1925, str. 156.

⁸¹⁾ Když líčí účast Vlachů na dobytí Malé Strany od pasovského vojska r. 1611, praví J. B. Novák (»Rudolf II. a jeho pád.« Praha 1935, str. 141), že »na Malé straně bydlilo velmi mnoho obyvatelstva závislého svou existencí na dvoře, mezi nimi byla četná kolonie vlašská. Podle souhlasných údajů několika pramenů byl Ramée dohodnut s malostranskými Vlasy o podporu postupu pasovského vojska. Vlaši byli horlivě katoličtí a oddaně císařští a dali se snadno přesvědčiti, že přišel okamžik, kdy císař má býti zbaven nesnesitelné přemoci českých stavů a kdy s vítězstvím monarchie

z vítězů i církve katolická.« Podle jesuitských »Annálů« prohlašovali v r. 1611 pražští Italové, že hodlají za víru i život položit... (M. S. Lobk. 276a/I. f. 103). — O čes. studentech v Itálii, sr. Dr. Zd. Kalisty »Češi v Sieně 1574—1646« (Č Č H — XXXIII. 117) a Dr. Zd. Kristena »Doktoři práv řím. university z Čech a Moravy před Bílou Horou,« Brno 1932, Č M M, L VI; obecně o česko-italských stycích jedná Arturo Cronia »Čechy v dějinách italské kultury,« Praha 1936, str. 64—66.

⁸²⁾ Compagniona nazývá výslovně Italem B. Balbín (Epitome VII., 17). V »Aula Rudolphi« z 1612 (Archiv für Geschichte u. Statistik, II.) uvedeno je několik osob jako »Rossbereuter«. V této kategorii se mluví i o »Klepperbereiter« a »Pastinbereiter«. Uzdravení C. líčí Kašpar Arsenius v »Knížce« z 1613, v kap. XIV »O divích lidského zdraví, kteříž k vyzvání bl. P. Marie v St. Boleslavi vskutku se staly« a to v prvním odstavci: »Bl. P. Marie člověka jednoho majícího nohu zlámanou uzdravila«.

⁸³⁾ Arsenius v »Knížce« z 1613 v XIV. kapitole vypravuje o zázracích před r. 1588: »Co se pak tkne starých divův, ačkoliv tam (t. j. v kostele P. Marie) se spatřují berly, hole, sukně, košile, rouchy, vlasy, voskové věnce a rozliční lidští obrazové, kteříž ukazují pomoc a na památku takové pomoci jsou tu od těch lidí zanecháni, a až posavad k slávě Pána Boha všemohoucího a bl. P. Marie, při tom kostele se chovají, však že ta pomoc jest nejista a k oznámení ne snadná, poněvadž (jak výš dotknuto) takové divy pro starou sprostnost aneb nedbálnost, nejsou, aby z paměti nevyšly, nikdež popsány, a nic takového, což by se v jisté pravdě psáti mohlo, v knihách se nenalézá, protož o nich také mlčeti budu, dosti jest na těchto nových...«

⁸⁴⁾ Václav Březan: Život Viléma z Rožmberka, Praha 1847, str. 256—8, 275. A. Sedláček (Hrady a zámky, XV., Praha 1927, str. 157) o brandýském zámku uvádí, že »z počtů a zprávy lidské seznávala komora, že jsou nemírná vydání na kuchyni a dvory, lesy. Nákladové na dvory byli tak veliči, že z nich téměř žádného užitku nebylo. Náklad na vinice a chmelnice byl též veliký. Komora rozkázala správcí, aby ty věci k nápravě přivedl, čeládce na pilnost a nesmírné útraty nepřehlídal.«

⁸⁵⁾ Avšak i Italové působili v Brandýse. Mistr Matěj Borgorelli, stavěl tam již pro pány Krajíře a pak pro císaře Ferdinanda I. (Prášek: Brandejs I., str. 74). Kol r. 1602 stavěl na brandýském zámku vlašský mistr Hektor de Vacceni, jenž musil snášeti velké příkoří od hejtmana. (Sedláček: Hrady a zámky, XV—157). S ním byl nepochybně nějak spřízněn Jakub (Giacomo) de Vaccani, stavitel nového staroboleslavského mariánského kostela.

⁸⁶⁾ O jejich lutheránském smýšlení svědčí na př. stížnost staroutrakvistické, konservativní konsistoře ze dne 17. května 1589, že se profesori nechtějí zúčastnit průvodu o Božím těle a ani k tomu přidržeti rektory škol a žáky. Konsistoř prosí, aby jim to, jakož i městům pražským bylo nařízeno. (Dr Kl. Borový: M. Medek, Praha 1877, str. 191—3).

⁸⁷⁾ Sr. stať »Zalužanský ze Zalužan« v Ottově slovníku naučném, Praha 1908, XXVII—413/4 a F. M. Bartoše »Bojovníci a mučedníci«, Praha 1939, vyd. I., sbírka »Postavy a pokolení«, sv. 3, str. 107—110.

⁸⁸⁾ O Adamu Rosacioví (nar. 1560, zemřel 1624), sr. stať »Rosacius 2« v Ottově slov. nauč., Praha 1904, XXI.—976, Antonína Janáka »Rozacínovský dům« (»Pamětní spis spořitelny města Sušice«, 1940, str. 44—46) a Z. Wintra »O životě na vysokých školách pražských«, Praha 1899, str. 48, 52, 144, 152, 164, 380, 425. Na str. 169 se zmiňuje Winter, že Mistr Adam Rosacius začal proboštovati v Karlově koleji na podzim 1589. Proboštové (představení) kolejí bývali voleni v čas sv. Jiří a nastupovali úřad o sv. Havlu (Winter str. 43/4). Adamův syn Tomáš Felix (†1661) byl královským rychtářem v Sušici a uvádí se jako příznivec klatovského jesuity P. Albr. Chanovského. Velkou příznivkyní klatovské jezuitské koleje byla Adamova vnučka Kateřina, provdaná za Tobláše Stránského ze Stránky.

⁸⁹⁾ M. Adami Rosacini de Carlsperga Oratio Panegyrica de Boemiae reviviscentia, Praha (nár. a univ. knih. v Praze, sign. 54 G 7246); kniha je věnována stavům království českého, přijímajícím pod obojí způsobou a to předmluvou, datovanou v Sušici dne 27. června 1616. Za laskavé upozornění na ni děkuji p. univ. profesorovi Dr F. M. Bartošovi. O boleslavské výpravě vypravuje Rosacius na str. 56 a nsł. »... Vidi ego, auditores et haud dubie multi vestrum vide-

runt fratricidii istius nefandi situm obscurum in gradibus et limine templi subterranei veteris Boleslaviae . . . nam istuc ante annos viginti sex (řeč proslovena r. 1615!) profectus fueram una cum professoribus collegis meis non supersticiosae peregrinationis ergo, verum ad contemplandum coram praeclara illa antiquitatis monumenta, Doctore Adamo Zaluziansky a Zaluzian tunc praeposito Collegii huius. Vidi quoque reliquias pii principis: . . . quidne etiam huiusce rei apud vos meminissem? si enim Gandavienses in Flandria ostentant cunas Caroli V. quem apud se gloriantur natum esse, si Complutenses in Castilia cunas et farcias Ferdinandi inclyti principis, fratris eiusdem Caroli: nos patricium nostrum, Ducem nostrum, qui Religionem Christianam ple et fideliter auxit, qui Ecclesiam nascentem in patria fortiter promovit, qui coronam martyrii meruit, non vel obiter, si non dignis Encomiis, commemoremus? imo vero citra superstitionis crimen, etiam reliquias (praesertim reliquias pietatis et laudatissimae sactimoniae) etiam locum, etiam tempus insidiarum ac necis, etiam tumultum tanti Herois intueri licet, etiam *imaginem contemplari non ut colatur, sed ut si mnemósino* nec contemplari solum, sed ut complecti dicendo, et percensere numerando universa eius in patriam promerita apud cives sympatriotas non absurdum fuerit» (zmínku o obrazu jsem podtrhl sám).

⁹⁰⁾ B. Paprocký: Diadochos, Praha 1602: »O začátku víry svaté« v »Posloupnosti I—267 (srávně 264) k r. 929 a str. 65 v kapitole o knížeti Václavu (díl I.): »Neb Boleslav . . . na noze střevíc přet'al, kteréž s vlasý i s krví do křišťálu vloženou, ano i s kalichem, z kterého sv. Václav při přijímání velebné svátosti ablutionem bral, až po dnes s velikou uctivostí se ukazují..« — »Ten střevíc spolu s krví a vlasý jeho až posavad v kostele staroboleslavském s velikou poctivostí se chová a lidem ukazuje.« O střevíci a křišťálové nádobě, doposud uchovaných sr. Dr Podlahy—E. Šittlera: »Soupis památek v pol. okresu Karlínském,« str. 45 až 50. O kalichu bude pojednáno níže . . . O zvyku rozšířeném v některých krajích, zvláště v starší době, že bylo *laikům* po sv. přijímání podáváno *neposvěcené* víno, příj. jiné jídlo, pojednává obšírně Dr Julius Smend v studii »Kelchspendung und Kelchversagung in der abendländischen Kirche«, Göttingen 1898,

str. 43—75. Tento zvyk je starší než odnětí mešního kalicha laikům a nejde tu o náhradu za podávání Krve Páně laikům, nýbrž spíše o prostředek k zamezení zneuctění svatých podstat (str. 43, 46, 49, 63). Stejnému účelu jako starobol. kalich (o němž Smend neví) sloužila asi (třebaže Smend o tom na str. 16 pochybuje) onyxová číše, kterou r. 1350 věnoval král Karel svatovítskému dómu »ad usus infirmorum« (Podlaha—Šittler: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis, Praha 1903, str. 21, 291, IV., XVI., XXXIV., tab. 64).

⁹¹⁾ »Diář I.«, f. 95a k 9. IX., 95b k 12. X. 1567; »Historie,« str. 328/9 k r. 1585, F. Menčík: »Příspěvky k dějinám čes. divadla,« Praha 1895, str. 58, 63.

⁹²⁾ »Diář II.« k 25. září 1589 (f. 59a): »Venerunt Bruna novitii quatuor post horam secundam pomeridianam, quorum nomina haec sunt David . . ., Valentinus Coronius, Balthazar et Martinus); k 27. září t. r. (f. 59b): P. Theophilus *pietatis ergo* profectus est *ad S. Wenceslaum* et cum eo novitii quatuor, qui nuper bruna venerunt. Redierunt«; k 18. říjnu t. r. (f. 60a). »Eodem die ante lucem R. P. Rector et P. Emanuel profecti sunt *ad S. Wenceslaum* in curru Magnifico Domino Georgio praeside appellationis. Redierunt eodem die post horam quartum vespertinam. Item P. Urbanus ante meridiem profectus est *ad Sanctum Wenceslaum* et cum eo M. Petrus. Redierunt die 19. post meridiem«; k 14. listopadu 1589 (f. 60b): »Devotionis ergo ab meridie P. Balthazar ivit *ad Sanctum Wenceslaum* tria a Praga miliaria. et cum eo P. Petrus Linter. Redierunt die 15 post meridiem.«

⁹³⁾ R. 1590 doprovodili jesuité k sv. Václavu do Staré Boleslavi mrtvé tělo příznivkyně řádu, buštěhradské paní Anny z Kolovrat; tam měl jeden z nich české kázání (»Diář II.« f. 63b, »Diář III.« f. 15b, »Historie,« str. 334). Téhož r. se připomínají pouti k sv. Václavu: 30. VII. s Janem Václavem (Popelem z Lobkovic), 29. VIII. a 24. IX., při čemž vždy spolu chodili dva jesuité (»Diář II.« f. 68a, 69a). 15. I. 1591 šel tam (resp. do Brandýsa) k p. Kolovratovi sám P. Petr Linter (»Diář II.« f. 72). 15. IX. 1593 doprovázeli dva jesuité k sv. Václavu, tři míle od Prahy, urozeného pána Václava Popela (z Lobkovic), (»Diář II.« f. 79b), následujícího roku 29. května rektor Václav Šturm a P. Aquensis

purkrabšho (Adama z Hradce) (»Diář II.,« f. 88a). 1. června 1594 byli k sv. Václavu vysláni P. Theofil, M. David a bratři Ondřej a Stanislav, aby se tu modlili za vítězství císařských ve válce proti Turkům (»Diář II.,« f. 88a), ještě téhož roku tam putoval chomutovský rektor s P. Jakubem a P. Lambertem (»Diář II.,« 88b). I roku 1595 putovali jesuité k sv. Václavu, jak se stále vyjadřují: 12. I. s panem Pleským, na počátku července, 1. IX.; (»Diář II.,« f. 92b, 94b, 95a). 22. srpna 1596 doprovázel k sv. Václavu rektor Melchior Trevinus a P. Kolensz urozenou vdovu po nejvyšším kancléři Vratislavu z Pernštejna, paní Marii roz. Manriquez a její tři dcery, neteř a nemalou družinu. (»Diář II.,« f. 104a). 1. října 1597 putovali k sv. Václavu 4 jesuité, 23. prosince téhož roku šli »do Brandýsa« zpovídat P. Jan Tomáš, Lösch a Jan Constantius (»Diář II.,« f. 117b, 118b). 5. března 1598 doprovázeli hr. Kryštofa z Fürstenbergu P. *Lamormain* (»Diář« píše »Lamermein«) a M. Jan Hasur na pouti k sv. Václavu, kde hrabě po zpovědi přijal Tělo Páně (»Diář II.,« f. 121b). 29. července šla tam v doprovodu 2 jesuitů paní Šrauponová a 6. srpna rovněž v doprovodu 2 pan Ladislav Berka z Dubé (»Diář II.,« f. 123b, 124a). 19. února 1600 putovala k sv. Václavu s 2 jesuity Františka z Perštejna a 10. března s P. Markem dvě hrabata z Fürstenbergu (»Diář II.,« f. 143ab). 5. října 1601 rektor s M. Valentinem a 29. října P. ministr s P. Staphetiem (»Diář II.,« f. 147b, 148a). 21. XI. 1601 doprovázeli k sv. Václavu paní Polyxenu z Rožmberka, roz. z Pernštejna P. Kolensz a bratr Jiří Ignác (»Diář II.,« f. 148b). Ještě k 2. dubnu 1607 se připomíná, že byl P. Velcursius s p. Zajícem u sv. Václava a k 21. červnu 1607, že tam byl urozený pan Bedřich z Donína (známý cestovatel!) s P. Sidesym a Petrem Albertanem (»Diář III.,« f. 32a, 34b). 27. září 1608 se zúčastnili jesuité P. Krystecki, Jiří Misius, P. Benedikt a později proslulý *Albrecht Chanovský* v St. Boleslavi církevní oslavy sv. Václava, při níž Krystecki kázal (»Diář III.,« f. 54a). Rovněž roku následujícího šel 20. XI. 1608 k sv. Václavu »do Brandýsa« dva jesuité na žádost pana Pavla Krausenecka (»Diář III.,« f. 55b). R. 1600 mluvil P. Kolensz nad tělem pana Jáchyma z Kolovrat, jež bylo pohřbeno u sv. Václava (»Diář II.,« f. 143a). V březnu 1609 se zúčastnili jesuité tamtéž

pohřbu pana Volfganga z Kolovrat (»Diář III.,« f. 67a). Je pravděpodobné, že u sv. Václava byl dne 7. září 1595 v průvodu rektora i španělský vyslanec (»Diář II.,« f. 95a).

⁹⁴⁾ O sv. Janu p. Sk. a o sv. Ivanu sr. Ing. Arch. Viktora L. Kotrby »Sv. Jan pod Skalou«, Praha 1944: »Poklady umění,« sv. 62; B. Bridel — Dr J. Vašica: »Život sv. Ivana,« Praha — Břevnov 1936. Dr Frant. Tichý: »Z legend svatoivanských,« Praha 1945. O divadelní hře M. Salia o sv. Ivanu zmiňuje se B. Balbín: Bohemia docta II—420. Stav jeskyně sv. Ivana na počátku XVII. století popsal lékař Hippolytus Guarinonimus, syn dvorního lékaře Rudolfa II. v díle »Die Grewel der Verwüstung menschlichen Geschlechts«, Ingollstadt 1610 — překlad ve sborníku V. Schwarze »Město vidím veliké«, Praha 1940, odst. 39. »Pražský vzduch — Svatojánská voda podivná.«

⁹⁵⁾ Z poutníků k sv. Ivanu z let 1594—1610 bud'tež uvedeni Václav Popel z Lobkovic (30. VI. 1594), pan Rempt (poč. VII. 1595), Ladislav Berka (17. VII. 1595, 20. IX. 1600), Kryštof, Jan Václav a Leopold Popelové z Lobkovic (16. VII. 1595), syn staroměstského primase (30. IV. 1597), doktor Kremer (8. VI. 1597), pan Rumpf (30. VI. 1598), Dr Petr Straberus a pan Hannewald (23. VII. 1599), pan Švihovský (17. IV. 1600), Oldřich Popel z Lobkovic (22. VI. 1600), pan Kafka (24. VI. 1600), hrabě Pornsdorf (15. VI. 1601), maltézský převor Leopold (21. VI. 1606), jezuita Antonín Soldanus Sallina de Sallinis a pan ze Šenberka (29. VIII. 1606), Jan z Kolovrat (1. VII. 1608), španělský vyslanec Balthazar de Zuniga (20. VIII. 1608), císařův zpovědník Adrian de Rochse (17. III. 1609) a paní Prošková (23. VI. 1610). Údaje o poutnících jsou čerpány z »Diářů« koleje sv. Klimenta II. a III.

⁹⁶⁾ 5. IX. 1590 putovali do Bohosudova svatoklementinský rektor P. Alexandr a P. Václav Šturm (»Diář II.,« f. 69a). K 24. září 1596 se »Diář II.,« (f. 105) zmiňuje o knězi Petru Scheiffartovi z kolínské diecese, který šel do Chomutova vyjednávat o kaplanství u P. Marie v Krupce (Bohosudov), 11. VI. 1600 se připomíná pout P. Modestina s paní Marií z Martinic (»Diář II.,« f. 146a). R. 1602 věnoval nejv. hofmistr Kryštof Popel z Lobkovic do Bohosudova P. Marii korouhev s lobkovickým znakem (»Litt. Annuae« z r. 1602, str.

649). 5. září 1609 putovali do Krupky Václav Jelínek a Matěj Leicht (»Diář III.,« f. 76b), k 11. XII. 1609 slyšíme o dvou mužích, kteří chtěli vésti v Bohosudově poustevnický život (»Diář III.,« f. 80b). V roce 1608 navštívil Bohosudov arcibiskup, 30 kněží z různých míst, šlechtici a mnoho lidu. (Litt. annuae r. 1609, str. 555).

⁹⁷⁾ Mikšovicův citát uveden podle Z. Wintra: »Život církevní v Čechách,« II, Praha 1896, str. 938/9. O výpravě se zmiňuje »Diář II.,« f. 101 k 25. V. a 3. VI. 1596 a »Historie,« str. 341 k 1596. — Do kadaňského kláštera sv. 14 pomocníků slíbila prý r. 1608 putovati jakási dívka, stížená vodnatelností nohou (»Litt. Annuae« z r. 1608, str. 520).

⁹⁸⁾ »Diář II.,« f. 147 k 22. srpnu 1600 »P. Jacobus cum Sixto peregrinati sunt *ad B. Virginem* in Brandeis cum D. Raupow, quae communicavit cum sua familia. P. Neubauer et Magister Christophorus vero ad eundem locum peregrinati sunt cum M. D. Adolpho ab Althan et D. Ruswurm«. Jde o pana P. Jakuba Kolensze a bratra Sixta Hammingu. (Balbín: Epitome, VII—19). — Jasný údaj Diáře, že pouť z 22. srpna 1600 směřovala »*ad B. Virginem in Brandeis*« vyvrací tvrzení Dr Frant. Stejskala (»Sv. Václav,« Praha 1925, str. 140), že »teprve při pouti 18. září (!) 1609 se stalo *po nejprv*, že se zbožní poutníci o pomoc utíkali k milostnému obrazu Staroboleslavskému, který od té doby byl zván paladium, to jest ochranný obraz země České«. (V Stejskalově textu jsem podtrhl některá slova sám.) Stejskal ve své skepsi šel příliš daleko...

⁹⁹⁾ Balbín (Epitome V—615) uvádí kromě některých osob ze shora jmenovaných jako poutníky též pana Krajíře a paní Mrackou (Prášek: Brandejs III.—478). — Podle záznamu »Diáře II.,« (f. 147a) putovali 8. IX. 1600 do kostela *P. Marie* dva jesuité s panem Ladislavem Berkou, komorníkem markrabství moravského. 5. srpna 1606 celebroid a zpovídal u *P. Marie* P. Krystecki (»Diář III.,« f. 23a). — P. Ursius tam putoval 14. VIII. 1606 (»Diář III.,« f. 23b). Za týden tam šli splnit svůj slib *P. Marii* P. Pingenuer a Cossubius (»Diář III.,« f. 24a). 7. března 1607 doprovázeli *k P. Marii* »do Brandýsa« P. Melchior a P. Albertan rodinu paní z Pernštejna (»Diář III.,« f. 30b) a 30. března 1607 dva jesuité pana Krocína (»Diář III.,« f. 31b). 11. III. 1608

putoval tam P. Krystecki s císařovým zpovědníkem Adrianem de Rochse a bratrem Jakubem (D. III., f. 45b) a příští den celebrouval u P. Marie. — P. Myscus doprovázel *k P. Marii* pana Jonáše Nautia 24. III. 1608 (D. III., f. 46a) a 31. III. 1609 P. Jakub Kolensz a Martin Doleator Bedřicha z Donína (D. III., f. 67a), 15. VII. 1609 šel *k P. Marii* P. Ondřej Neubauer a P. Suchý s hradním kazatelem Jiřím Hirspergerem a deset dní po té zúčastnili se tam dva jesuité primice jakéhosi novokněze (D. III., f. 75a). 7. září 1609 doprovázeli dva jesuité *k P. Marii* jakéhosi šlechtice (ab Altenis) a následujícího dne p. Bedřicha z Donína a p. Walkana (D. III., f. 76b). 29. XI. 1609 byli dva jesuité *u P. Marie* s panem podkomořím a 7. XII. 1609 šli tam na pozvání brandýského hejtmana (D. III., f. 79b). Příštího dne kázal tam P. Suchý (D. III., f. 80b) a 24. XII. P. Adam Stephanus, doprovázený Adamem Kravařským (D. III., f. 71b). 24. března 1610 šel *k P. Marii* P. Krystecki s bratrem Volfgangem Sylvanem (D. III., f. 86b) zpovídat a celebrovat. 7. IV. 1610 šel tam Sylvan s P. Matoušem Vrazaliem (D. III., f. 87b). 25. IV. 1610 byl tam P. Petr Velcursius s Bedřichem z Donína (D. III., f. 88b). Ve dnech 29. V. až 1. VI. 1610 kázal a celebrouval ve St. Boleslavi P. Krystecki postupně u sv. Václava, *u P. Marie a sv. Klementa* (D. III., f. 90b). 20. června 1610 doprovázeli dva jesuité *k P. Marii* na votivní pouti pana Ondřeje Hannewalda a jeho rodinu (D. III., f. 93a). — U příležitosti této pouti se zmiňuje B. Balbín (Epitome VII. —27/8) o daru rodiny Hannewaldovy do Staré Boleslavi, ač dar ten, podle jím uváděného nápisu pocházel z 8. září 1607. Nápis prý zněl: »Aeream DEI Genitricis MARIAE Imaginem antiquitate et miraculorum sanctitate insignem Andreas Hanniwald ab Eckersdorff Imperatori Rudolpho II. a Consiliis secretis, et Anna Maria Elissenbergia a Freienthurn conjuges argenteis Emblematis ornarunt: simul Tibi Mater Virgo se, suos, sua omnes et omnia dedicant. Tu moriturorum, Tu mortuorum Tutela, Tuos fove, Tuos tuere, Tuos filio commenda. Audi Patrona, audi Regina, audi exaudi. Anno MDCVII. IIX. Septembris. Beatae Virginis Natali die P. P.)« 2. července 1610 byli u P. Marie jesuité s p. Hegenmüllerem (D. III., f. 94a), 10. srpna 1610 šli tam opět s p. Ladislavem Berkou (D. III., f. 95b). V předvečer svátku

Ňanebevzetí, dne 14. srpna 1610 putovali do Staré Boleslavi k P. Marii smečenský pán Jaroslav Bořita z Martinic, pán na Jindřichově Hradci Vilém Slavata, arcikníže Leopold a kurfiřt mohučský. Doprovázeli je jesuité P. Pavel, P. Scipio, P. Benedikt, P. Jonáš, P. Jindřich Aquensis a P. Štěpán (D. III., f. 95b). — Z odpovědi, kterou dal děkan Bílek r. 1640 kardinálu Harrachovi, je patrné, že v jeho době k *Panně Marii* docházeli šlechtici za účelem pobožnosti se svými zpovědníky z různých řádů, ne tedy jen z Tovaryšstva Ježíšova (»Responsum« v starobol. kapit. archivu).

¹⁰⁰⁾ »Diář II.,« f. 123 a k 1. VII. 1598 »Ad Sanctum Ioannem iverunt P. Neupaur et P. Theodoricus cum aliquibus civibus Pragensibus et aulicis... Reversus a Sancto Ioanne P. Neupaur cum P. Theodorico. Hac in peregrinatione 78 personae confessae sunt et communicarunt. Concionem P. Neupaur ad populum habuit.« »Historie« uvádí k r. 1598 na str. 215: »Circa festum D. Ioannis profecti sunt duo ex nostris cum magno numero hominum ad S. Ivan, ubi confessi communicarunt 84 personae cum magna pietatis significatione, habuitque unus ex nostris concionem.« — K 18. VI. 1599 uvádí »Diář II.,« f. 135b, že P. Neubauer a P. Mikuláš u sv. Jana p. Sk. vyzpovídali víc než 90 osob, dále tam bylo kázání. P. Mikulášovi se vyzpovídal i tamní opat. »Historie« k r. 1599 (str. 266) ví toho více: »Bis hoc anno profecti sunt nostri Patres ad S. Ivan cum hominum multitudine devotionis causa, ubi ad 130 confessiones exceperunt qui concionis ibi ab illis habitae fructus fuit«. O pouti té se zmiňují i »*Annuae Litterae S. J.*« z r. 1599. (Lyon 1607, str. 332): »*Foris tertio* ab urbe milliaro, ubi locus est peregrinatione celebris, centum et triginta confessiones exceptae.« — V roce 1600 dne 26. VI. putovali k sv. Janu dva jesuité (jeden z nich byl P. Theofil Krystecki), čtyři profesori a jejich žáci, na to pak 2. července doprovázeli tam P. Neubauer a P. Krystecki víc než 200 katolíků obojího pohlaví; u zpovědi bylo 131 osob. (»Diář II.,« f. 146a k 26. VI. a k 2. a 3. VII. 1600). »Historie« (str. 230) má číslo větší, poutníků prý bylo asi tři sta; vyšli ze Strahova a zatím, co se modlili a zpívali litanie, neodvrátil je od pouti ani opakující se déšť. Jeden jesuita kázal, druhý celebroid. »*Litterae Annuae S. J.*« z 1600 (Antverpy 1618, str. 451) výslovně uvádějí, že v prů-

vodě byly nesený korouhve (signa et vexilla) — Z roku 1601 není zpráv. V příštím roce se chválí velká účast a zbožnost účastníků pouti, mezi nimiž byly i vynikající osoby. V průvodě šli poutníci po třech, za korouhví s křížem a zpívali (»Litterae Annuae S. J.« z r. 1602, str. 617/8). I roku 1603 se konala pout k sv. Janu pod Skalou k povzbuzení zbožnosti. (»Historie,« str. 230 »Litt. annuae S. J.« z r. 1603, str. 351/2) i v roce 1604 (»Historie,« str. 242). R. 1605 jesuité pout nekonali, snad je předešel jakýsi dominikán (»Historie,« str. 245). Z let 1606 až 1609 není zpráv. Tím slavnější byl průvod, uspořádaný — téměř rok po vydání Rudolfova majestátu, ve dnech 5. a 6. července 1610 ze Strahova k sv. Janu pod Skalou za účasti šesti jezuitů. P. Kolensz kázal česky, P. Neubauer německy. U stolu Páně bylo téměř 300 lidí. 6. července se poutníci v průvodě vraceli do Prahy, která většinou klidem práce oslavovala památku Mistra Jana Husa. Průvod, v jehož čele byly nesený korouhve a jemuž vstříc se u sv. Salvatora vyzvánělo všemi zvony, kráčel za zpěvu a litaní přes Malou Stranu a Karlův most do jmenovaného kostela, kde bylo svátostné požehnání. (»Diář III.« f. 94a k 5. a 6. VII. 1610; MS Lobk. 276a, folio 72 v NUK v Praze). Opět se připomíná pout' r. 1613, kdy se konala od sv. Salvatora za velké účasti lidí a dále r. 1615. (MS Lobk. — 276a, f. 169a, 238b). Po přestávce za českého povstání byla pout k hrobu sv. Ivana obnovena r. 1621 a konána byla i v roce 1622 (MS Lobk. — 276a, f. 298ab, 334b).

¹⁰¹⁾ »Litt. Annuae S. J.« z r. 1600 (Antverpy 1618, str. 451): »Institutae sunt aliquot peregrinationes ab utriusque sexus nobilibus et mediae conditionis personis ad specum praecipue S. Joannis et locum, in quo D. Wenceslaus a fratre proprio extinctus fuit (uterque locus tribus ab urbe miliaribus distat), in quo pietatis exercitio nostros Patres propter confessiones et communionem sacram comites habere voluerunt...« Citovaná zpráva neumožňuje nám tvrditi, že r. 1600 jesuité putovali do *Staré Boleslavi* najednou s větším množstvím lidí. Také »Diář II.« (f. 142a nsl), uchovaný na Strahově a podrobně popisující činnost koleje sv. Klementa v r. 1600, se nezmiňuje o společném putování většího počtu věřících za vedení *Otců do Staré Boleslavi*, nýbrž uvádí jen několik

poutí soukromých. I »Historie« k r. 1600 zná lidovou pout jen k sv. Janu p. Skalou (str. 230). — Ani pro dobu *před rokem 1600* nezjistil jsem v kolejních »Diářích«, v »Historii« a v tištěných »*Litterae Annuae S. J.*« (od r. 1583) zmínku o průvodech věřícího lidu z Prahy do Staré Boleslavi (sr. též pozn. 74). — Balbínovo tvrzení (Epitome VII—19), že tištěná řádová ročenka k r. 1599 uvádí »*Boleslaviae tertio ab urbe Praga milliario, ubi locus est peregrinatione celebris, centum et triginta confessiones exceptae*« neodpovídá skutečnosti, neboť v tištěných »*Litterae Annuae S. J.*« pro rok 1599 (Lyon 1607, str. 332) je na prvním místě v citované větě uvedeno slovo »*Foris*« nikoliv »*Boleslaviae*«, kteréžto slovo se ani ve větě ani jinde v textu zprávy o pražské koleji nevyskytuje! Pasáž se zřejmě vztahuje na pout k sv. Janu pod Skalou (sr. poz. 100). Ani z let 1602 a 1603 není zpráv o *lidových* poutích do Staré Boleslavě. (»*Litt. Annuae*« z 1602, str. 617/8, se zmiňují jen o pouti k sv. Janu pod Skalou), avšak nelze vylučovati, že již tehdy začínaly (sr. konec poz. 103).

¹⁰²⁾ Kromě Bohosudova se uvádějí v tištěných »*Litterae Annuae S. J.*« v stati věnované někdejší rakouské provincii T. J., do níž náležely země koruny české do r. 1623, *od devadesátých let* i jiná mariánská poutní místa: *Mariazell* ve Štýrsku (od 1594, resp. 1593), Brno, resp. Tuřany (od 1593), *Kájov* u Českého Krumlova (od 1602), *Kladsko* (od 1604), *Varta* ve Slezsku (od 1605). Do *Kájova*, staršího to mariánského poutního místa, docházeli českokrumlovští jesuité zvláště o třech t. zv. »zlatých sobotách« v říjnu, kdy se v kostele shromažďovalo množství poutníků k děkuvzdání za úrodu. (O tomto zvyku sr. Štěpána Beissela S. J. »*Wallfahrten zu Unserer lieben Frau in Legende u. Geschichte*«, Freiburg 1913, str. 227—229). R. 1604 se prý uzdravila po prosebné pouti jakéhosi jesuity do Kájova nemocná dívka, která pak vstoupila ke klariskám v Čes. Krumlově (»*Litt. Annuae S. J.*« z r. 1604, str. 518). I jesuita Jan Maxián, rodem z Čes. Budějovic došel prý v mládí uzdravení u Madony kájovské, jejíž socha podle pověsti byla kdysi nalezena na poli: (Chanovský — Tanner: »*Vestigium Boemiae Piaae*«, Praha 1659, str. 28, 29, správně 29, 30; J. Tanner: »*Sv. Cesta*«, Praha 1679, kaple 15). Arsenius z Řadbuzy v X. kapitole »*Knížky*«

z 1613 uvádí »kostel Matky Boží u Českého Krumlova v Kájově« vedle staroboleslavského, bohosudovského (pod Krupkou) a kladrubského jako jeden ze čtyř *poutních* mariánských kostelů v Čechách. — O kladrubské Madoně se v XVII. století vyprávělo (Tanner: »Sv. Cesta«, Praha 1679, kaple 16), že kteréśi ženě navrátila zrak, jiné vládu nad okončetinami. Promluvila též prý k jakémusi novicovi, aby od řádu neodpadl. — Zajímavým protějškem pražských poutí jesuitských k sv. Václavu a k sv. Janu pod Skalou jsou cesty *lneckých* jesuitů do okolí města na místo zasvěcené sv. Volfangu a celoveckých do kostela sv. Ruperta (»Litt. Annuae S. J.« z 1604, str. 457, 549).

¹⁰³) »Historie,« str. 239 k r. 1603: »Peregrinationibus ad S. Ivanum et B. Virginem Boleslaviensem, ut excitaretur populi pietas, conciones habitae sunt a nostris et aures datae confitentibus. Istam anno praesenti celebriorem reddidit miraculum anni superioris: Manuum pedumque, ob nervorum confractionem usu virgo quaedam carebat; opem B. Virginis Boleslaviensis imploravit, peregrinationis nudis pedibus religiose obeunda, votum concepit, si convalesceret: Convault, votum hoc anno persolvit, Ea res loci religionem auxit.« »Litt. Annuae S. J.« z 1603 (Duaci 1618, str. 351/2) o pouti vyprávějí: »Illa (t. j. pout k P. Marii Boleslavské) hominum frequentia celebrior hoc anno, quam praeteritis, miraculo etiam *anni superioris illustrior*.«

¹⁰⁴) »Historie,« str. 242 k r. 1604: »In peregrinationibus ad B. Mariam Boleslaviensem et S. Ivan institutis solite maior fuit significatio pietatis hoc anno et in isdem nostrorum labores difficiliores non sine magno periculo valetudinis.« O Dörnerově stížnosti vypráví Z. Winter: »Život církevní,« sv. II. Praha 1896, str. 939, pozn. 2.

¹⁰⁵) Zevrubné zápisy o letech 1606 až 1610 zaznamenával do »Diáře« (II.) svatoklementinské koleje její rektor P. Theofil Krysteckí. Rovněž se o lidových poutích v létech 1605—1608 nezmiňují ani tištěné »Litterae Annuae« ani kolejní »Historie«. Avšak ani k sv. Janu pod Skalou se v této době procesí nekonala (sr. pozn. 100).

¹⁰⁶) P. A. Kroess S. J. »Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu,« I. díl, Vídeň 1910, str. 844. O vypuzení jesuitů z Čelakovic a jejich marných pokusech o ná-

pravu zevrubně vypráví »Diář III.,« u let 1606 až 1609. Prášek (Brandejs III—459) se zmiňuje, že r. 1606 došlo i ke sporu pražské koleje se staroboleslavskou kapitulou o kmetci dvůr v Mšticích, rovněž odkázaný jesuitům paní roz. z Martinic. (Sr. též T. V. Bílka »Statky a jmění kollejí jesuitských,« Praha 1893, str. 12.)

^{106a)} Sr. můj článek »Jesuitská residence ve St. Boleslavi«. Čas. kat. duchovenstva, r. 87/1947, č. 1. str. 18/9.

¹⁰⁷⁾ Ms Lobk. — 276a, f. 2 k r. 1608: »Ultra Brandusium ad veterem Boleslaviam est templum Beatae Virginis illustre miraculis, de quo alias perscriptum est. Huc saepe peregrinationes suscipiuntur, quo et a Decano nostri Ordinis peramante invitamur frequenter...« Výroční zpráva vypráví pak příběh o muži, který byl v kostele Panny Marie postižen epileptickým záchvatem. Dále se vypráví o nálezu schránek s ostatky dvou z pěti sv. bratří mučedníků. O ostatcích těch vypráví k r. 1608 »Historie« (str. 259), kde se též uvádí: »Fuerunt et aliae excursionses semper cum fructu: Georgius Myscus tum Lissovium tum Brandusium quo etiam propter Beatae Virginis solennem eo peregrinationem et alii crebri ibant...« (sr. poznámky 12 a 99.)

^{107a)} Kořán—Rezek—Svátek—Prášek: Dějiny Čech a Moravy nové doby, Praha 1939, díl I., str. 635, 636, 638, 639; díl II., 1940, str. 359.

¹⁰⁸⁾ K 8. květnu 1609 uvádí »Diář III.,« že se výkřiky proti jesuitům ozývaly na revoluční schůzi stavů na novoměstské radnici. O 2 dny později nařídil arcibiskup čtyřicetihodinovou pobožnost. 11. května ukrývali jesuité cenné věci u svých známých, 13. května bylo stříleno na Spasitelovu sochu na průčelí jejich kostela (»Diář III.,« f. 70b). 29. června povolal nuncius rektora Theofila Krysteckího, aby pro kohosi rozřešil otázku svědomí, pokud jde o podepsání privilegia pro přívržence české konfese (»Diář III.,« f. 74a; ač »Diář« nikoho nejmenuje, jde tu zřejmě o Lobkovice!) 5. července slyšeli jesuité o jakýchsi spiklencích, kteří chtěli rozebrati jejich kdesi ukryté chrámové zařízení. Následujícího dne byl Husův svátek oslavován revoluční Prahou slavným vyzváněním a pracovním klidem. Ani na vltavských mlýnech se nepracovalo. K 8. červenci se opět připomíná ukrývání cenných věcí v jesuitské koleji. A o pět dní později

(tedy již po podepsání majestátu 9. VII.!) odvážejí jesuité za noci své cennosti vozem do Bavor (»Diář III.,« f. 74b). 14. července nařídil arcibiskup modlitby za mír a o čtyři dny později byla prý vložena nová konfese do zemských desk. 22. července se domáhají stavové toho, aby jesuité nemohli mítí nemovitý majetek v zemi a přijímati odkazy (»Diář III., f. 75a). 3. srpna podali jesuité stavům obranu svých práv a výsad; příštího dne si u stavů stěžovali na jesuitské skupování domů jejich sousedé z farnosti P. Marie na Louži (»Diář III.,« f. 75b). K 14. září se připomíná, že na sněmě katoličtí stavové, zvláště pak Jaroslav Bořita z Martinic bránili jesuity proti konfiskačním záměrům protestantů, kteří měli namířeno zvláště na jejich nový statek v Bernarticích. 23. září dána odpověď na repliku stavů (»Diář III.,« f. 77a). 30. září jesuité informovali o věci konfiskace tajné císařské rady (»Diář III.,« f. 77b). 6. října odpovídali na otázku, zda kteřísi katolíci mohou podepsati »usmíření« (pacificationem) mezi císařem a stavy tak, že je to možné tehdy, jde-li *jen* o »usmíření« politické (Diář III.,« f. 78a); není pochyby, že tu jde o odpor známé trojice katolických radikálů proti amnestii císařské. 16. října prosí rektor nuncia a španělského vyslance o přimluvu u císaře za jesuitské výsady. Podle záznamu z 18. října naznačil prý císař, že těžce nese útoky stavů na jesuitské výsady! (»Diář III.,« f. 78b). 17. listopadu potvrdil konečně sněm právo jesuitů na nabývání nemovitostí a odkazů; majetek byl však podroben daním. (»Diář III.,« f. 79b). 21. února 1610 začala pobožnost 40 hodin a o dva dny později byl zakončen sněm. 27. února uložili stavové slavnostně Rudolfovu majestát na Karlštejně (»Diář III.,« f. 85a). 15. března 1610 přivezl jeden z jesuitů z vyhnanství zpět schránku s výsadami koleje (»Diář III.,« f. 86a).

¹⁰⁹⁾ »Diář III.,« f. 75a k 19. VII. o německých kázáních; o vypuzení katolických duchovních z Chomutova a okolí sr. »Diář III.,« f. 76a k 23. VII., f. 77a k 20. IX. f. 78b k 21. X. 1609.

¹¹⁰⁾ Dr A. Rezek: »Paměti M. Dačického« sv. II., str. 127 k r. 1612. — O pražských staroutrakvistech sr. »Diář III.,« f. 82b k 5. I. 1610, f. 89b k 17. V. 1610 a »Litt. Annuae« z r. 1609, Dillingen, str. 301.

¹¹¹⁾ »Diář III.,« f. 75a k 31. VII. a f. 75b k 6. VIII. 1609.

¹¹²⁾ »Diář III.,« f. 78b k 29. X. 1609. O sv. Justovi a Pastorovi sr. J. Vondrušky »Životopisy svatých«, díl I., Praha 1930, str. 202 a »Martyrologium Romanum« k 6. srpnu.

¹¹³⁾ Sr. můj článek »Památná pouť k Paladiu země české« v Starobol. věstníku«, r. IX/1938, č. 1, str. 3 až 6, kde uvedena i literatura.

¹¹⁴⁾ »Diář III.,« f. 76a k 17. srpnu 1609: »*Fuit processio in S. Mariam Brandusium. 4 nostri fuerunt.*« O cestě do Bernartic sr. »Diář III.,« f. 76ab k 16. až 28. srpnu 1609.

¹¹⁵⁾ »Annales Provinciae Boh. Soc Jesu« 1608—1623 (MS Lobk 276a, f. 43): »Sed nihil aeque rebus iam turbatioribus post Serenissimi Leopoldi abitum, populi Catholici constantiam et adversus Deum, sanctissimamque eius Matrem declaravit religionem, ac supplicatio quaedam ad aedem Beatissimae Virginis veteris Boleslaviae tertio a Praga milliari publice suscepta: quam insignis in omnium Orthodoxorum animis consolatio, et devotio, in adversariorum vero, admiratio est consecuta. Diu multumque deliberatum fuit, an esset instituenda: Nam et ab aliquot annis ob temporum injurium fuerat intermissa, et hoc, plura erant, quae prohiberent; publici totius Regni, et vicinarum provinciarum omnium religionis novae inducendae causa motus: concessa paulo ante autonomia et credendi libertas; tota quantaquanta est triurbs Praga conferta milite, a quo ut minus imbellis precantium turba timeret, certe extra in campos egressa, et iter agens manifesto se periculo obicere putabatur. Nec defuit Conclonator alloqui pius, qui cum intellexisset, consilia de hac supplicatione in plebe agitari pro concione propalam ab hoc pietatis opere omnes hoc tam turbulento et periculoso tempore accurata oratione est dehortatus. Sed vicit pars ardentior...« Následuje líčení průvodu z kostela sv. Jakuba (kde jesuité po dlouhá léta pravidelně kázali). Před průvodem byla o osmé hodině mše sv. za velké účasti katolíků; v čele průvodu, jenž vyšel z kostela po mši, nesl minorita kříž. Zpěváci, na dva sbory rozdělení, zpívali latinskou litanii ke všem svatým; za kněžími a řeholníky šel metropolitní kanovník v pluviálu. Následovala dlouhá řada mužů, většinou s poutnickými holemi v rukou, zpívajících česky litanie a písně, Na konci průvodu se zpívalo německy. Průvod byl tak

dlouhý, že se jeho tři oddíly ve zpěvu navzájem nerušily; kráčet prý středem Staroměstského náměstí a po hlavních ulicích Starého a Nového města po celou hodinu. Když byl za městem a jesuita poutníky napomenul k modlitbám (*monens ut pro necessitatibus, quibus patria et Religio Catholica graviter affigitur, Deum orarent*), šli poutníci volně, modlíce se neb zpívajíce. Před Brandýsem se opět uspořádali v průvod a minuvše kostel sv. Václava, vkročili do kostela mariánského (»...iuxta templum, ubi locus Martyrii D. Wenceslai prisca veneratione colitur, ad divinissimae Deiparentis aedem omnes pie ac devote se conferunt). Po té čtyři Otcové zpovídali dlouho do noci a opět začali po půlnoci. 18. srpna byly 2 zpívané mše sv., při nichž velká část poutníků byla u sv. přijímání. Kázání byla dvě: české a německé, jedno v kostele, druhé venku. Při návratu do Prahy zpívala jedna část průvodu litanii k jménu Ježíš, druhá k Panně Marii, třetí ke všem svatým. Někteří z diváků dojatí, přidávali se prý ke zpívajícím; »alii hos veros demum esse Christianos et felices, qui in *priscis ritibus* constanter remanerent, praedicabant: non deerant qui novae Confessionis eos comparantes, quid alebant, isti nostri hujus simile aliquid agunt: Atque ita circuitu de industria per celeberrimas plateas, ac demum per forum flexo, ad Divi Jacobi reditum est, unde gratiarum actione persoluta, quisque tandem ad sua sunt disgressi. Sic igitur supplicatio illa, Deo laus non solum periculo caruit, sed pericula quoque tam apud Deum quam inter homines propulsasse creditur, publice enim innotuit, quam inter eos armorum metus ac motus, Catholici solo licet Deo confisi, animo agerent securo...« Stručný výtah z kolejší výroční zprávy je otištěn i v řádových »Litterae Annuae S. J.« z roku 1609 (Dillingen, str. 300). Celou tuto zprávu po nepatrných jen úpravách otiskl P. Bohuslav Balbín ve svém výtahu z českých dějin: »Epitome« (kniha V., str. 616 až 618), a tak budoucím pokolením uchoval obraz památné pouti. — Kdo byl oním kazatelem, jenž k pouti zaujal stanovisko, odlišné od jesuitů, nevíme. Nevylučoval bych, že se výraz »concionator pius« vztahuje na některého z kapucínů...

¹¹⁶⁾ MS Lobk. — 276a, f. 44/5.

¹¹⁷⁾ Uzdravení této zevrubně líčí Kašpar Arsenius v »Kníž-

ce« z r. 1613, kap. XIV. Splněním Berkova slibu byla, tuším, pouť již podnikl dne 10. srpna 1610 s P. Ondřejem Neubauerem do Staré Boleslavi (»Diář III.« f. 95b) — O uzdravení Martinicova synka se zmiňuje k 30. prosinci 1609 i »Diář III.«, f. 81b: »Audivimus filiolum Magnifici Domini Jaroslai Smetschansky Georgium periculose aegrotare, oratum pro illo a nostris, Congregatione et domo pauperum.« K zápisu je *dodatečně* dopsáno: »et convaluit, ut existimatur, miraculose.« Smečenský pán putoval k Panně Marii 14. srpna 1610 (»Diář III.«, f. 95b). V »Poutní knížce« z 1629 se Arsenius ještě zmiňuje o uzdravení dalšího Martinicova synka Václava Františka v r. 1613 (kap. XV.) — Zmínku o Broslově uzdravení Arsenius v »Pobožné knížce« z 1629 vynechal.

¹¹⁸⁾ Z r. 1610 uvádí Arsenius několik příběhů. Modlitbám svého zpovědníka ve St. Boleslavi, kamž věnoval k P. Marii i stříbrný kříž, za uzdravení z »podagry« děkoval císařský hofmistr Jiří Ludvík lantkrabí z Laichtenburgku. I jeho dcera přičítala své uzdravení Bohorodičce. — Po modlitbách před reliefem byly prý uzdraveny dvě nemocné dcery jednoho rady vratislavského biskupa Karla. — Na slib Bohorodičce učiněný dosáhl prý zhojení zlámané ruky zámečnick z Malé strany, Bartoloměj Tyxler. — V bouřlivém roce 1611 věnovali P. Marii z vděčnosti za uzdravení staroměstský hejtman Kryštof Albrecht z Roupova ornát a antipendium a hrabě Kryštof Fürstenberg dvě svíce z 60 liber vosku. R. 1612 došla uzdravení bolesti hlavy purkraběnka Markéta z Donína roz. Trčková z Lípy, za což věnovala do kostela vrkoče. Když téhož roku v květnu manželka Ondřeje Hannevalda s 2 dcerami věnovaly P. Marii po prstenu, rouhal se prý tu jakýsi přítomný lutheránský rytíř ze Slezska. Obrátil se však později a u jezuitů se vyučil katolické víře. Uzdravení Slavatovy choti Lucie Otylie, roz. z Hradce, jakož i panny Sabiny Zeydlicové z Poděbrad se připomíná v roce 1613. Počet divů, Bohorodičce přičítaných je rozmnožen o události po roce 1613 v »Pobožné knížce« z 1629. Jde tu však hlavně o uzdravení z let 1626—1629. — Ze sporu mezi bývalým kapitulním děkanem Jiřím Bílkem a jeho nástupcem Vratislavem Lehnerem, jehož se týká listina Harrachovského archivu, fasc. 19, fol. 952 z 5. V. 1646 (opis v čes. zem. archivu) víme, že i v době Bílkově bývala u P.

Marie kniha, kde se kromě kostelního majetku a nadací zaznamenávaly divy přičítané Bohorodičce Staroboleslavské. V roce 1646 byla tato kniha neznámá...

¹¹⁹⁾ Dr F. X. Kryštofek: »Protestantství v Čechách«, Praha 1906, str. 223, 237.

¹²⁰⁾ MS Lobk. — 276a, f. 71b k r. 1610: »Catholicorum fervor et alacritas in publice profitenda fide, tanto magis enituit, quo hic laxatio nova Confessione tradenis, qui hactenus Hussitismum professi fuerant, in deterius prolapsi, veteres ritus aboleverunt, atque in his omne genus supplicationis, seu processionis, eam praesertim, quam cum Eucharistia per forum quotannis more Catholicorum instituebant. Contra singulari providentia divina accidit, ut Catholici nunquam solemnius easdem supplicationes obiverint, cohonestantibus eam, et sua praesentia ceteros omnes excitantibus electoribus imperii et archiducibus Austriae heroico sane et digno aeterna memoria exemplo.«

¹²¹⁾ »Diář III.,« f. 91b, 92a k 10. VI. 1610 a f. 92b k 13. a 14. VI. 1610.

¹²²⁾ MS Lobk. 276a, f. 72 k r. 1610.

¹²³⁾ O pouti z r. 1611 píše ročenka (MS Lobk. — 276a, f. 103ab): »Peregrinatio ad B. Virginem Boleslaviam longe quam nunquam celebratissima: Censebantur ad 3000 hominum capita, quorum pars hic Pragae in Collegii aede sacra, pars ibi apud Deiparam et Divum Wenceslaum frequentarunt sacramenta, id quod ex subducto constitit numero«. Sr. též tištěné »Litterae Annuae S. J.« z r. 1611, Dillingen, str. 409.

¹²⁴⁾ MS Lobk. — 276a, f. 131 k r. 1612. Výroční zpráva z r. 1612, psaná v následujícím roce, se zmiňuje o účasti *arcibiskupově*. Ježto však pouť, o niž jde, byla asi v srpnu 1612 a arcibiskup Karel z Lamberka byl po celý rok před smrtí (zemřel v září 1612) těžce nemocen (sr. Dr V. Bartůňka: »Karel z Lamberka«, Čas. spol. přátel starožitností, r. L—LIII/1943—5, str. 214), jde tu zřejmě o jeho koadjutora a nástupce Jana Lohella.

¹²⁵⁾ Sr. Ant. Gindelyho »Dějiny čes. povstání«, díl I., Praha 1870, str. 13 nsl.

¹²⁶⁾ Arcibiskupův list z 15. března 1613, jenž je ve Form. Kaňkovském, f. 227 (opis v českém zemském archivu), vy-

bíží k pouti »ad aedem Deiparae virginis gloriosissimae... in Antiqua Boleslavia... sacram, populorum pio concursu iam pridem celebrem, cuius et sanctitati tam claris certisque miraculis praepotens Deus attestatus est.« Zvláště jeho počátek je vzrušující: »Quibus per hos annos periculis et calumniis catholici fatigemur, quam vehemens procella et graves bellorum motus navim Petri concutiant, quae persecutiones innocentes orthodoxae ecclesiae filios gravent — clara nimis experientia didicimus, ea enim sorte prenimur, ut et posteri non immerito memoria eorum, quae continuis nunc annis patimur, olim compassionis affectu suspirent.«

¹²⁷⁾ MS Lobk. — 276a, f. 169a.

¹²⁸⁾ Významná místa v textu pověsti jsem podtrhl sám. Datum 1500 jest v »Knížce« uvedeno *slovy*, nikoliv číslicí, takže nejde o přepsání. Arsenius myslel zřejmě na dobu krále Vladislava II. Jagielovce (1471—1516). — Z dvojí Arseniovy zmínky o velkém oltáři lze snad usuzovati, že v starém kostele byly r. 1613 i oltáře jiné. Tvrdí-li Arsenius, že relief byl *vyorán* na místě, kde stál v jeho době velký oltář, je pravděpodobné, že byl na něm neb v jeho blízkosti jako na místě svého údajného nálezu umístěn. Nutno býti tudíž zdrženlivým k pozdějšímu tvrzení Jiřího Crugeria (»Martialia Catholicae Romanae Fortitudinis Trophaea,« Litomyšl, 1669, str. 455), jenž v marginální poznámce hovoří o „*vetus cella B. V.*“, která prý byla nerozumně zbourána na počátku XVII. století. Crugerius píše, že se kanovníci, když poznali, že si P. Maria toto místo vyvolila, rozhodli »eidem *ligneum* interim *repositorium* erigere; quod ex aedificata etiam hodierna Basilica puer quandoque conspexi. Et dolendum omnino est, domunculam istius modi; nescio cui nitori consulendo, ablatam fuisse: nam ab eo tempore extenuari, ac evanescere ille sacer horror, qui per tot centurias annorum ad pietatem peregrinos eo loci, ubi reperta est Divina Imago, vehementer ac praetenere impellebat...« Mám za to, že v Staré Boleslavi před stavbou nynějšího mariánského kostela, tedy před rokem 1613, šlo o *venkovský farní kostel středních rozměrů, opatřený dvěma zvony a »velkým oltářem.*« Pozdější údaje o »domuncula«, »vetus cella«, »ligneum repositorium« mají přízvuk legendární...

¹²⁹⁾ Štěpán Beissel S. J. se v knize »Wallfahrten zu Unserer Lieben Frau in Legende u. Geschichte«, Freiburg in Breisgau, 1913, str. 39, 40, zmiňuje o zázračném návratu několika mariánských obrazů na původní místo, a to ve Waidhofen an der Ybs, Mariä—Bründl u Raabu, Hohenzell (Rakousy), Birlingen, Gewenheim, Sewen (Elsasko), Charleroi (Belgie 1682), Agen (1500), Nanteuil, Lisabon (Nuestra Señora la Grande), Kitzingen (Dolní Franky), Lujan (Argentina), Neunkirchen (Elsasko) a Rechkogl (Štýrsko).

¹³⁰⁾ Alois Kröss T. J. »Die Residenz der Ges. Jesu und der Wallfahrtsort Mariaschein in Böhmen«, Varnsdorf, str. 21—23 uvádí tuto pověst podle knížky »Maria Mater dolorum«, vydané r. 1646.

¹³¹⁾ V. Gumpenberg: »Atlas Marianus«, I. vyd. z 1657, str. 105. I.—11; II. vyd. z r. 1672, str. 916, kap. 878 a str. 36/7, kap. XI. — Roku 1645 vyšla v Saumuru »Historie de l'origine de l'image de N. D. de la fontaine des Ardilliers près de Saumur en Anjou.« — Podobný příběh vypravuje Gumpenberg i o polské »Beata Virgo Miraculosa Gidlensis« (Atlas z 1672, str. 631/2, kap. 541). — Š. Beissel uvádí v knize »Wallfahrten zu Unserer Lieben Frau in Legende u. Geschichte«, Freiburg 1913, str. 29, 30, ještě jiná místa, v nichž byl mariánský obraz nalezen při orání. Clery, Gewenheim (Elsasko), Impruneta u Florencie, Agen, Toulouse (Francie).

¹³²⁾ Na Harrachův dotaz, jaká práva má staroboleslavská kapitula ke kostelu Panny Marie, odpověděl r. 1640 děkan Bílek, že probošt, děkan a kapitula má ke kostelu nepochybná práva a nároky: »Nam imprimis sunt dictae ecclesiae nostri collatores et ecclesia in fundis capituli est aedificata« (Responsum v starobol. kapit. archivu).

¹³³⁾ Pavel Stránský »O státě českém,« přel. Boh. Ryba, Praha 1946, 3. vydání, str. 64.

¹³⁴⁾ Prášek (»Brandejs III.,« str. 395, pozn. 4) se dovo-lává zprávy Škretovy a Kolidlovy o stavu brandýského panství v roce 1613.

¹³⁵⁾ Podle Boh. Balbína (»Epitome,« VII., str. 42; IV., str. 11, 12) bylo započato se stavbou dnešního kostela až roku 1617. Balbín při tom cituje záznam, jež prý našel v zápiscích Mikuláše Dačického: »Anno 1617 Anna Imperatrix

coepit aedificare magnificum templum Mariae Boleslaviae, pro monachis papisticis Jesuitis, cum ante fuisset tantum Sacellum plenum cera et anathematis aliis, quasi essent quaedam nundinae, et forum quotidianum.« V Rezkově vydání »Paměti Mikuláše Dačického z Heslova« (Praha 1878, díl I., 1880, díl II.) sem Balbínem uváděný údaj nezjistil. O štědré účasti císařovny a královny Anny na stavbě se zmiňuje i Balbínův součastník Jiří Crugerius (Sacri pulveres, březien, Litomyšl 1669, str. 111, 455 ns). Jan I. Dlouhoveský (Zdoroslaviček, Praha 1670) tvrdí, že někdejší »malá kaplička« byla zbořena roku 1617, když se nynější kostel počal stavěti... Jisto je tolik, že Anin manžel, král a císař Matyáš r. 1616 přijímal na brandýském zámku deputaci defensorů a následujícího roku tam k němu přišel kardinál Khlesl. Roku 1617 zaplatil Matyáš 120 tolarů sochaři Janu Bapt. Quadri za oltář zhotovený do kaple brandýského zámku (A. Sedláček: Hradý a zámky, XV, Praha 1927, str. 157). Není nepravděpodobné, že s těmito císařskými návštěvami v Brandýse souvisí i císařovnin zájem o staroboleslavský kostel a její štědrá podpora stavebních prací... Jak jsem dodatečně zjistil, povolil manžel Anin, král Matyáš, již dne 11. února 1615 listem, datovaným na pražském Hradě »k ponížené prosbě velebného kněze Jana Chr. Kiliána, probošta ve St. Boleslavi, pro vzdělání cti a slávy Boží na vystavení kostela Matky Boží v též Staré Boleslavi« ze svých panství 200.000 cihel zděcích a skleповých, kamení štukového všelijakého 1400 a většího 300 kusů, sáhového pak a stavěcího 1200 sáhů. Kromě jistého množství dříví a železa mělo býti k témuž účelu dodáno 3000 džberů vápna. Ohledně nákupu vápna v Praze dala česká komora pokyny brandýskému hejtmanu Janu Ledeckému z Granova v listě z 17. III. 1616 (Pam. kniha panství brand., 1607—1800, f. 221, obl. arch. st. zem. arch. v Brand.).

¹³⁶⁾ Sr. co uvedeno v pozn. 135. O zásluhách kapit. dignitářů uvádí Bílek (v rukopis. »Responsum«, uloženém v kap. archivu staroboleslavském, bod V.): ... »Tandem postea 4° quando tantum numerum ad locum sanctum concurrentium, dicta Ecclesia capere non amplius posset, hanc augustam, prout recenti memoria tenemus, Joannes Chrysostomus Kilianus tunc temporis Vetero—Boleslaviensis praepositus cum

decano et capitulo sumptibus supramemoratis erexit et aedificavit.«

¹³⁷⁾ Balbín: »Epitome,« VII., str. 42—44. — Prášek: »Brandejs III.,« str. 395—397. Václav Wagner v knize »Barok v Čechách,« Praha 1940 charakterisuje poutní kostel P. Marie ve St. Boleslavi jako »jednu z prvních kostelních architektur raně barokních na českém venkově, pod výlučným vlivem italským (Vignola), ovládající svou hmotou plastický obraz města a výrazným obrysem jeho siluetu.« (Popisy obrázků,« č. 1). — Z dějin stavby víme, že z nashromážděných hotovostí kostelních poskytl r. 1623 probošt Kilián na naléhání presidenta české komory Viléma Slavaty zápůjčku české komoře, jež nebyla splacena ještě r. 1640 (»Responsum« J. Bílka odst. II.). Balbín uvádí i další zápůjčky z kostelních hotovostí. Z roku 1630 známa jsou jména dárců z řad říšských a světských duchovních knížat (Balbín: Epitome, VII.—43; Prášek: »Brandejs« III.—396, pozn. 2.). Roku 1630 věnoval Ferdinand II. podle císařské resoluce z 22. března 1630 na stavbu věže 2000 zlatých (opis resoluce v starobol. kap. archivu). Štědrost vůči kostelu jmenovaný král osvědčil již r. 1623 za svého pobytu v Brandýse (Prášek: »Brandejs III.,« 396/7).

¹³⁸⁾ O darech sbíraných na stavbu ještě r. 1630 sr. pozn. 137. Vnitřní zařízení dnešního mariánského kostela pochází však až z doby pozdější: Roku 1637 odkázal nejvyšší purkrabí Adam z Valdštejna *k svému* oltáři v kostele P. Marie 500 kop míšenských na konání bohoslužeb; oltář ten zašel za švédské okupace. Dnešní oltář ve *valaštejnské* kapli *Narození* P. Marie vysvětil až r. 1690 jeho donátor, pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna. — R. 1639 učinila Esté-
ra Lažanská z Bukové, provd. Mitrovská z Nemyšle odkaz na oltář, jenž měl býti u P. Marie vystavěn na místě, které si byla dříve se svým manželem vybrala. Podle poznámky v čes. zemských deskách z r. 1676 realizoval odkaz hrabě Karel Maxmilián Lažanský z Bukové. Oltář r. 1673 *v lažanské* kapli vystavěný byl zasvěcen *Obětování* P. Marie. — Kol r. 1673 vybudoval *v berkovské* kapli oltář *Očišťování* P. Marie František Antonín Berka z Dubé s manželkou Annou z Montecuculi. — Fundátorem *černínské* kaple *Zvěstování* P. Marie byl »barokní kavalír« hrabě Humprecht Jan Černín z Chu-

denic s manželkou Dianou Maríí, roz. markraběnkou Hippolytkou z Gazolda. V kapli, vybudované roku 1664 nákladem 500 zlatých, bylo pochováno r. 1682 srdce fundatorovo, zatím co jeho tělo odpočívá v kapli sv. Zikmunda u sv. Víta v Praze. — R. 1666 dal v *slavatovské* kapli *Nanebevzetí* P. Marie vybudovati oltář vladař hradeckého domu hrabě Ferdinand Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka s chotí Maríí Cecilíí Renatou, roz. hraběnkou z Náchoda. — Jediná ze šesti kaplí mariánského kostela — *morzinská* kaple Neposkvrněného *Početí* P. Marie (chybně někdy zvaná martinickou) byla založena šlechticem cizího původu, hrabětem Pavlem z Morzinu a jeho manželkou Alžbětou Maríí roz. Hřánovou z Harasu, a to r. 1662. — Všech šest kaplí je ozdobeno znaky svých fundátorů. Dnešní hlavní oltář Nanebevzetí P. Marie je z XVIII. století; v době Balbínově (1668) zdobil kostel hlavní oltář, jež tam nákladem 900 zlatých věnoval nejvyšší purkrabí hr. Bernard Ignác z Martinic a na němž byly pěkné sochy Boha Otce, P. Marie a *zdravícího anděla*. — Pozornosti zasluhuje v presbyteriu dnešního kostela se nalézající (na udánlivém místě vyorání) mramorový oltářík, opatřený stříbrnou mříží, kterou r. 1672 věnovala Ludmila Benigna, roz. Kafková ze Říčan, vdova po nejv. sudím hr. Františku Karlovi ze Šternberka. Uprostřed umístěný Mariin monogram (za nímž býval uložen mariánský relief) je obklopen osmi korunovanými osmicípými šternberskými hvězdami a pod každou z nich je nápis se jménem jednoho dítěte uvedených manželů. (Sr. B. Balbína: »Epitome,« VII., str. 110, 114/5 a mé články v Staroboleslavském věstníku: »U P. Marie ve St. Boleslavi před čtvrttisíciletím,« ř. XI/1940, č. 6, »Ještě něco o mar. poutním chrámu ve St. Boleslavi,« r. XII/1941, č. 3, »Odkaz Adama z Valdštejna,« r. XIII/1942, č. 2 a »Kaple Lažanská Obětování P. Marie,« r. XIII/1942, č. 3 a literaturu tam uvedenou.)

¹³⁹⁾ MS Lobk—276a, f. 206b k r. 1614; f. 238b k r. 1615 a f. 273a k r. 1616. K roku 1615 je v »Annálech« zmínka o jakémisi šlechtici, který žil v takové depresi, že stále myslel na sebevraždu. Duševní klid mu přinela až pout do St. Boleslavi, kterou podnikl na upozornění jesuity. V St. Boleslavi došla prý navracení zraku i jakási dívka.

¹⁴⁰⁾ B. Balbín: »Epitome,« VII., kap. XIII., str. 41. Sr.

pozn. 68), jakož i »Responsum« Bílkovo z 1640, kde se v pasáži o majetku mariánského kostela připomíná: »Alios 400 a Dno Casparo Arsenio quondam Ecclesiae Metropolitanae decano et Canonico nostro, pro Sacerdote, qui singulis septimanis votivam de Annuntiatione B. Virginis in magno altari dicere tenetur fundatos constat.«

¹⁴¹⁾ A. Gindely: Dějiny českého povstání, Praha 1870, I. str. 218. Na stejný protestantský odpor narazilo v květnu 1618 procesí, které dal o křížových dnech 1618 uspořádati z kláštera Sedleckého do Kutné Hory — kde se od 60 let žádné procesí nekonalo — horlivý mincmistr Vilém v Vřesovic (Dr A. Rezka: »Paměti M. Dačického« sv. II., Praha 1880, str. 182, 276, 279, 281).

¹⁴²⁾ J. Crugerus: »Sacri pulveres,« březen (Martialia Catholicae Romanae Fortitudinis Trophaea), Litomyšl 1669, str. 455 nsl. »In proximis rebelium haeticorum disturbis quantumvis passim alibi, susque deque sacra turbarentur, mansit istiusmodi sacratissima icon Vetero Boleslaviensis immota.« O poměru něm. lutheránů ke kalvínskému očišťování kostelů sr. Ferd. Hrejsy »U Salvatora«, Praha 1930, str. 59—62.

¹⁴³⁾ Tomáš V. Bílek: »Dějiny konfiskací v Čechách,« Praha 1882, díl I., str. 47/8; sr. i článek Dr J. Glücklicha: »Majestát Rudolfa II. z r. 1608 o nekonfiskování statků« ve Sborníku J. Pekaře: »Od pravěku k dnešku«, Praha 1930, díl II., str. 21 až 26. — V Pamět. knize panství brand. (archiv panství brand.) se v zápisu z 12. VIII. 1621 (fol. 47) uvádí, že se za povstání kap. děkanu Crucigerovi jako své vrchnosti zpronevěřili poddaní z Dříz Jan Novotný, Vach Havelka, Pavel Vinař a Dvořák. Po skončení povstání byli potrestáni vězením. Propuštění z něho, zaplatili každý pokutu 50 kop míš. a slíbili věrnost do rukou kap. rychtáře starobol. Víta Gregora.

¹⁴⁴⁾ Tomáš Pešina: Phosphorus septicornis, str. 370, J. Reiss: Jan Ctibor Kotva z Freyfeldu, Č.Č.M., 1880, str. 471, J. Fl. Hammerschmied: »Prodromus gloriae Pragenae,« Praha 1723, str. 188—190; Fr. Ekert: Posvátná místa kr. hl. města Prahy«, I. sv., Praha 1883, str. 430, 431. Z Dr Jar. Prokešova »Protokolu vyšlé korespondence kanceláře čes. direktorů z let 1618 a 1619« (Sborník arch. min. vn., sv.

VII, Praha 1934, str. 56/7) je patrno, že v klášteře sv. Jakuba bývaly noční schůzky už v září 1618.

¹⁴⁵⁾ F. Hrejsa: »U Salvatora,« Praha 1930, str. 63.

¹⁴⁶⁾ MS Lobk.—276a, f. 298ab k r. 1621: »...Intermissa infelici hoc triennio ad S. Ivanum supplicatio auctoribus nostris resumpta, eventu pergit plane felici. Pari quoque pietate honor Patrono Tutelari D. Wenzeslao redditus, cuius cum dies antea sacer, nunc esset omnino profanus, edicto cautum est, ut inter religiosos festosque haberent, universi et avita religione peragerent: *facta omnia incredibili populi concursu*: supplices ivimus labaris sacris prae-euntibus ab aede nostra ad ipsum usque D. Sacellum, in arcis templo summo constitutum, quo etiam ordine ac pietate a peractis ibidem sacris omnibus populus frequentissimus ad nos rediit. Mirum dictu est quantos animorum ad pietatem motus conciverit in solemni illa Corporis Christi pompa cum ipse illustrissimus Gubernator princeps a Liechtenstein et cum eo tota catholica nobilitas: tum binus omne Isaac immolato et Ella cinerico pane satiato dialogismus. Qui pietatis sensus ipso D. Virginis magnae Dei Matris in coelos assumptae festo die a populo item frequentissimo sunt repetiti, dum ad Beatam Virginem Boleslaviensem supplicantium ritu nostris comitibus pergerent.« V citovaném líčení jesuitských Annálů není zajímavým momentem jen horlivá péče jesuitů o obnovu někdejšího lesku svátku národního světce sv. Václava hned v prvním roce po jejich návratu z exilu, nýbrž i horlivý zájem pražského lidu o všechny pobožnosti jimi pořádané...

¹⁴⁷⁾ Citováno z předmluvy M. J. Petra Svošovského z Lorbenthalu »Katolických staročeských písniček a některých litaní a prozpěvování upřímným a k Matce Boží do Staré Boleslavě aneb pod Krupkou poutníkům spolusebraných a k vytisknutí vydaných« z 1. srpna 1624 podle článku »A—a«: Věrnost města Roudnice k paladiu staroboleslavskému, — (»Věstník starobol.«, r. IV., č. 3., str. 27—30).

¹⁴⁸⁾ MS Lobk.—276a, f. 335a. Podle vyprávění Balbínova (Epitome, VII., str. 46) vyprosili si v prosinci 1622 u P. Marie ve Staré Boleslavi pomoc pro své budoucí sídlo zakladatelé jičínské jesuitské koleje P. Jan Flexius a P. Rudolf Neomenius.

¹⁴⁹⁾ Ignác Kollmann: »Acta S. Congregationis de propaganda fide«, I., 1., 1923, str. 81, č. 21, dopis z 17. září 1622; str. 130 až 133, č. 25, dopis z 8. října 1622; Dr Rom. R. Perlík O. Praem: »Paladium země České a Strahov«, (Věstník Starobol., r. IX. č. 2., str. 21). Sr. též V. Lívy: »Studii o Praze pobělohorské. II. Rekatolisace,« Sborník přísp. k děj. hl. města Prahy, díl VII., Praha 1933, str. 29.

^{149a)} V květnu 1623 žádal kanovník Jan Ct. Kotva, označiv se jako »concionator Tynensis« krále Ferdinanda II., aby dal ozdobiti obě věže Týnského kostela v Praze pozlacenými báněmi. V dopisu z 2. V. 1626 sliboval týž hodnostář knížeti V. Zd. z Lobkovic, že druhý den po své instalaci na starobol. probošta bude sloužit mši sv. za blaho knížete, kněžny Polyxeny a syna Václava Eusebia (sign. D 246 Lobk. arch. v Roudnici n. L. — podle lask. informace p. arch. K. Jeřábka).

¹⁵⁰⁾ F. Ekert: »Posv. místa kr. hl. města Prahy,« Praha 1883, sv. I., str. 303; V. Líva: »Studie o Praze pobělohorské II.,« str. 23—25, 34.

¹⁵¹⁾ Prášek: »Brandejs III.,« str. 396/7, pozn. 7, 8, 1; J. Beckovský: »Poselkyně,« díl II., sv. III., vyd. Dr A. Rezek, Praha 1879, str. 385.

¹⁵²⁾ MS Lobk.—276a, f. 360a, 365b.

¹⁵³⁾ B. Balbín: Epitome, VII., str. 47—51.

¹⁵⁴⁾ Arsenius v dedikaci *rozšířil* pasáž prvního vydání, pojednávající o oddanosti obou »věrných a stálých katolických pánů« Panně Marii o zmínku, že oba královští úředníci její pomoc seznali »obzvláště v onom nešlechetném — z okna kanceláře české do příkopův od rebelantův, při začátku ohavné rebellie, vyhození, vskutku a v pravdě beze všeho na těle a zdraví ublížení, k vzývání svatého jména jejího...«

¹⁵⁵⁾ Jiří Bílek, nar. v osmdesátých letech XVI. stol. na Moravě, stud. u jezuitů v Praze, poté farářem v Chotěšově. Pro řeholnice tamnějšího kláštera sepsal a r. 1617 v Praze vydal »Budič křesťanské pobožnosti«. V době pobělohorské se stal děkanem v Chrudimi, kde prováděl katolickou reformaci a pak byl arciděkanem v Kutné Hoře. Od r. 1626 působil jako kapitulní děkan v Staré Boleslavi, na počátku čtyřicátých let přešel do Prahy, kde administroval faru u sv. Štěpána. Od r. 1642 do r. 1657, kdy zemřel, byl arci-

děkanem v Českém Krumlově. Tam si získal velké zásluhy o český živel a jeho udržení. O smýšlení Bílkově, který byl r. 1630 povýšen do šlechtického stavu s přídomkem »z Bilenberku«, svědčí jeho závěť z 26. června 1657. V ní vyloučil ze své nadace při jesuitském semináři sv. Josefa v Českém Krumlově, založené pro dva studenty, výslovně Němce nepocházející ani z Čech, ani z Moravy (Čes. slovník boho-
vědný, díl II., str. 244; Ottův nauč. slovník díl IV., str. 56; K. Š.: Jiří Bílek, Starobol. věstník, r. VI., č. 5., str. 70; Studijní nadání v král. Českém, I. díl., Praha 1894, str. 183.) — Z let 1626 až 1629, kdy Bílek působil ve St. Boleslavi, pocházejí uzdravení, o jejichž vyličení doplnil Arsenius »Pobožnou knížku«. R. 1626 byl prý na přímluvu Madony Boleslavské z těžké nemoci hlavy uzdraven nejmenovaný muž z Malé Strany, v příštím roce pak Vilém Waldras z Wittenhorstu od těžké nemoci a jakási poutnice z Prahy od bolesti hrdla. R. 1628 byla od nebezpečí, jež hrozilo ze špendlíku v hrdle, osvobozena Barbora Gruberinová z Malé Strany a následujícího roku bylo prý z psotníku uzdraveno dítě plzeňské měšťanky *Roznarky*. O tomto posledním uzdravení tvrdí Jan Tanner (ve svém vydání Chanovském »Vestigium Boemiae Piae«, 1659, str. 33, správněji 34, cap. II. Mariana), že se týkalo jeho bratra Jakuba, synka *Alžběty* Tannerové.

¹⁵⁶⁾ O rychlém rozšíření nové Arseniovy datace svědčí nejen skutečnost, že se nikde kromě »Knižky« z r. 1613 s letopočtem 1500 neshledáváme, nýbrž i několikrát už citované »Responsum« děkana Bílka z 1640. Podle Bílkova tvrzení držela staroboleslavská kapitula kostel Panny Marie *po 480 let* (tedy od r. 1160), aniž by si kdo činil na něj nějaký nárok. V bodě V. uvádí pak Bílek výslovně, že se uvedený kostel stal farním kostelem kolegiátního chrámu za krále Vladislava r. 1160. Avšak v líčení jeho počátků se Bílek zcela *neshoduje* s Arseniem, neboť tvrdí, že na místě vyorání vybudovali děkan a kapitula *nejdříve kamenný sloup* a do něho vložili relief (»...Primo lapideam Columnam, in loco ubi ecclesia nunc stat, erexerunt, et in eandem sacram imaginem includunt.«) Teprve později na místo sloupu vystavěl prý děkan s kapitulou svatyňku (sacellum), kterou následoval větší farní kostel. Posléze když tento kostel při návalech poutníků nestačil, vybudován byl proboštem

Kiliánem, děkanem a kapitulou nový velký poutní kostel. — Rovněž až o druhé vydání Arseniovy knížky opírá své vyprávění P. Albrecht Chanovský v II. kapitole spisu: »*Vestigium Boemiae Piaae*,« (Praha 1659, str. 30, správněji 31). Údaj o vyorání reliefu roku 1560 za krále Vladislava, opravil vydavatel spisu P. Jan Tanner v II. vydání roku 1689 (str. 30) na rok 1160. Vyorání obrazu k roku 1160 uvádí posléze jmenovaný jezuita i v X. kapitole »*Života a slávy sv. Václava*« (*Trophaea s. Wenecslai*) z r. 1669 (vydal v Praze r. 1941 Dr. Zd. Kalista, str. 32, 73/4). V XVIII. století se o nalezení reliefu k roku 1160 zmiňuje Gelasius Dobner (*Annales Hageciani*, pars VI., Praha 1782, str. 420), avšak ke zprávě připojuje skeptický doatek: »*Qua de re qui plura cognoscere avet, adeat mox relatos authores (t. j. Arsenia, Balbina, Crugeria a Rhona), quae quidem omnia, si initia spectes, deficientibus synchronis documentis (t. j. z XII. století!), mera traditione nituntur*«. Dobnerovo stanovisko lze si snadno vysvětliti okolností, že ani otec moderního dějepytu neznal I. vydání Arseniovy »*Knížky*« z r. 1613! František Pubička (*Chronologische Geschichte Böhmens*, díl IV./1; Praha 1778, str. 385/6) se opíral při líčení nalezení obrazu o Balbínovu *Epitome*, kn. III., kap. 11, str. 237), resp. o druhé vydání Arseniovy knížky.

¹⁸⁷⁾ V X. kapitole »*Knížky*« z r. 1613 Arsenius píše: »A v pravdě kdybychom takové památky bl. Panny Marie a při tom těla svatých milých dědicův našich, okolo nás neměli, bojím se, že častokrát bylo by veta po naší víře, po církvi, po naší vlasti, po všem tomto království českém: jim po Panu Bohu za všechno děkovati máme, oni jsou zvláštní milostiví před Pánem Bohem naši orodovníci a ve všech potřebách vlastních i obecních naši obráncové a spomocníci.«

¹⁸⁸⁾ Flajšhansovo vydání (II. díl, Praha 1923, str. 44/5) uvádí konec přípitku takto: »... Protož i z vás každý vypijte tento *koflíček vína pro milost Michala sv. archanděla, ať vaše duše také donese do přibytku věčného*«. Poněkud dále při Václavově smrti Hájek uvádí, že Boleslav »ponukl Štyrsky a Hněvsky svých služebníkův a sám pryč běžel do svého přibytku, an ho žádný nehoní, strašlivě utíkaje. Štyrsa a Hněvsa toho muže svatého, bratra pána svého, jsou *nemilostivě* bili,

tak až duši jeho k P. Bohu poslavše a tělo tu na zemi pozůstavivše, pryč jsou odešli.« (O přípitku a o vrazích, srovnej literaturu, uvedenou v pozn. 5.) — Na tomto místě budiž zvláště poukázáno na okolnost, že se jméno Štyrsovo jako jednoho z vrahů sv. Václava uvádí poprvé až v Hájkově kronice; nejstarší staroslovanská legenda z X. století zná jako vrahy vedle Hněvsy Tužu, Čistu a Tíru. Dalimil uvádí, že světce zavraždil Hněvsa s bratřími, nejmenuje je však. Jméno Štyr-sy vzniklo asi pokroucením starobylého jména Tíry.

^{186a)} Koflíček či kalich sv. Václava se *neuvádí* mezi kořistí, kterou za saské okupace (1631/2) odvlékli ze Staré Boleslavi Hoffkirchovi podřízení, třebaže se tu vypočítávají kromě zázračného obrazu P. Marie »krev a vlasy a střevíc sv. Václava, rukavice sv. Vojtěcha, špic z koruny trnové Krista Pána«. (»Kniha pamětí St. města pražského,« sign. 327, folio 185ab — v archivu hl. m. Prahy.) V II. vydání spisu »Vestigium Plae Boemiae z r. 1689 (str. 30) uvádí P. Jan Tanner o koflíčku v poznámce k textu Chanovského domněnku, že prý nádobka tato byla odnesena do Francie od jakýchsi řeholníků, u nichž byla za švédských válek uložena. Srovnej i můj článek »Památky na sv. Václava«, Ned. lid. listy, r. XXI/1942, č. 234. — Z Arseniova údaje o podobnosti kovu koflíčku a reliefu, jakož i z tvrzení Paprockého, že z kalichu sv. Václav při sv. přijímání požíval *nekonsekrované* víno (abluci), nutno usuzovati, že tu nešlo o nádobku z *drahého kovu* — na rozdíl asi od kalichu, z něhož prý přijímala krev Páně sv. Ludmila a jenž se v 1. polovině XVI. století uchovával na Mělníku (B. Bílejovský; Kronika Česká, 1537, I. díl, str. 7, 33). — Pokud jde o rukavici sv. Vojtěcha, srovnej mou studii »Legenda o zázračné bilokaci sv. Vojtěcha,« Řád, r. VIII./1942, č. 8/9.

¹⁸⁹⁾ Hilarius Litoměřický: »List králi Jiřímu z Poděbrad,« vyd. Dr A. Podlaha, Praha 1931, str. 10, 11; Hilarius: »Traktát o nejsv. přijímání lidu obecného pod jednou způsobou,« vyd. Dr A. Podlaha, Praha 1905, str. 12, 28.

¹⁹⁰⁾ Sr. Jiří Bertold Pontanus z Braitenberka: »Hymnorum sacrorum de B.M.V. et s. Patronis S. R.« »Bohaemiae libri tres,« Praha, 1602, »Bohaemia Pia,« Frankfurt 1608, str. 48—53; Aubert Miraeus: »De rebus bohemicis liber singularis,« Lejda 1621, str. 39/40. Jiří Ferus (či spíše Kaš-

par Petr Drauskovius): »Fama posthuma S. Joannis Nepomuceni,« Praha 1641, str. K. IV.; Albrecht Chanovský — Jan Tanner: »Vestigium Boemiae Plae,« Praha 1659, str. 35—71; B. Balbín: »Bohemia sancta« (Misc. historica, I. dec., liber IV., pars I., II.,) Praha 1682.

¹⁶¹⁾ Národně obranná stránka kultu sv. Jana Nep. se pěkně jeví v Kázání Ondřeje Fr. de Waldta »Chvála českého jazyka« z r. 1729, jež roku 1938 vydal v Praze Dr Josef Vašica, str. 29—48.

¹⁶²⁾ Sr. můj článek: »Vavřín slávy z ctností českých patronů,« Starobol. věstník, r. XIV/1942, č. 2).

¹⁶³⁾ V. Gumpenberg (»Atlas Marianus«, Ingolstadt 1657, III. kn., 23. odst., str. 156/7 »Imago B. V. Miraculosa Boleslaviensis«) nazývá podle Schambogenova (1610—1665, provinciálem od r. 1652) a Balbínova (1621—1688) dopisu boleslavský obraz pokladem Čech, jeho vyorání klade do r. 1160 a pověst rozmnožuje o novou podrobnost, že volové (Arsenius mluví o koních), kteří táhli pluh, poklekli před ním na zemi. — Proti domněnce u Gumpenberga vyslovené o původu reliefu z kovu modly bohyně Krosiny (o této modle první vypráví Hájek), domněnce to, kterou naznačuje i »Tempe Boemica«, vydaná v Praze r. 1665 v kapitole »Iter ad B. V. Boleslaviensem« a dále Jana I. Dlouhoveského »Zdoroslavíček na poli požehnaném,« Praha 1671, str. 17, namítal Crugerius, že Krosinina modla byla prý z čistého zlata, naproti tomu však že relief nemá se zlatem nic společného. (»Sacri pulveres«, březen, Litomyšl 1669, str. 455 nsl. k 13. III.). Pasáž o původu reliefu je pravděpodobně dílem Balbínovým, neboť není obsažena ve statí díla J. Eus. Nierenberga: »Trophaea Mariana« (Antverpy 1658, str. 291/2 kn. VI., cap. XXXVI.), věnované reliefu P. Marie Boleslavské a převzaté podle poznámky na konci z dopisu P. Ondřeje Schambogena. Srovnáním obou statí o Boleslavské Madoně, otištěných v dílech Gumpenbergově a Nierenbergově, jejichž počátek (nalezení reliefu) je téměř shodný, lze bezpečně zjistiti, že základem obou je Schambogenova relace, kterou pro Gumpenberga rozvedl a propracoval B. Balbín. V knize »Diva Turzanensis« z 1658, (str. 162/3 v hl. XXXII.) se výslovně Balbín přiznává k autorství uvedené domněnky: »conjectura mea est: Idolum aliquod a Diva Ludmilla confractum et contritum ei (t. j.

boleslavskému reliefu) praebuisse« (rozuměj »materiam«).

¹⁶⁴⁾ Jan Tanner — Felix Kadlinský: »Život a sláva sv. Václava« z r. 1669 (lat. originál pod názvem »Trophaea S. Wenceslai« vyšel r. 1661), opět vydal Dr Zdeněk Kalista, Praha 1941, str. 73/4. — R. 1659 se Tanner při vydání Chanovského »Vestigium Boemiae Piae« (str. 30—33) ještě ani slovem nezmínil o sv. Cyrilu aneb Strachotovi, sv. Ludmile a Podivenovi a omezil se jen na Chanovského výtah z Arseniovy »Pobožné knížky« z 1629, (stejně postupoval i r. 1689 při 2. vydání »Vestigium«, str. 30—34); za to však ve »Svaté cestě«, vydané roku 1679 věděl, že sv. Václav bl. Pannu Marii »v jejím staroboleslavském obraze původem sv. Crhy a Strachoty a cvičením sv. Lidmily báby své svaté ctil« (kaple I.). — Pověsti o smrti Václavově a Podivenově dohromady popletl Crugerius, když vyprávěl, že obraz odhodili na zemi Václavovi vrahové Hněvsa a Štyrsa, vedouce Podivena do lesa, aby jej tam oběsili (»Sacri pulveres,« březen — Martialia, Litomyšl 1669, str. 455 nsl.). Avšak již Balbín v »Diva Turzanensis« z 1658 vypráví, že by byl relief při smrti Václavově zašel, kdyby jej byl nezachránil jeho sluha Podiven. Když pak byl tento pro víru pověšen, měl relief při sobě. Relief byl prý pak r. 1160 nalezen na poli, v němž leželo Podivenovo tělo. — Podle Jana I. Dlouhoveského (»Zdoroslavíček«, Praha 1671) věnovala prý sv. Ludmila relief ulitý z Krosinina kovu, sv. Cyrilovi, velehradskému arcibiskupovi z vděčnosti za vyučení sv. víře, »který vida Václava, mládenečka po něm hrubě toužícího, zase jemu obraz navrátíl a daroval. On ho s radostí přijal, uctivě při sobě nosil, s ním do kostela na modlení o půlnoci s služebníkem věrným Podivínem chodil. Když pak z vnuknutí a napomenutí Božského poznal, že by od ukrutného Boleslava bratra svého zmordován býti měl, rytinu aneb obrázek Podivínu služebníku svému k věrnému opatrování poručil a odevzdal...« Podiven pak prý před svým zajetím od »modlářů« hodil obrázek do jednoho keře, kde byl později nalezen. — Dlouhoveský opěvoval vztah k sv. Lidmile, Václavu a Podivenu i ve verších ve sbírce »Požehnané pole« (V. Bitnar: »Zrození barokového básníka,« Praha 1940, str. 551/4).

¹⁶⁵⁾ »Tempe Boëmica,« Praha 1665 (Iter ad B. V. Bole-

slaviensem): »... Alii a S. Pontifice Methodio dono datam ajunt Sanctissimae Duci Ludmillae, exinde Nepoti et Alumno suo Beato Wenceslao ab eadem traditam et prodigiis postea claram, Boleslao mitescente, et saevitiam pietate corrigente, in templo regie aedificato collocatam.«

¹⁶⁶⁾ »Sacri pulveres,« březan, Litomyšl 1669, str. 455 nsl.

¹⁶⁷⁾ B. Balbín: »Epitome,« kn. III., Praha 1677, kap. XI., str. 237—239; kn. VII., Praha 1673, kap. II., str. 4—7.

¹⁶⁸⁾ P. Jan Tanner v »Svaté cestě« z 1679 v modlitbě k sv. Václavu (1. kaple) tvrdí, že po cestě z Prahy do Staré Boleslavi kromě sv. Václava putovali i sv. Vojtěch, sv. Prokop, pět sv. bratří mučedníků a jiní svatí Čechové (srovnej též pozn. 7).

¹⁶⁹⁾ Srovnej můj článek »Sv. Jan Nep. — poutník staroboleslavský« (Starobol. věstník, r. XI /1940, č. 3.)

¹⁷⁰⁾ Epitome, VII., kap. III., str. 7—10. Na str. 8...: »...hic Cyrillus et Methodius, hic Borzivoius, et Boleslaus Pius, hic Adalbertus, hic Procopius, atque etiam cum Carolo suo gloriosissimo Caesare Ernestus I. caeterique ex ordine Divi (ut pridem probavi) Peregrini supplicarunt, *in hac imagine Dei Matrem spectantes et adorantes.*«

¹⁷¹⁾ Jan Beckovský (»Poselkyně,« díl II., sv. III., Praha 1880, vyd. Dr A. Rezek, str. 484/5) se o »svaté cestě« zmiňuje k r. 1674. Její zevrubný popis obsahuje práce V. V. Kremera—Karlštejnského »Přenesení ostatků sv. Václava,« Praha 1941, str. 108—120. K autorovým vývodům na str. 109 dlužno však podotknouti, že Tannerova knížka vyšla původně česky, a to r. 1679; r. 1692 vyšlo druhé české vydání. Latinský překlad vyšel r. 1690.

¹⁷²⁾ O příbězích r. 1631 vypravuje podle výročních zpráv malostranského domu profesů a svatoklementinské koleje B. Balbín v »Epitome«, VII. str. 53/5. O náboženských poměrech v Praze za saské okupace vypráví V. Líba: »Studie o Praze pobělohorské II. Rekatolisace,« Sb. přisp. k děj. hl. m. Prahy, VII., Praha 1933, str. 68—71.

¹⁷³⁾ Citováno ze zprávy, kterou se dne 29. prosince 1632 pražští purkmistři a konšelové ospravedlňovali ze své činnosti za saské okupace (»Kniha pamětí St. města pražského,« sign. 327 v archivu hl. m. Prahy); zpráva přetištěna v čl. K. J. Erbeny »Sasové v Praze léta 1631« (Čas. čes.

musea 1853, str. 713, 716). O saské okupaci zevrubně píše Kořán—Rezek—Svátek—Prášek: »Dějiny Čech a Moravy nové doby,« díl III., Praha 1941, str. 465—543.

¹⁷⁴⁾ »Kniha pamětní Starého města pražského,« sign. 327, folio 185ab (Archiv hl. m. Prahy).

¹⁷⁵⁾ Jde tu asi o Oldřicha Václava z Říčan, syna Jana nejst. z Říčan a synovce někdejšího direktora z českého povstání Pavla z Říčan. Oldřich Václav sloužil za českého povstání jako fendrych ve stavovském vojsku a náležel k posádce, obležené v Táboře. Za pobělohorských konfiskací se mu dostalo pardonu, avšak po r. 1627, když ze země byli vypovězeni nekatolíci, zcizil své jmění (Popovice na Táborsku) a odešel pak i s manželkou do emigrace. Za saského vpádu se vrátil a dal se do služeb kurfiřtových. V okolí Jílového ozbrojil tlupy sedláků v počtu několika set mužů a vycvičil je ve zbraní, sváděl vítězné bitky s Marradasovým vojskem. Po skončení okupace byl dne 25. ledna 1634 odsouzen frýdlandskou konfiskační komisí ke ztrátě jmění, avšak toto nebylo vytčeno (Tomáš V. Bílek: »Dějiny konfiskací,« Praha 1882, I., 489, II. 820. Kořán—Rezek—Svátek—Prášek: »Dějiny Čech a Moravy,« Praha 1941, III., 478, 802; Jar. Čelakovský: »Návrat emigrace české r. 1631,« Osvěta, 1873, I., 179, 257; Riegrův slovník naučný, Praha 1868, VII—405; Ottův slovník naučný, Praha 1904, XXI., 698). Nevylučoval bych, že to byl Oldřich Václav z Říčan, obeznámený s poměry v zemi, jenž Hoffkircha upozornil na staroboleslavský chrámový poklad.

¹⁷⁶⁾ Zpráva pražských purkmistrů a konšelů *neuvádí* kterého dne došlo k loupeži ve Staré Boleslavi. Jan Beckovský (»Poselkyně starých příběhů českých,« díl II., sv. III., Praha 1880, vyd. Dr A. Rezek, str. 165/6, 179) ve zprávě o saské okupaci tvrdí, že to bvlo někdy *ke konci r. 1631*. Balbín (Epitome VII., 55, kap. XVIII.) datuje vyloupení staroboleslavských kostelů ke dni 24. února 1632, avšak jinde v rozporu s tímto údajem tvrdí, že k potupě na Staroměstském náměstí došlo již 14. února 1632 (»Epitome«, VI., 55, kap. XIII.; VII., 57, kap. XVIII.) — Z nápisu velké staroboleslavské stříbrné medaile, která byla r. 1638 ražena na paměť navrácení reliefu do jeho sídla a kterou vyryl Šalamoun Skultet, vysvítá velmi pravděpodobně, že *k loupeži ve Staré*

Boleslavi došlo 14. února 1632. Nápis medaile, jejíž líc je ozdoben obrazem P. Marie Staroboleslavské, obklopené kol dokola plaménky a písmenami »Vet. Bolesl.« zní: »Monumentum divae Virgini Veteroboleslaviensi pia catholicorum opera 6 1/2 post annos 12. Sep. 1638 reduci, quam impletas haeretica 14. Febr. 1632 exterminarat.« (Karel Procházka: »Medaile staroboleslavské,« Starobol. věstník, r. VIII/1937, č. 3, str. 32/3).

¹⁷⁷⁾ Podle zprávy pražských purkmistrů a konšelů došlo k potupě obrazu a vyzdvižení šibenice *v neděli dne 29. února 1632.* Avšak podle »Diáře« rektora pražské jezuitské koleje z r. 1633 (cituje jej Balbín v »Epitome«, VII—57, kap. XVIII.) došlo k popravě Hoffkirchova bratra (Albrechta, jak víme odjinud) po zběhnutí z bitvy u Lützen dne 14. února 1633 na Staroměstském náměstí, právě prý na témže místě, kde *před rokem* Vavřinec Hoffkirch zneuctil relief. Na jiném místě uvádí Balbín výslovně *14. únor 1632* jako den zneuctění reliefu (sr. pozn. 176). — O popravě Hoffkirchova bratra na Staroměstském náměstí se zmiňuje ve svém vydání »*Vestigium Boemiae Plae*« (Praha 1659, str. 132/3, kap. V., Auctarium) i Jan Tanner, neuvádí však den zneuctění. Za to doplňuje historii příběhem paní Alžběty z Plavna, roz. Kořenské, která prý prošla středem vojáků, obklopujících relief, před něj poklekla a hlasitě prosila Bohorodičku, aby své nepřátele potrestala. Nestalo se jí však nic. — Křižovník Jan Beckovský (»Poselkyně,« díl II., sv. III., str. 178/9), který je o příběžích let 1631/2 dobře informován, třebaže psal až r. 1700, tvrdí, že k vyzdvižení nové šibenice a k potupné výstavě reliefu došlo v pondělí po Smrtné neděli dne 29. března 1632 (sr. Kořán—Rezek—Svátek—Prášek: »Dějiny Čech a Moravy,« sv. III., 1941, str. 520). Rovněž »*Historia Domestica P. P. Capucinatorum Pragae in Hradčany*« tomus I., str. 97/8, Num. 134 (sepsaná sice až r. 1772, avšak zřejmě na základě soudobých záznamů z I. poloviny XVII. věku) uvádí, že k potupné výstavě došlo 29. března 1632 (*feria secunda post Dominicam Passionis*), avšak popravu Hoffkirchova bratra klade až k 30. březnu 1633. Kapucínská »*Historia Domestica*« vypravuje, že relief, (jejž nazývá »*in Bohemia existentem ab antiquis temporibus famosam et thaumaturgam Imaginem B. V. Mariae*«) »...armati milites cin-

xerunt cum ingenti tripudio et irrisione exultantibus haereticis, qui hoc modo explorare volebant, quod vulgo ferebatur, an Sacratissima Imago ex impiis eorum manibus esset elapsura et Vetro—Boleslaviam reversura. Sed facinorosi in Dei Matrem haeretici hostes Signum aliquod videre non erant digni; quid autem ulterius cum Sacratissima imagine factum sit, ad manum non habetur; hoc tamen adhuc commemorandum venit, quod anno sequenti eadem fere die nempe 30. Martii eiusdem Laurentii Hoffkirchii frater in eodem Antiquo—Urbensis fori loco, ubi hoc anno sacratissima Imago B. V. Mariae ludibrio exposita fuerat, capite plexus fuerit, ut toti mundo manifestum fuerit, quam sacrabile sit coram Deo temnere Divos specialiter sanctorum Reginam.» Pro správnost údaje data u Beckovského a v Kapucínské Historii zdá se svědčiti okolnost, že 29. února 1632 byla neděle, tedy den, kdy by se asi stěží v XVII. století na stavbě šibenice pracovalo; mám za to, že ve zprávě purkmistrů a konšelů jde asi o přepsání, pokud jde o *měsíc*, v němž došlo k potupné výstavě a že tam také mělo býti správně uvedeno, že k ní *došlo 29. března 1632*. Chybný údaj kapucínské Historie o datu popravy Hoffkirchova bratra lze si vysvětliti nejlépe chybnou kombinací; jinde se 30. březen nevy-skytuje. — Posléz budiž ještě uvedeno, že Jan Florián Ham-merschmied (»Prodromus gloriae Pragenae« Praha 1723, str. 50) uvádí sice výslovně, že obraz byl zneuctěn 29. března 1632, avšak ihned v následujících dvou odstavcích přebírá nekriticky — ve spojení se zprávou o popravě Hoffkirchova bratra — 14. únor 1632 jako datum zneuctění reliefu.

¹⁷⁸⁾ Kořán—Rezek—Svátek—Příloha: »Dějiny Čech a Moravy nové doby,« III. sv., str. 515.

¹⁷⁹⁾ Pavel Stránský: »O státě českém,« přeložil Boh. Ryba, Praha 1946, III. vyd., str. 64.

¹⁸⁰⁾ Balbín: »Epitome,« VII., cap. XVIII., str. 58; Beckovský: »Poselkyně,« díl II., sv. III., str. 180, 191, 260.

¹⁸¹⁾ Balbín: »Epitome,« VII., cap. XVIII., str. 58; Beckovský: »Poselkyně,« díl II., sv. III., str. 192/3.

¹⁸²⁾ Trauttsmandorfský archiv, X—5—115 (opis v českém zemském archivu).

¹⁸³⁾ Balbín: »Epitome,« VII., cap. XVIII., str. 59; Beckovský: »Poselkyně,« II. sv. III., str. 236.

¹⁸⁴⁾ »Dopisy Viléma hr. Slavaty Jaroslavu Bořitovi hr. z Martinic a jeho synovi z r. 1635« v Dr A. Rezkově »Sborníku historickém,« Praha, r. IV/1886, str. 362/3, č. XXI; opis tohoto dopisu, uloženého v Černínském archivu v Jindřichově Hradci, je též v Čes. zem. archivu.

¹⁸⁵⁾ A. Sedláček (»Hrady a zámky,« Praha 1927, díl XV., str. 158) tvrdí, že Benigna Kateřina z Lobkovic, r. 1638 vyjednala s Fr. Albrechtem, knížetem saským náhradu 24.000 tolarů, bude-li obraz vrácen. P. Vladimír Jeřábek CSSR (Čtení o Paladiu země České, Brno 1946, str. 17, 39) uvádí, že suma potřebná k vykoupení obrazu činila 95.000 zl. dukátů. Na zaplacení výkupného se sbíralo ještě v r. 1639. Tehdy se v Praze II. sebralo 332 zl. 6 kr., v Praze I. 378 zl. 13 kr. 3 d., v prácheňském kraji 365 zl. 10 kr. Od císaře, kard. Harracha a jiných uroz. osob se sešlo 10.826 zl. 29 kr. 3 d. (sign. R 6/36 Lobk. arch. v Roudnici n. L. — podle lask. informace p. arch. K. Jeřábka).

¹⁸⁶⁾ Dr Josef Pekař: »Kniha o Kostl. Kus české historie,« díl I., Praha 1909, str. 1. Obšírný popis slavností je v Balbínově »Epitome«, VII., cap. X., str. 62--66., kde je otištěna i výzva pražského arcibiskupa — kardinála Arnošta Harracha z 4. září 1638 k účasti na slavnostech.

¹⁸⁷⁾ Balbín: Epitome, VII., cap. X. III., str. 74. Maria Anna založila z kapitálu 1500 zl. v Svaté Boleslavi nadaci; rovněž Ferdinand II. a III. založil nadaci, každý po 2000 zl.

¹⁸⁸⁾ Vilém Bitnar: »Staroboleslavské paladium v Jindřichově Hradci. O mariánské písně Michny z Otradovic«, »Staroboleslavský věstník,« r. VIII/1937, č. 2. Zajímavým momentem v Michnových věstích je to, že Vídeň — kde byl na královském dvoře relief uchováván — byla pro autora »cizinou«. Úcta královského dvora k Panně Marii Boleslavské se m. j. opírala o přesvědčení, že její přímlově děkoval v zimních měsících r. 1640 za svou záchranu před švédským nepřítelem král Ferdinand III. a jeho dvůr. Znemožnilať prý tehdy neočekávaná změna počasí útok vojevůdce Banera na Řezno, kde Ferdinand toho času sídlil a tím i nebezpečí zajetí králova. (Frant. Krásl: »Arnošt hr. Harrach«, Praha 1886, str. 318/9.) — Vývoj úcty Starobol. Madony do nejnovější doby vylíčil někdejší starobol. rektor P. Vladimír Jeřábek v »Čtení o Paladiu země České, Brno 1946.

O B S A H

Úvodem	7
Knížecí poutník k sv. Kosmovi a Damiánovi	11
Jména spravedlivého nebylo zapomenuto	13
Náhrada za tělo světcovo	16
Boleslav za doby pozdně románské a raně gotické	18
Z údobí Otce vlasti	20
Farní kostel Panny Marie ve Staré Boleslavi	24
Staroboleslavští plebánové	27
V zemi dvojího lidu	30
Mariánský relief	36
Votivní dar	41
Jesuitští misionáři	46
Baroko přichází	48
Novoutrakvističtí profesori a jesuitští novici	52
Pražští poutníci	54
Léta Páně 1609	60
Věc poražená není ztracená	65
O kališnické dědictví	69
Pověst o vyorání Madony	75
Nový kostel	80
Léta rozhodná	82
Pověst se šíří a roste	90
Pohanění reliefu	100
Paladium země České	105
Poznámky	111

Václav Ryněš

PALADIUM ZEMĚ ČESKÉ

Ordinarius Pragensis. Nihil Obstat Mons. Josephus Bouzek, censor. Imprimatur. Pragae, die 17. VII. 1947. Prael. Dr Theophilus Opatrný, vicarius generalis. N. 9813. Upravil a obálku navrhl Jaroslav Polák. V knize je 8 ilustrací. Vydalo L. P. 1948 nakladatelství Universum v Praze v nákladu 2.200 výtisků. Písmem Ideal News vytiskla tiskárna Fr. Riedl, národní podnik v Havlíčkově Brodě. Vydání první. Cena brož. Kčs 75.—